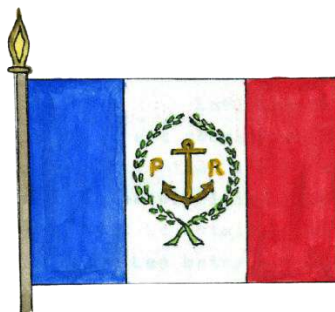


Jean van den Bruncum
Pontonier dans la Grande Armée de Napoleon

Jean van den Bruncum
Pontonier dans la Grande Armee de Napoleon



Colofon

© Copyright 2021 Harry Hendriks, Delfgauw. Overname met bronvermelding is toegestaan.

Voorwoord

“Wie zijn geschiedenis niet kent, is het heden een raadsel”.

Een gezegde dat Harry Hendriks stimuleerde om onderzoek te doen naar zijn eigen familieachtergrond ‘Hendriks & van den Bungelaar’ en ook naar die van zijn schoonfamilie ‘Schuurmans & Lamers’. De Corona-perikelen in 2020 en 2021 boden een goed bruikbaar tijdsvenster om het in de loop der jaren verzamelde en geanalyseerde materiaal te verwerken in boekvorm.

Ambitie: een familieboek dat herkenbaar en waardevol is voor de gehele familie en geschikt om door te geven aan volgende generaties opdat ook zij een voldoende en aansprekende toegang hebben tot het gemeenschappelijke familieverleden. Want we hebben met elkaar dezelfde wortels in het verleden en via een genealogie boekwerk delen we de feiten daarover in woord en beeld.

Soms kom je tijdens het onderzoek een familielid tegen waarvan te weinig van terug vindt en toch intrigeert. Via een bijpassende historische inkleuring kun je aan die persoon toevoegen opdat hij of zij alsnog beter voor het voetlicht komt en herkenbaar ‘erbij hoort’. In deze geest is het verhaal opgebouwd over het familielid Jean van den Bruncum, geboren in 1790 te Beers, waarover we relatief weinig aan feitelijke persoonlijke gegevens en informatie hebben kunnen terugvinden. Hij wekte de bijzondere interesse omdat hij als Nederlands soldaat (pontonnier) diende in ‘La Grande Armée de Napoleon’.

Als historische context beschrijven we de situatie in Nederland tijdens de Franse tijd en hun bestuurlijke invloed. Als afgeleide daarvan heeft een aantal Nederlandse dienstplichtigen de verschrikkelijke Franse veldtocht naar Rusland mee moeten maken. Verreweg de meesten zijn niet meer teruggekomen en daar overleden. Het verhaal is zo goed als mogelijk is gebaseerd op geschiedkundig achtergrondmateriaal, inclusief brieven, memoires en andere uitingen of bewijsstukken.

Delfgauw, 2021

Harry Hendriks

Inhoud

Samenvatting	7
1. Jean van de Bruncum uit Beers.....	9
2. Nederland in de Franse Tijd	15
3. De Franse militaire dienstplicht (le conscrit).....	21
4. Over Napoleon Bonaparte	25
5. Pontonniers in het Franse leger	34
6. Het verloop van de veldtocht naar Rusland.....	41
7. De noodlottige oversteek van de Berezina bij Studienska.....	47
8. Persoonlijke verhalen over de verschrikkelijke terugtocht uit Rusland.....	55
9. Krijgsgevangenschap, plundering en desertie	62
10. Besluit.....	66

Samenvatting

Joannes (Jean) van den Bruncum, geboren in 1790 in Beers, Noord-Brabant, diende als Pontonnier in het Grote Leger van Napoleon, zo blijkt uit Nederlandse- en Franse registraties. Aan de beschikbare genealogische informatie over Jean is de historische context toegevoegd, waaronder over de veldtocht naar Rusland onder leiding van Keizer Napoleon de 1^e van Frankrijk. Zo'n 14.000 Nederlandse dienstplichtigen maakten deze barre tocht eveneens mee en de meesten daarvan kwamen door honger en ellende om of sneuvelden. Dat is mogelijk ook het droeve lot van onze Jean geweest.

Nederland (toen nog de Bataafse Republiek geheten) omarmde destijds al dan niet vrijwillig de Franse waarden van vrijheid, gelijkheid en broederschap en voerde Franse regelgeving in, inclusief de dienstplicht. De inlijving door Frankrijk in 1810 leidde ook tot de verplichte deelname aan de veldtocht naar Rusland. Napoleon had zich echter verkeken op de omvang van die militaire operatie en zeker op de Russische omstandigheden en het verzet. Naast door gevechten (1/3) kwamen de soldaten in het Grote leger onderweg vooral om door ziekte, ontbering en honger (2/3). De verschrikkelijke terugtocht uit Rusland markeerde een dieptepunt eind november 1812 bij de noodlottige oversteek van de Berezina rivier. Uiteindelijk zag slechts een kleine fractie (nog geen 3%) van het leger het vaderland terug.

Naast informatie uit historische bronnen werd mede gebruik gemaakt van lotgevallen verslagen zoals deze zijn vastgelegd in brieven en memoires van Rusland-veteranen uit die tijd.

Leeswijzer

Het eerste hoofdstuk bevat de genealogische informatie over Jean van den Bruncum uit Beers. Daarna volgen de hoofdstukken over Nederland in de Franse tijd en over de Napoleontische veldtocht naar Rusland. Het doornemen van de vele foto's is een aantrekkelijke ingang voor de algemene beeldvorming. Wie zich de moeite getroost ook de teksten door te nemen krijgt een indringend kijkje in een bijzondere periode van onze geschiedenis en in de aangrijpende lotgevallen van personen uit die tijd.



La Bataille d'Austerlitz door Baron Gérard François (1770 –1837). © foto RMN-Grand Palais

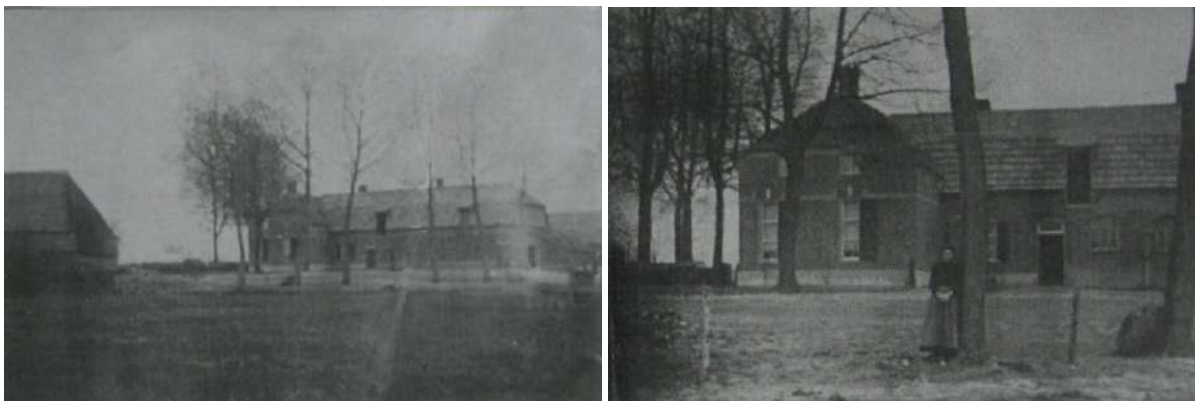
Het schilderij van Gérard toont de overwinning op die dag, waaronder de veroverde vlaggen en kanonnen van de vijand die triomfantelijk worden meegevoerd. Napoleon zit op een wit paard, gekleed in het groene uniform van een kolonel van de bereden jagers van de wacht.

De slag bij Austerlitz op 2 december 1805 staat bekend als die van 'de drie keizers' (Napoleon, Alexander I van Rusland en Francis II van Oostenrijk), waarbij 73.000 Fransen optrokken tegen 89.000 Oostenrijkse en Russische soldaten. Daar behaalde Napoleon zijn meest briljante militaire overwinning in zijn carrière. Eerder dat jaar verzamelde Napoleon zijn Grande Armée rond Boulogne en Engeland maakte zich grote zorgen over een mogelijke landing op haar oostkust. Ze slaagde er in een grote coalitie tegen Frankrijk te vormen (de derde sinds 1792) op het Europese continent, waardoor er ook een serieuze dreiging vanuit het oosten ontstond. Het Franse leger snelde daarom richting Beieren, omsingelde de Oostenrijkse troepen bij Ulm en verpletterden vervolgens hen en de Russen van generaal Kutuzov nabij Austerlitz. De militaire genialiteit van Napoleon bleek beslissend in die slag door aanvankelijk een opstelling in het dal te kiezen en niet de strategisch beter gelegen hoogte. Echter, in de vroege ochtendmist maakte Napoleon zijn befaamde "sprong van de leeuw" naar het Pratzen-plateau. Terwijl de zon opkwam en in de vrieskou vielen de Fransen de nog verdeelde vijandelijke troepen aan en versloeg hen. Wegvluchtende soldaten verdrongen in de zuidelijker gelegen bevroren meren bij Satschan omdat de Franse artillerie het ijs brak.

1. Jean van de Bruncum uit Beers

Beers is een dorpje aan de Maas dat tussen 1050 en 1200 is ontstaan met als naam Berse. De familie 'Van Beerse' aldaar was leenman van de Heer van Cuijk, omdat ook Beers tot het Land van Cuijk behoorde. Deze leenman beschikte in Beers over een omgracht kasteeltje, De Broekhof genaamd. Doch dat was niet veel meer dan een grote hoeve. Beers was geen aparte heerlijkheid. Wel had het dorp Beers reeds in 1308 een eigen schepenbank. Rond 1814, aan het eind van de Franse tijd en bij de oprichting van het Koninkrijk der Nederlanden, werd Beers een onafhankelijke gemeente. In 1994 werd het gevoegd bij de gemeente Cuijk. Het dorp heeft van oudsher geleefd van landbouw en veeteelt ¹.

Tussen Beers en Linden treffen we de gebiedsnamen 'de Brunkum' en 'de Bungelaar' aan ². Ze duiden op de oude hoeves aldaar. Maar ook op de achternamen van de personen die op die plek of nabij hebben gewoond en daarvan zijn afgeleid (gebiedsnaam). *Via zijn vader Arnoldus heeft ook Jean van den Bruncum deze achternaam verworven.* De achternaam van den Brunkum is inmiddels uitgestorven, maar afstammelingen met achternaam van den Bungelaar komen nog wel voor. De Brunkum is al sinds de Middeleeuwen een oude woonterp ³. De T-boerderij en schuur op onderstaande foto zijn uit 1840 en op de schuurplek stond eerder een boerderij uit 1459. De boerderij-functie is echter verdwenen bij de vorming van de Kraaijenbergse plassen. De onderstaande foto's van den Brunkum zijn gemaakt in 1930.



¹ Het dorp staat verder bekend voor de Beerse Overlaat; een lage dijk die voor een bewuste overstroming door de Maas zorgde om te hoge waterstanden in haar benedenloop richting de Noordzee te verhinderen. In 1939 was het doorstroomprobleem van de Maas ondervangen en is vervolgens de overloop gesloten. Dorpsgenoot Prof. Dr. Jan Eduard de Quay ('s-Hertogenbosch, 26 augustus 1901 – Beers, 4 juli 1985) was een bekend Nederlands politicus. Van 1959 tot 1963 was hij minister-president van Nederland. Hij leidde in die periode het kabinet-De Quay. Hij stierf op De Hiersenhof te Beers, een landgoed dat al eeuwen in het familiebezit was. De Hiersenhof vormt samen met de Ossenbroek, de Barendonk en Tongelaar een zogeheten landschappelijke eenheid. Deze schilderachtige landschappen zijn kenmerkend voor het Land van Cuijk. Daarnaast zijn en waren er diverse andere kenmerkende boerderijen met historie in die omgeving.

² **De Bungelaar** heette oorspronkelijk 'De Bungeler' (functioneel is dat het loshangende deel van een dorsvlegel). In 1601 is Geryt Bungeler schepen van de Laatbank in Beers en Henrick Dircks van de Bungelaar is schepen te Beers in 1617, 1618 en 1620. Laatbanken bestonden uit de laten (= horigen = van oorsprong onvrije boeren).

Na hun vrijmaking betaalden ze een bepaald jaarlijks bedrag voor de grond die ze gebruikten. Ze konden deze grond echter wel verkopen. De overdracht van de grond gebeurde voor de laten van die laatbank. Waar schepenbanken en burengerechten meestal een aaneengesloten grondgebied hadden, was dat bij laatbanken vaak niet het geval. Het konden individuele erven zijn die omsloten werden door grondgebied van andere laatbanken of schepenbanken.

³ **De Brunkum** wordt vanaf 1375 vermeld als 'de Bruyncamp' en was mogelijk ooit een 'Villa Rustica' (een villa met landgoed, veelal bewerkt door slaven en beheerd door pachters) uit de Romeinse tijd. Pas later is het als leengoed van de heren van Cuijk overgegaan naar een Domeingoed van de Oranjes. De pachters gingen als achternaam 'op/van den Brunkum' voeren. Bron: C. v. Wijnhoven, Beers.

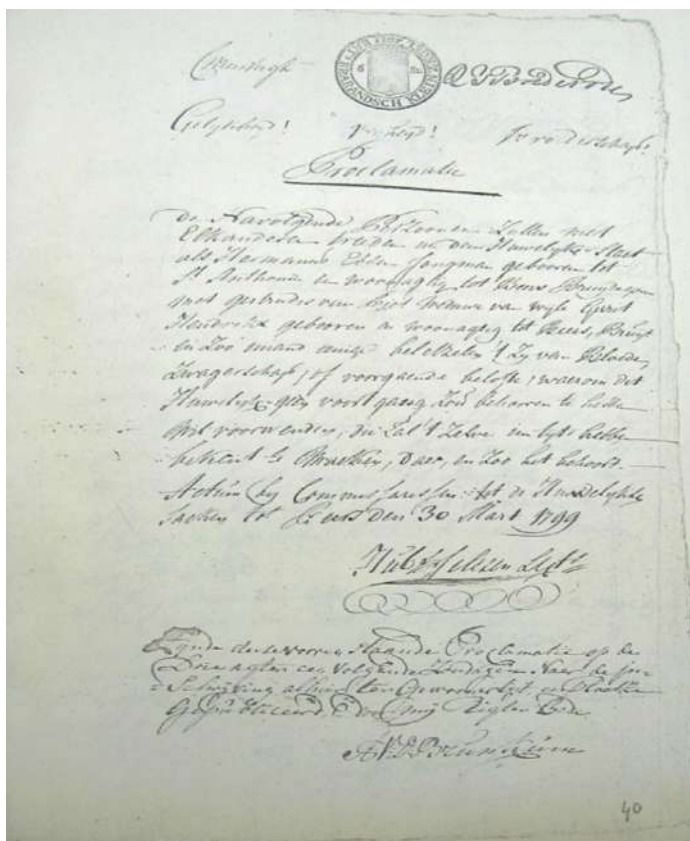


Situatie 2021: Op de terp 'Den Brunkum' zien we de karakteristieke -gerenoveerde woonboerderij- (woonruimte ruim 1.800 m³) uit 1840 nabij het water en met zicht op Cuijk. In een groot gedeelte van de woonboerderij zijn de authentieke balken en spanten zichtbaar gebleven. Schuur is geheel verbouwd.

Johannes (Jean) van de Brunkum/Bruncum werd geboren op 24 juli 1790 te Beers.

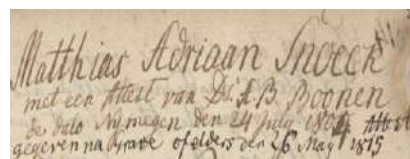
Zijn ouders zijn Arnoldus van de Brunkum (1754-1806) en Jeane van Driel (1760-1806).

Uit dit huwelijk 9 kinderen: Johanna Maria (1780-1858), Anna Maria (1782-1810), Albertina (1784-1865), Joanna (1786-1787), Jeane (1788-1824), Joannes (1790-1812?), Mechtilda (1792-1863), Francina (1796-1837), Theodorus (1800-1826). Dochter Mechtilda (Megchel) van den BUNGELAAR, gedoopt te Beers op 16 dec 1792, overleden (ongeveer 70 jaar oud) te Mill op 27 jul 1863, arbeidster, is een voorouder van de auteur dezes. Meerdere eerdere generaties vóór vader Arnoldus den Brunkum woonden ook al in Beers ⁴.



1799 Huwelijksproclamatie, opgesteld en ondertekend door Arnoldus van den Brunkum als richter bode in 1799.

Er is ook een door Arnoldus getekend document beschikbaar van het huwelijk van Ludolphus Everhardus Arnoldus de Quay (majoor-ingenieur van Staat), 68 jaar, en Geertruida Helena Meynhardt, 21 jaar, uit hetzelfde jaar. Zij hertrouwt later 04-06-1804) met jonkheer Matthias Adriaan Snoeck, *Generaal-Majoor der Genie* Kort na hun trouwen (04-10-1804) krijgen zij een dochter: Anna Catharina Snoeck



⁴ Genealogieboeken over Families van den Bungeelaar en Hendriks uit Wilbertoord, uitgegeven in 2006 en 2020.

De ouders van Jean (zijnde Arnoldus en Jeane) bedreven op bescheiden schaal de landbouw in Beers. Vader Arnoldus was tevens timmerman en richterbode. In die laatste functie was hij toegevoegd aan de schepenen van Beers, organiseerde activiteiten, bereidde formele stukken voor en/of (mede)ondertekende deze. Over de aan- en verkoop van diverse stukken grond door Arnoldus en echtgenote Jeane zijn de akten beschikbaar bij het BHIC⁵. Arnoldus en zijn echtgenote Johanna van Driel overleden binnen een maand na elkaar in 1806 en waren toen nog erg jong⁶. Voor toezicht op en verzorging van de onmondige kinderen werd voogdij geregeld in familie- en bekendenkring. Mede door het te vroeg wegvallen van beide ouders hadden de kinderen van de Brunkum het niet gemakkelijk in het leven, zo blijkt uit wat er terug te vinden is over hun verdere levensloop.

6-3-1801. *Schepenbanken Beers 7040.469, pag. 139-140. Johannes Bloemmen en zijn vrouw Elisabeth van Dael verkopen aan de gezamenlijke "verwekte of nog te verwekkene" kinderen van Arnodus van den Brunkum en Johanna van Drul [Driel], echtelieden, een stuk land genaamd het Klijn Benniske, palend aan o.a. Marte Coenen, Jan van de Voort en Laurens Spengler. Het stuk is belast met een jaarlijkse afdracht aan het Gasthuis te Grave.*

11-11-1801. *Schepenbanken Beers 7040.469, pag. 155-156. Laurens Spengler, oud-generaal van de marine, en Anna Gertrudis Hummel, echtelieden, verkopen aan Arnoldus van den Brunkum en zijn vrouw Johanna van Driel een perceel land genaamd de Bennis of Bernis, grenzend aan Claes Jilesen en Joh. Bloemmen, eertijds leenroerig aan de Cuijke Leenkamer en nu gelegen onder het Leengoed Broekhof. 1806 Memorie van Successie gemeente Beers 8/44. Verzamellijst van vrijstelling van heffing (daarop is Joanna van Driel nr 10, en Arnoldus vd Brunkum nr 16).*

1806 Doopregister Vierlingsbeek. Joannes (Jean) van den Brunkum is op 10-02-1806 (16 jaar oud) doopgetuige bij de doop van Joannes Thijssen. Zijn zus Joanna Maria van den Brunkum is met Petrus Thijssen getrouwd. Mogelijk heeft hij in dat dorp Jean van der Staaij ontmoet⁷.

6-3-1808 Schepenbanken Beers, nr 7040 inv.nr 471, pag. 137. De kinderen en aangehuwde kinderen van wijlen Arnoldus van den Brunkum en Joanna van Driel, met name: Peter Tijssen en zijn vrouw Johanna Maria van den Brunkum; Hen(d)ricus Poorts en zijn vrouw Anna Maria van den Brunkum; Jan Ebben en zijn vrouw Ardina van den Brunkum; met daarnaast Peter Cerstens (Kerstens) en Hermanus Ebben als voogden van de onmondige kinderen, verklaren te hebben verkocht aan Anthoon Barten en Anna Maria Coenen, echtelieden, een perceel land genaamd de Bennis, grenzend aan o.a. Henricus Poorts, de Erven Arnoldus van den Brunkum en Jan van de Voort. De publieke verkoop vond eerder plaats op 19 april.1808.

Zoon Jean verloor dus al op jonge leeftijd (16 jaar) zijn ouders in 1806. Zijn oom Peter Cerstens van den Brunkum en 'bekende' Hermanus Ebben, beiden wonende te Beers, werden voogd over de onmondige kinderen. Jean werd bij Hermanus Ebben ondergebracht en verhuisde later naar Haps. Ook woonde hij enige tijd in bij zijn oudere zus Albertine in Grave. Aannemelijk is dat hij al vroeg aan het werk was om de kost mee te verdienen. Vervolgens kwam er een oproep voor de militaire dienstplicht en moest hij onder de wapens komen. Dat werd in de functie van pontonnier, ondergebracht in het Franse leger. We vinden hem terug de in de Nederlandse en Franse militaire database, met de vermelding: 'gediend hebbende in

⁵ Brabant Historisch Informatie Centrum (BHIC).

⁶ In dat jaar overleden er in Beers in korte tijd een relatief groot aantal personen, mogelijk als gevolg een besmettelijke ziekte. Het preventief inenten tegen pokken was indertijd nog onvoldoende op gang gekomen. Ook de besmettelijke ziekte tyfus trof Nederland in de 1^e decade van de 19^e eeuw en maakte er vele slachtoffers.

⁷ Jean van der STAAY (* 7-9-1790) dient later in het 125^e régiment d'infanterie de ligne, 22 septembre 1810-31 mai 1812, Cote/ Source SHD/GR 21 YC 875. Mogelijk afkomstig van/de familienaam ontleend aan het historische veerhuis de BEEKERSTAAIJ aldaar. Zie de bijzondere tekeningen van Jan de Beijer <https://rkd.nl/en/about-the-rkd/coming-soon/news/800-unusual-view-of-the-village-of-vierlingsbeek-by-jan-de-beijer-surfaces-in-paris>

het 1^e Bataljon der Pontonniers', stamboeknummer 1973 en inventariscode 25Yc224.

De Franse Pontonniers vormden destijds een gespecialiseerde militaire eenheid, opgericht in 1792, gestationeerd in het *Departement du Rhin* te Straatsburg. Tot 1796 waren deze specialisten voornamelijk uit de Elzas en Lotharingen afkomstig. Daarna volgde ook rekrutering in de andere regio's met het oogmerk om meer gediversifieerd personeel met bepaalde vakbekwaamheid (zeelieden, smeden, timmerlieden, touwslagers enz.) te werven. Om dezelfde redenen waren pontonniers afkomstig uit de regio Parijs relatief ondervertegenwoordigd in de registers van het 1e bataljon Pontonniers. Voorafgaande aan de Russische veldtocht in 1812 werden Nederlandse Pontonniers eraan toegevoegd.

De militaire registers uit die tijd waren regelmatig onvolledig in de aanduiding van de precieze plek in het leger. De toewijzing van gespecialiseerde soldaten werd vermeld in de kolom 'Compagnes' (= de militaire eenheid Compagnie). Verder was het zo dat de soldaten van de 'Demie-Compagnes' weliswaar formeel met een bepaalde Compagnie waren verbonden, maar konden naar behoefte ook elders werden ingezet. Een Compagnie van 70 tot 100 pontonniers werd normatief toegewezen aan een legerkorps en vervolgens onder de leiding van een Generaal-Majoor ter beschikking gesteld aan de artillerie-functie ⁸.

Geregistreerde	Geboortedatum	Geboorteplaats	Eenheid
Jean van den Bruncum	21-06-1790	Beers	1e Bataljon Pontonniers

1000 Nederlandse militairen in het leger van Napoleon
25Yc -
25Yc224

Inschrijving van Jean van den Bruncum, 1e Bataljon Pontonniers, stamboeknr. 1973

Geregistreerde:	Jean van den Bruncum
Eenheid:	1e Bataljon Pontonniers
Geboortedatum:	21-06-1790
Geboorteplaats:	Beers
Kanton:	Grave
Stamboeknummer:	1973
Vader:	Arnold van den Bruncum
Moeder:	Jeanne van Driel
Bewaarplaats:	Service Historique de la Défense, Vincennes/Parijs# (niet te raadplegen bij het NIMH)
Inwnt. SHD:	25Yc224

Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Stamboek Nederlandse militairen in het leger van Napoleon, Vincennes/Parijs, inventarisnummer 25Yc224. Inschrijving (in het jaar 1700-1900). Vader: Arnold van den Bruncum; Moeder: Jeanne van Driel; Geregistreerde: Jean van den Bruncum, geboren op 21 juni 1790 te Beers.

Extra informatie: Eenheid 1e Bataljon der Pontonniers; Stamboeknummer 1973. Bewaarplaats: Service Historique de la Défense, Vincennes/Parijs (is niet nader te raadplegen bij het NIMH).

⁸ 'Les parisiens du 1er bataillon de pontonniers entre 1792 et 1813. Unité militaire spécialisée créée en 1792 sur le Rhin, les pontonniers étaient majoritairement originaires jusqu'en 1796 d'Alsace et de Lorraine. Puis le recrutement s'est diversifié dans les autres régions par recrutement de personnel en rapport avec la spécialité (mariniers ou marins, forgerons, charpentiers, cordiers etc.). Pour ces raisons, les pontonniers originaires de Paris sont relativement peu nombreux comme l'établit la liste ci-dessous extraite des registres matricules du 1er bataillon. Noter que ces registres matricules sont souvent lacunaires en ce qui concerne la filiation des militaires.

L'affectation individuelle de ces soldats spécialisés est mentionnée dans la colonne "Compagnies".

A noter que les demi-compagnies bis sont rattachées à leur compagnies d'origine mais peuvent en être dissociées en fonction des besoins. Théoriquement, l'effectif d'une compagnie de 70 à 100 pontonniers est affectée à un corps d'armée et se trouve généralement avec l'Etat-Major et à disposition de l'artillerie.'

Références: S.H.A.T. La cote 25Yc222 correspond à la période 1792-1799, 25Yc223 à 1799-1804 et **25Yc224 à 1804-1813**. Les cotes suivantes n'ont pas été consultées

Getracht is om de onderliggende databasestukken in te zien voor meer details⁹. Doch het blijkt dat de inventarisserie 25Yc224 nog niet digitaal is geïndexeerd in Frankrijk (het gaat ook om vele honderdduizenden soldaten). We moeten dus nog even geduld hebben om verdere informatie over Jean terug te vinden. Over andere personen is wel meer toegankelijk gebleken, inclusief hun belevenissen. Deze kunnen dienen als een illustratieve reconstructie van Jeans situatie en belevenissen. Dit boek omschrijft in historische context de gebeurtenissen die in Jeans korte leven relevant waren.

Onderstaand een lijstje van personen uit Beers die tussen 1809-1812 voor dienstplicht zijn ingeloot. Hun inschrijving is vermeld in het 'Journal du maire de la commune de Beers pour servir a l'inscription des conscrits' uit die periode (archief: BHIC). Rijkere mensen konden zich na het inloten vrijstellen via afkoping (= betaald een ander laten gaan). Minderbedeelde personen hadden geen enkele keuze.

Geregistreerde persoon	Geboorte datum & -plaats	Militaire Eenheid	SHD nr./ Stamboeknr.	Opmerking
Arnold van Dael	30-05-1789 Beers	Conscrits de la réserve	20YC122/ 4343	Overleden op 20-12-1822 te Beers, 33 jr. oud en ongehuwd. Zoon van Mathieu v. Dael (1735-1806) en Marie Martens, beiden overleden te Grave
Charles Christophe Smits	10-10-1792 Beers	2 ^e Regiment Tirailleurs van de Garde	20Yc34/ 67721	Gesneuveld 19 oktober 1813, 21 jaar oud te Leipzig. Ouders Israel Smits uit Grave, en Jeanne Schwartz uit te Sonsbeek, beiden overleden te Grave.
Frédéric Heine	06-11-1788 Beers	11 ^e Regiment Huzaren	24Yc439/ 404	Ouders Jean Heine(n) uit Keent en Arnoldine van Raaij uit Beers. Wonende te Cuijk.
Jean van den Bruncum	21-06-1790 Beers	1 ^e Bataljon Pontonniers	25Yc224/ 1973	Ouders Arnoldus vd Brunkum en Jeane Smits, beiden uit Beers. Zoon Jean is kennelijk nooit teruggekomen uit militaire dienst

NUMÉRO d'ordre donné au conscrit par le Maire.	1. ^e NOM DE FAMILLE du conscrit; 2. ^e Ses Prénoms ou Noms de baptême; 3. ^e Son SURNOM ou Sobriquet.	LIEU ET DATE DE LA NAISSANCE du conscrit. Lieu de naissance. 1. ^o Commune; 2. ^o Canton; 3. ^o Département; Date de naissance. 4. ^o Jour; 5. ^o Mois; 6. ^o An.	TAILLE du CONSCRIT. mètres millim.	RÉSIDENCE personnelle DU CONSCRIT.	NOMS ET PRÉNOMS des père et mère du conscrit. 1. ^o Prénoms du père; 2. ^o Nom et prénom de la mère.	PROFESSION. 1. ^o du conscrit; 2. ^o du père (s'il est vivant); 3. ^o de la mère (si le père est décédé.)	INDICATION. POUR LES CONSCRITS des classes antérieures. 1. ^o De la classe à laquelle le conscrit appartient; 2. ^o Du motif pour lequel il a été renvoyé à la classe actuelle. POUR LES CONSCRITS de la classe actuellement appelée. 3. ^o Si le conscrit a été inscrit d'office par le Maire pour ne s'être pas présenté; 4. ^o S'il s'est présenté pour en faire inscrire, ou par qui il a été représenté; 5. ^o S'il est défunct.
				1. ^o Commune; 2. ^o Canton; 3. ^o Département; ou 4. ^o Indication s'il habite avec ses père et mère.			
1	1. ^e Van Bruncum 2. ^e Jean 3. ^e None	1. ^o Beers 2. ^o Canton de Gravé 3. ^o Département de l'Escaut 4. ^o 21 5. ^o Juin 6. ^o 1790		1. ^o Venray 2. ^o Canton de West 3. ^o Département de l'Escaut 4. ^o	1. ^o Arnold 2. ^o Jeannette van Dael	1. ^o Dait de Choignette 2. ^o mar 3. ^o mar	Il a été inscrit par le Maire pour ne s'être pas présenté

De dienstplicht-inschrijving J. v.d. Bruncum zoals vermeld in het register te Beers. Hij is op dat moment

⁹ Bij de betreffende persoon in de databank staat de vermelding: *Bewaarplaats Service Historique de la Défense, Vincennes/Parijs (niet te raadplegen bij het NIMH)*. De digitale zoektocht lijkt daarmee te eindigen. Gelukkig is al een deel van deze Franse militaire stamboeken online te vinden. Het gaat daarbij om stamboeken die vallen onder de subseries **20 YC** en **21 YC**, die betrekking hebben op de Keizerlijke Garde (Garde Imperiale) en de regimenten Infanterie van Linie (Infanterie de Ligne). De overige stamboeken, fysiek aanwezig en in te zien in het Service Historique de la Défense in Vincennes, moeten nog worden geïndexeerd en gedigitaliseerd en zullen te zijner tijd online verschijnen. Opzoekinstructies Nederlandse militairen in het leger van Napoleon: *Memoires des Hommes, portail culturel du Ministère des Armées* en <https://www.famvandevelde.nl/files/NederlandersinFranseDienst.pdf>. https://www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/fr/arkothèque/client/mdh/registres_matricules_garde_imperiale_infanterie_ligne/annotations.php

kennelijk woonachtig in Venraij (Kanton: Horst) en leerling-timmerman van beroep. Beers hoorde destijds tot het *Département des Bouches-du-Rhin* (Monden van de Rijn). Dat laatste bestond uit een gedeelte van de Departementen Brabant en Gelderland. Het departement *Bouches-du-Rhin* werd officieel gevormd op 24 april 1810, dus vrij kort voor de annexatie van Holland (volgens het decreet van 9 juli 1810).

Op dit moment weten we verder niets naders over de militaire diensttijd van Jean van de Bruncum. Maar het is aannemelijk dat hij die tijd als pontonnier, mogelijk als lid van de 11^e compagnie (bestaande uit Nederlanders), verplicht de veldtocht naar Rusland heeft moeten meemaken. Waarschijnlijk overleden bij de roemruchte en dramatische oversteek van de Berezina, zoals ook anderen van de pontonnier-eenheden. Het verloop van het Berezina-drama wordt op basis van de memoires van Rusland-veteranen, historische gegevens en overige feiten verderop uitgebreid toegelicht.

Het per ongeluk terugvinden van dit familielid uit het verleden in militaire stukken was voor de auteur dezes aanleiding tot een min of meer uitgebreide zoekpartij naar zijn herkomst en de (mogelijke) wederwaardigheden tijdens zijn korte leven. Vervolgens werd dat op schrift gesteld en opgenomen in dit boek. Door de historische context erbij te betrekken heeft Jean een eigen gezicht in historisch perspectief gekregen. Met vele anderen heeft hij zijn jonge leven moeten opgeven voor 'La Gloire de France et de Napoleon' en behoorde hij tot 'De onbekende soldaten'.

Hieronder van twee eerder vermelde personen uit Beers die ingeloot waren de informatie volgens de Franse database 'Memoires de Hommes, vindbaar omdat ze in de reeds geïndexeerde 20Yc reeks zitten:

NUMÉROS D'ENREGISTREMENT ET SIGNALEMENTS.	DÉTAIL DES SERVICES.	CAMPAGNES, BLESSURES ET DERNIER MOUVEMENT.
N. 67721 <i>Smitz</i> Charles Christophe Fils de Jean Pierre Jans en de Jeanne Helène Schwarz né le 10 Octobre 1792 à Beers canton de Grave dép. des Bouches du Rhin Conscriit de 1812 du dép. de ... n. 13.	Entré au service le 29 avril 1812 au dépôt Général des Conscriits venu le 24 Juin 1812 au 1 ^{er} Régiment passé le 19 août 1812 au 2 nd Régiment passé le	A fait les campagnes des ans 1813 en Saxe Resté en garnison à Lipsick le 10 Octobre 1813.
N. 45747 <i>Jandaet</i> (Prénoms) Arnold Fils de ... et d'... né le 30 mai 1789 à ... Canton de ... Département de ... taille d'un mètre 40 centimètres, visage ... front ... yeux ... nez ... bouche ... menton ... cheveux ... sourcils ... marques particulières	Arrivé au Corps le enrôlé volontaire incorporé, venant d Conscriit de l'an remplaçant un Conscriit de l'an du Département d compris sur la Liste de Désignation du Canton d ... sous le N.° son dernier domicile était à Département d Profession	<i>Conscriit de l'an 1811 au 8^{me} Régiment</i>

Charles Schmits is dienstplichtig infanterist in het Franse leger, lichtung 1812. Vermeld is zijn deelname aan de slag bij Leipzig in Saksen op 19 oktober 1813, waar hij achterblijft op het slagveld.

Arnold van Dael (Plaats Beers, Kanton Grave, Departement 'Bouches du Rhin') werd als dienstplichtige ingedeeld bij het Franse legeronderdeel 'Infanterie de la garde', eenheid: 'Grenadiers à pied de la garde', nader gespecificeerd als 'régiments de flanqueurs et tirailleurs des grenadiers de la garde'. Op 9 oktober 1811 gaat hij over naar de Voltigeurs eenheid (schutters). Er zijn geen verdere details vermeld over zijn dienstverrichtingen. Hij is in 1822 te Beers overleden (31 jaar oud).

2. Nederland in de Franse Tijd

De overgang van de achttiende naar de negentiende eeuw ging gepaard met grote institutionele veranderingen. Binnen één generatie veranderde het land van een federale republiek in een centraal geleide monarchie. Die gedaantewisseling kwam enerzijds voort uit Bataafse hervormingsijver, anderzijds oefende de Franse regering grote druk uit op haar bondgenoot om ingrijpende institutionele hervormingen te bewerkstelligen. Frankrijk speelde als culturele en militaire grootmacht een aanzienlijke rol in de Nederlandse ontwikkelingen in die tijd. Doch de culturele overdracht tussen beide landen was allerminst congruent en het gebeurde bovendien met ongelijke machtsverhoudingen. Via een proces van toeiening werden de Franse culturele, juridische en politieke instituties geschikt gemaakt voor de Nederlandse omstandigheden. Soms gebeurde dit spontaan, soms werden zij opgedrongen.

Toch wisten de Nederlanders geregeld hun eigen gebruiken te behouden door ze zo te herformuleren dat zij pasten binnen de opgelegde instituties uit Frankrijk. Ook was er geen volledig eenrichtingsverkeer omdat enkele vooraanstaande napoleontische bestuurders de Nederlandse vernieuwingen zelf wilden overnemen. Deze pluriforme erfenis werd ook na 1813 niet volledig ongedaan gemaakt. De eenheidsstaat van Willem I behield namelijk tal van instituties uit de Napoleontische tijd ¹⁰.

Na de Franse Revolutie in 1789 geraakten alle monarchieën rond Frankrijk in verwarring en probeerden ze op allerlei manieren de macht van de Franse revolutionairen te breken. In september 1792 werd de Franse Republiek uitgeroepen. De afgezette koning Louis XVI werd op 21 januari 1793 onthoofd. Enige maanden erna onderging koningin Marie-Antoinette hetzelfde lot. De executie van Louis XVI op 21 januari 1793 droeg bij aan de felle reactie van de Europese monarchieën ¹¹. Groot-Brittannië verbrak daarop alle diplomatieke banden met Frankrijk.

Begin 1793 was het revolutionaire Frankrijk, waar toen de radicale jacobijnen de boventoon voerden, reeds in oorlog geraakt met Pruisen, Oostenrijk, Engeland, Italië, Spanje, Sardinië, de beide Siciliëën en de Republiek der Zeven Provinciën. Op 1 februari 1793 verklaarde de Franse Republiek de oorlog aan George III, de koning van Groot-Brittannië en ook aan diens bondgenoot Willem V, stadhouder van onze Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Die oorlogsverklaring was niet zozeer gericht aan het Britse of 'Nederlandse' volk: want die moesten juist 'bevrijd worden van de aristocratische heersers'. Een grote legermacht onder aanvoering van generaal Dumouriez trok door de toenmalige Oostenrijkse Nederlanden ¹² op naar de grenzen van de Republiek. Door de oorlogsverklaring en de aanval werden de Republiek der Verenigde Nederlanden, Groot-Brittannië en Oostenrijk bondgenoten tegenover de revolutionaire legers van Frankrijk.

Maar ook het Duitse Hessen en Hannover namen deel aan die oorlog. De Britse koning George, tevens keurvorst van Hannover, en alle betrokken Europese staatshoofden waren via huwelijk of familie verbonden met elkaar en ook met de Franse koning Louis XVI. Hiermee was de Eerste Coalitie tegen Frankrijk een feit. Gedurende het jaar 1793 verzamelden Britse, Hessische, Hannoverse, Staatse en Oostenrijkse troepen zich en dreven de Fransen weer terug op eigen grondgebied.

¹⁰ Nederland onder Franse invloed, Culturele overdracht en staatsvorming in de Napoleontische tijd 1799-1813, M. van der Burg, De Bataafsche Leeuw B.V.

¹¹ In: *Twee eeuwen dienstplicht, discipline, dienstweigering en desertie*, Stan Meuwese, Tilburg University, 2017

¹² De Oostenrijkse Nederlanden = 'Zuidelijke Nederlanden'; gebied omvatte Zuid Nederland, België en de aanpalende westelijke zone van de Rijn) tussen 1715 en 1795 bestuurd door de Oostenrijkse tak van het Huis Habsburg.

Tijdens de winter van 1793-94 hielden de coalitielegers en de Fransen zich rustig en namen zij nieuwe posities in. Vanaf april 1794 werd er echter opnieuw gevochten in de Oostenrijkse Nederlanden. Door een paar strategische fouten ontstond er groot wantrouwen tussen de Engelsen en Nederlanders aan de ene en de Oostenrijkers aan de andere kant. In de loop van de zomer moesten de geallieerden zich steeds verder terugtrekken. Op 22 juli 1794 trokken de Nederlanders zich bij Baarle terug tot op het grondgebied van de Republiek. De Engelsen volgden op 25 juli bij Roosendaal. Vanaf dat moment werd de verdere strijd gevoerd in het huidige Brabant ¹³.

De Republiek der Verenigde Nederlanden werd in 1794-1795 door de Fransen veroverd onder leiding van bevelhebber Charles Pichegru, daarbij geholpen door de Nederlander Herman Willem Daendels ¹⁴. Die verovering werd vergemakkelijkt door het dichtvriezen van de Waterlinie ¹⁵. De generale staf van Pichegru en de vertegenwoordigers van het Franse volk trokken door naar Amsterdam en Den Haag om de bezetting compleet te maken. Op 18 januari 1795 vertrok stadhouder Willem V met zijn gezin van het strand van Scheveningen naar Groot-Brittannië. Hij overleed aldaar in ballingschap in 1806.



Fransen trekken over het ijs de Bommelerwaard binnen, 27 December 1794
(Tekening, anoniem, Rijksmuseum)



Franse troepen trekken een bevroren rivier over in ons land. Door Charles Rochussen, 1888, Rijksmuseum

Op 16 mei 1795 stond de Bataafse Republiek bij het Verdrag van Den Haag bijna geheel Nederland beneden de grote rivieren af aan Frankrijk en daarmee was ons land feitelijk een vazalstaat van Frankrijk.

¹³ Na de val van Den Bosch kwam de vestingstad Grave aan de beurt. De verdediging daarvan zou een der weinige heroïsche militaire lichtpunten worden in die ramspoedige winter van 1794/95. Op de 20e oktober 1794 sloten de Fransen Grave volledig in, maar zij vielen de stad nog niet aan omdat zij eerst al hun krachten wilden concentreren op Nijmegen. Op 7 november 1794 viel Nijmegen en in het middaguur verscheen een vertegenwoordiger van de bevelvoerende Franse generaal Salme voor de wallen van de stad Grave die de overgave opeiste. Generaal De Bons weigerde en deed dat later nogmaals. Maar door belegering en uithongering in de winterperiode werd de situatie in Grave onhoudbaar. Met de 75-jarige generaal De Bons aan het hoofd marcheerden in de morgen van de 30e december de Nederlandse troepen de Hampoort uit. Vier Franse bataljons stonden buiten langs de toegangsweg. De Bons liet zijn mannen daar halt houden en de geweren presenteren. Daarna bood hij generaal Salme zijn degen aan, maar deze gaf hem het wapen met een hoofs gebaar terug, daarbij de wens uitsprekend dat de generaal het nog lange jaren met ere zou mogen dragen. Ook de overige officieren mochten hun degen behouden en werden des avonds door hun Franse wapenbroeders op een smakelijke maaltijd onthaald. Allen werden daarna naar Frankrijk gevoerd, met uitzondering van generaal de Bons, aan wien Pichegru toestond zich naar 's-Gravenhage te begeven. *Bron: F.H.A. Sabron. "De oorlog van 1794-'95" deel II. Drukkerij Broes Breda.*

¹⁴ Herman Willem Daendels biografie https://nl.wikipedia.org/wiki/Herman_Willem_Daendels

¹⁵ Het Kromme-Rijng gebied, Tijdschrift van Historische Kring Tussen Rijn en Lek, 2017

Onze koloniale gebieden (Nederlands-Indië) werden eveneens ingelijfd bij de Franse Republiek. De Bataafse Republiek (1795-1806) behield alleen het midden en noorden van het huidige Nederland. Het land bevond zich in de stevige invloedssfeer van de Eerste Franse Republiek maar had nog wel enige onafhankelijk van Frankrijk. Staats-Vlaanderen en Staats-Limburg waren volledig aan Frankrijk afgestaan en de Republiek verloor het recht om eigen beslissingen te nemen op het terrein van de buitenlandse politiek. De Bataafse Republiek moest tevens enorme bedragen gaan betalen om de Franse soldaten in het land te onderhouden. Na verder bestuurlijk geharrewar, -wisselingen en -ingrepen kwam er in 1805 eenhoofdig gezag onder leiding van de raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck.

Reeds in 1806 hief keizer Napoleon Bonaparte de Bataafse Republiek op en vestigde er het Koninkrijk Holland, met zijn broer op de troon als koning Lodewijk I. In 1810 volgde een rechtstreekse annexatie door Frankrijk. Vanaf dat moment waren de inwoners drie jaar lang ook formeel 'echte Fransen' geworden. Maar in de bestuurlijke praktijk waren vele landgenoten al langer Frans onderdaan. Zo was Bataafs Brabant al in 1798 volledig geannexeerd door Frankrijk en daarmee dus Frans grondgebied. Bonaparte liet per 18 oktober 1810 naar Frans model rechterlijke en bestuurlijke organisatie invoeren, terwijl in 1811 de Franse wetgeving volledig werd doorgevoerd. De op Franse leest geschoeide Nederlandse regels, wetten en voorschriften bevorderden de nationale eenheid en de uniformiteit in uitvoering, maar hadden ook belangrijke consequenties voor het dagelijks leven van de Nederlandse burger. Plaatselijke gewoonten maakten plaats voor bovenaf opgelegde regulering, die ook werd gehandhaafd. Verzet tegen de Franse overheersing ontstond vooral vanaf 1811, toen in Nederland de Franse dienstplicht (conscriptie) werd ingevoerd¹⁶. Een verplichte loting was het startpunt van een militaire rol onder de wapenen onder Frans juk (zie volgend hoofdstuk). Doch ook de rampzalige economische toestand en de voortdurende staat van oorlog maakte de bevolking wanhopig en weerbarstig.

Burgerlijke stand¹⁷

Een belangrijke maatregel in 1811 was de invoering van de verplichte BURGERLIJKE STAND registratie. De familienaam (= achternaam) werd daarbij definitief vastgelegd. Achternamen waren sinds het jaar 1100 geleidelijk aan in de westerse wereld ontstaan. Bij de verplichte invoering van de burgerlijke stand had daardoor bij ons vrijwel iedereen al een familienaam. Indeling en enkele voorbeelden daarvan:

- a) patronymica (vadersnamen): Jansen, Willeminck, Douwes, Lambrechtsen, Jellema.
- b) beroepsnamen: Bakker, Dekker, Jager, Kok, Kuiper.
- c) aardrijkskundige namen (plaats van herkomst of van kenmerkende omgeving): van Nimwegen, van Zalk, Oosterbeek, Wartena, Moerman, ter Bogt, ter Brugge, ten Voorde.
- d) naar uiterlijke kenmerken, herkenningstekens en dergelijke: de Groot, de Lange, Klein, de Haan, Roos.

Het strafrecht¹⁸

Het denken over 'op grond van wat te straffen plus een bijpassende strafmaat' was in het kader van 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' wel wat ten goede veranderd. Vóór 1795 kende de Republiek der Nederlanden geen eenheid van straffen. Vanaf het aantreden van de Bataafse Republiek werd daar aan gewerkt. De rechtsmacht kwam te liggen in de handen van onafhankelijke instanties en deze zouden zonder onderscheid des persoons gaan rechtspreken op basis van voor het hele land geldende rechtsregels. Men werd het er echter niet over eens. Uiteindelijk kwam er toch nieuwe wetgeving tot stand, namelijk het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland in 1809. Dit wetboek was voor die tijd opmerkelijk mild van toon. De doodstraf bleef dan wel gehandhaafd maar kon slechts in bijzondere

¹⁶ Lotgevallen: De beleving van de dienstplicht door de Nederlandsebevolking in de negentiende eeuw. E. W. R. van Roon, 2013, UvA.

¹⁷ Kwartaalblad van de Nederlandse Genealogische Vereniging, Afdeling Twente, 27e jaargang 2011 nr. 1

¹⁸ Idem

gevallen worden opgelegd. Aan de toediening van wrede lijfstraffen werd meteen een einde gemaakt. Radbraken, verdrinking, verbranding en wurging werden als onmenselijk bestempeld en om die reden afgeschaft. Daarnaast moest de rechter zich vooral rechtvaardig en toegeeflijk opstellen. Het wetboek van 1809 is maar kort van kracht geweest. Want toen Lodewijk Napoleon in 1810 verdween en Nederland daarop volledig werd ingelijfd, werd het Franse Wetboek van Strafrecht, *de Code Pénal*, ingevoerd. Napoleon vond dat in Holland geen eigen wetgeving nodig was. De Code Pénal was een stap terug omdat daarin nauwelijks aandacht werd besteed aan de dader en de nadruk op de daad lag. Bovendien werden deportatie en dwangarbeid ingevoerd. Uiteindelijk zou die Code tot in 1886 in Nederland worden gebruikt.

De Napoleons in Nederland ¹⁹



Lodewijk Napoleon (broer van Keizer Napoleon Bonaparte) werd in 1806 bij ons benoemd tot onderkoning. Hij was meer empathisch dan zijn broer en had oog voor de sociale zaken en problemen. Zo bevorderde hij het vaccineren tegen de pokken. Voor betere communicatie probeerde hij de Nederlandse taal te leren, maar dat ging hem minder goed af. Zo sprak hij het woord koning uit als konijn: *'Ieck ben Conein van Olland'*. Lodewijk maakte diverse rondreizen in ons land om zich beter op de hoogte te stellen. Van 13 april tot en met 3 mei 1809 was er een inspectiereis door Brabant en deed hij vele dorpen en steden aan. De koning had een willig oor voor de grote problemen van Brabant. Lodewijk Napoleon luisterde naar de bevolking en bemiddelde als een 'polderaar' tussen belangengroepen. Tijdens de rondreis vormden de problemen rond de teruggave van de voormalige parochiekerken een der belangrijkste thema's. Zijn soepele houding naar de bevolking toe veroorzaakte dat hij door zijn Keizerlijke broer -Napoleon Bonaparte- werd afgezet. Napoleon Bonaparte bezocht per reiskoets in 1810 zelf eveneens Zeeland en Brabant. In Den Bosch sanctioneerde hij op verzoek de teruggave van de Sint Jan Kathedraal aan de katholieken. *"Gij zult de Grote kerk hebben en een bisschop bovendien,"* was de reactie van de keizer. Dit betekende echter dat Napoleon, zeer tegen de zin van de geestelijkheid en de notabelen in, tegelijk zelf een bisschop benoemde. Omdat hij door deze politieke benoeming de scheiding tussen kerk en staat met voeten trad waren de Katholieken des duivels betoonde de clerus (geestelijkheid) lijdelijk verzet tegen keizer Napoleon. ²⁰.

Aan het Franse bewind kwam in 1813 een einde ^{21 22}

Nederland werd in november 1813 bevrijd door Russische en Pruisische troepen. Op 9 november overschreden de kozakken de grens van het Département des Bouches de l' Isse, zoals Overijssel tijdens de inlijving bij Frankrijk heette. Almelo werd op 11 november door de kozakken bevrijd en op de 20^{ste} werd Baron Berend Hendrik Bentinck van de Buckhorst door de Russische kolonel Naritsjien benoemd tot

¹⁹ Vechten voor Napoleon JimBernaards.be

²⁰ Napoleon versus de Brabantse katholieken door DOOR HANS VAN DEN EEDEN

²¹ Kwartaalblad van de Nederlandse Genealogische Vereniging, Afdeling Twente, 27e jaargang 2011 nr. 1

²² "Help! De kozakken komen" door Lo vd Wal, adhv het boek van Anne Aalders: 'Met gevelde lans en losse teugel'; Kozakken in Nederland 1813-1814.

gouverneur van Overijssel. Op de 29^e november 1813 wordt op last van de Kozakken en uit naam van Alexander, Keizer aller Russen, de vesting Naarden opgeëist. Op 1 december werd Willem van Oranje Nassau Nederland uitgeroepen tot Souverein Vorst. De Franse ambtenaren en soldaten dropen af.

In Noord-Nederland had de Franse Tijd achttien jaar geduurd, namelijk van 1795 tot 1813. Het gebied ging op in het 'Soeverein vorstendom der Verenigde Nederlanden'. Tezamen met Zuid-Nederland en België en Luxemburg, werd het door het Congres van Wenen in 1815 erkend als 'het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden'. In Zuid-Nederland duurde de Franse Tijd zelfs twintig jaar, namelijk van 1794 tot 1814, en al die tijd hoorde het gebied bij Frankrijk. De vesting Maastricht en de aanpalende regio's werden namelijk reeds in het najaar van 1794 veroverd door de Franse republikeinse legers.

Brabant in de Franse Tijd²³

Oorlog en oorlogsdreiging hadden reeds in de zeventiende eeuw een grote invloed op de Brabantse economische ontwikkeling. Regelmatig brandden vreemde troepen dorpen plat, al kon dat soms afgekocht worden. Daarnaast moesten dorpen allerlei diensten en materialen leveren aan de troepen zonder dat ze daarvoor een vergoeding kregen. Vooral de agrarische crisis zette de toon in de achttiende eeuw. Er heerste grote armoede in Brabant en epidemieën van verschillende (vee)ziekten verergerden dat verder. Pas rond 1740 zouden de structureel te lage landbouwprijzen weer wat stijgen. Dat gaf tevens een impuls aan (hernieuwde) ontginningen, zoals die al sinds de middeleeuwen plaatsvonden in Brabant.

De slechte situatie in Brabant was welbekend bij de Staten-Generaal die het gebied bestuurde. Steeds meer dorpen hadden zich vanaf 1715 bij de Raad van State gemeld met een verzoek tot kwijtschelding of uitstel van belastingbetaling. In december 1722 besloot de Raad van State tot een onderzoek. In het najaar van 1724 verlaagde de Staten-Generaal een groot aantal belastingen en enkele werden tijdelijk zelfs helemaal niet meer geheven. Dankzij deze maatregelen en de stijgende landbouwprijzen bood Brabant vanaf het midden van de eeuw weer goede investeringsmogelijkheden. Vermogende burgers belegden hun kapitaal in ontginningen en landgoederen. Dit ging vaak gepaard met bosaanplant voor houtwinning, onder andere voor de lokale klompenmakers. De landbouw werd in de tweede helft van de eeuw geholpen door de introductie van de voedzame aardappel. Grote delen van de nijverheid hadden ook een behoorlijke klap gehad: de textielnijverheid kon gedurende de achttiende eeuw niet concurreren met buitenlandse alternatieven. Ondanks het economische herstel in de tweede helft van de achttiende eeuw bleef de armoede in Brabant groot.

In 1794 begon in Brabant (en dus ook voor de dorpen in en rond de Peel) de invloed van de Franse Tijd. De Franse generaal Salme illustreert in een brief helder 'de sprong van de oude naar de nieuwe tijd'. Salme leidde toen de Franse troepen die via de oostelijke helft van Brabant hun weg naar het noorden zochten. Doch in zijn brief excuseerde Salme zich ook voor de plunderingen waaraan soldaten uit zijn leger zich schuldig maakten²⁴. Want dat laatste was niet de intentie der Fransen; zij voerden oorlogen tegen den tyrannen. Zulke soldaten waren de naam der Fransen niet waardig en zij zouden daarom worden geëxecuteerd. Iedereen werd uitgenodigd naar dit spektakel te komen kijken, opdat de Brabanders met eigen ogen konden zien dat de bedoeling der Fransen een goede was.

²³ Vanaf 1660 beperkte een nieuw probleem de economische groei in Brabant en de rest van Europa: de graanprijzen stagneerden en begonnen zelfs te dalen. De prijzen van andere landbouwproducten en de pachtbrengraten volgden. Een massale verarming was het gevolg, en dat niet alleen in Brabant.

<https://www.brabantserfgoed.nl/page/4245/oorlogsschade-crisis-en-hoop-op-herstel>

²⁴ De boerenbevolking was verplicht om maandenlang het forse Franse leger onderhouden door het leveren van rogge, haver, stro, hooi, slachtdieren, turf en andere benodigdheden. Leveringen werden weliswaar keurig geadministreerd, maar men betaalde meestal niet.

In: *Boeren in Peel en Kempen omstreeks 1800*, H.F.M. Aarts, 2016, Boekengilde Enschede

Wat er vervolgens tussen 1794 en 1813 veranderde? Alles en dat ook nog in een razend tempo. Voor de bewoners van Brabant was dat behoorlijk wennen. Of het nu ging om de tot dan toe onderdrukte positie van de Brabanders of om de eerste pokkeninenting, of het verbod op katholieke processies, of het optrekken der schuttersgilden, of de verplichting tot het kopen van zout in een staatswinkel en het vieren van de huwelijksdag. In vrijwel alles werd de overheid per direct de alom regelende factor. De Franse Tijd vormde aldus in veel opzichten een breuk met het verleden. De Brabantse mensen van die tijd moeten met verbazing en bezorgdheid al die veranderingen hebben aanschouwd en ondergaan.

Brabant was in die tijd een arm departement met veel heide en moerassen die nog moesten worden ontgonnen. De kindersterfte was groot, overstromingen en epidemieën teisterden het departement. Verder was er banditisme en groepsriminaliteit. De bestuurlijke maatregelen tegen de armoede waren te verdelen in twee categorieën: a) symptoom-bestrijding, zoals razzia's tegen bedelaars uitvoeren en werkverschaffingsprojecten en b) structurele ingrepen, zoals economische stimuleringsmaatregelen. Daarnaast werd met de nieuwe wet- en regelgeving de landontginning gestimuleerd. De inlijving van de Republiek door Frankrijk had onmiddellijke positieve gevolgen voor de nijverheid. Alle tolregels en douanebeperkingen, die in de zestiende eeuw de nijverheid nog zo dwars hadden gezeten, vielen volledig weg en werd de binnenlandse afzetmarkt ineens veel groter. Daarnaast zorgde de constante oorlogssituatie voor een grote vraag naar uniformen, wat een extra kans van de textielindustrie betekende.

Rond 1800 werkten nog grote delen van de Brabantse bevolking in de traditionele landbouw. De Engelsen waren er rond 1770 in geslaagd om stoommachines op een grootschalige, industriële manier toe te passen. Dat zou ook in Brabant grote gevolgen hebben. Aan het begin van de negentiende eeuw werden de eerste stoommachines in Brabant geïnstalleerd. Maar het zou nog tot de tweede helft van die eeuw duren tot de Industriële Revolutie in Brabant, via in een 'tweede golf' van industrialisering, echt op gang kwam. Ook de landbouwcrisis, die in Europa tussen 1878 en 1895 ontstond, was van grote invloed. Door de import van goedkoop graan en andere landbouwproducten uit de VS en Canada daalden de prijzen van onze landbouwproducten sterk. Boeren die wilden overleven moesten efficiënter produceren. Om met minder landarbeiders toe te kunnen en aldus op loonkosten te besparen, schaften de grotere boeren landbouwmachines aan, zoals zaai- en dorsmachines. Door deze mechanisering liep de werkgelegenheid terug. Hierop trok een groot deel van de plattelandsbevolking weg. Deels was dit door migratie naar de steden, maar een substantieel ander deel emigreerde naar het buitenland.

Over het lot van de Brabanders die al dan niet vrijwillig meededen aan de oorlogen van Napoleon was na de Franse tijd geen goed overzicht beschikbaar. De overheid wilde helderheid over wie er bij de Franse legers had gediend en welke er daarvan krijgsgevangen waren gemaakt. De gouverneur van Noord-Brabant zette in november 1814 de districtcommissarissen aan het werk om lijsten op te stellen van personen die zich (nog) in Russische krijgsgevangenschap bevonden. Op die lijsten werden blijkbaar ook alle vermisten uit de legers van Napoleon vermeld, dus niet alleen die in Rusland waren geweest. Doch tijdens de terugtocht uit Rusland was er geen gelegenheid om officiële overlijdensaktes op te stellen en naar Parijs te sturen. In veel gevallen kregen de familieleden daarom nooit een officieel bericht over het sterven van hun dierbaren. Er kon dus geen compleet en sluitend overzicht worden opgesteld ²⁵.

²⁵ Bron: Geschiedenis Peel. De barbaren van het Noorden; zo werden de Russen destijds genoemd toen Napoleon probeerde het grote Rusland van de tsaren te veroveren. De overlijdens lijsten waren niet alleen incompleet maar zijn ook niet allen bewaard gebleven <https://www.geschiedenispeel.nl/artikel/1376/De-barbaren-van-het-noorden>. Daardoor was en is het een onvoldoende en onbetrouwbare bron om zekerheid over een bepaalde persoon te krijgen. Zo hebben we ondanks diverse naspeuringen, inclusief vanuit het BHIC, Jean van den Bruncum niet daarin terug kunnen vinden. De enige hoop is nog dat de Franse militaire database t.z.t. enig verder uitsluitsel geeft.

3. De Franse militaire dienstplicht (le conscrit)

In in omgang en gewoontes van het Bataafse volk liet de Franse centrale regelgeving stevige sporen na. Dat gold niet minder voor de ingevoerde -nog onbekende- staatsverplichtingen, zoals de landelijke belastingen en (vooral) de algemene dienstplicht. De inwoners in het Zuiden werden al in 1795 met die dienstplicht geconfronteerd toen het grootste deel van het huidige Limburg, samen met delen van Brabant en Zeeuws-Vlaanderen, door Frankrijk werd veroverd en ingelijfd.

De Nederlandse bevolking moest in de vorm van dienstplicht rechtstreeks bijdragen aan de Napoleontische oorlogsmachine. Het bleek een ingrijpende nieuwe verplichting te zijn die hier, niet minder dan in Frankrijk en andere Europese landen, tot veel ergernis en protest leidde. Vanaf het midden van 1810 werd ook het vrijwilligersleger van het voormalig koninkrijk Holland opgenomen in het Franse leger.

Die dienstplicht was duidelijk een nieuw fenomeen. Voorheen ging men in (vreemde) krijgsdienst voor het geld, 't avontuur *of* omdat pa het ook al had gedaan. Maar nu werden alle twintigjarige mannen zonder een geldige uitzonderingspositie opgeroepen om 't leger in te gaan. Het invoeren van dienstplicht werd al vóór 1810 door Napoleon opgedragen aan zijn broer Lodewijk, de koning van Holland. Maar die had daar bezwaren tegen wat hem uiteindelijk nekte als koning. In 1810 annexeerde de keizer het koninkrijk Holland en de dienstplicht werd meteen een feit. De conscriptie werd voorbereid en begin 1811 ook ingevoerd in de Franse departementen die voorheen het koninkrijk Holland vormden. Middels de conscriptie was er voor de overheid ook meer zekerheid over het verkrijgen van het noodzakelijk aantal soldaten²⁶. Het leger slaagde er in om grote groepen opgeroepen dienstplichtigen in korte tijd om te vormen tot uniforme soldaten, bestemd tot een bijzondere vorm van arbeid waarbij de dood de uiterste consequentie was. Deze nieuw ingevoerde dienstplicht had grote impact op personen, gezinnen en de gemeenschap.

Oproerlingen richtten zich tegen de autoriteiten door registraties voor de loting te vernielen en rellen uit te lokken tijdens de hoogtijdagen van de rekrutering; zijnde de lotingsdagen en de dagen waarop de ongelukkige jongens naar hun garnizoenen vertrokken. De ongeregelheden eisten in sommige gevallen doden. Er was beduidend meer tegenwerking en verbreider verzet dan wat toen de lokale autoriteiten aan de Franse bewindslieden wilden doen geloven. Dit was mede mogelijk en verklaarbaar omdat de dienstplicht nog nauwelijks drukte op de hogere klasse vanwege een uitzonderingspositie²⁷.

²⁶ Het inschrijven in één van de stamboeken van het beroepsleger tijdens de Bataafse Republiek (1795-1806) en tijdens het Koninkrijk Nederland (1806-1810) gebeurde in de legerplaats zonder nadere verificatie. Dat laatste wil zeggen dat wanneer de nieuwe kandidaat naam, geboortedatum, adres en woonplaats opgaf er niet gekeken werd naar iets als de vermelde geboortedata van de persoon in kwestie in kerkboeken. Doordat gegadigden soms hun geboortedatum niet kenden en meestal analfabeet waren, konden zijzelf niet verifiëren of hun naam e.d. op de correcte wijze opgeschreven werd. Stamboeken bevatten daardoor van oudsher vele onbetrouwbare gegevens. De annexatie in 1810 door Frankrijk van het Nederland boven de Grote Rivieren bracht verbeteringen daarin. De eerste registratie begon in de woonplaats en de keuring in het kanton. Vooral door contolerende vergelijking met kerkboeken en, bij onduidelijkheid, door inzet van betrouwbare getuigen werd een stevige basis gelegd voor een goede persoonsbeschrijving. Dit laatste werd nog uitgebreid met registratie van de lichaamskenmerken en aanvullende indicaties over de ouders. Bij aankomst in het opleidingsinstituut, het depot geheten, werden de reeds vastgelegde gegevens, vastgelegd in het militaire stamboek. Daarmee was er (als alles goed ging) eenduidigheid en gelijkheid tussen de gegevens van de administraties in de woonplaats en die van het regiment gewaarborgd. Het kunnen opsporen van deserteurs werd aldus niet meer belemmerd door gegevensverschillen.

²⁷ Door eenzijdige rapportage maakten de Franse machthebbers en hun ambtenaren in Nederland niet alleen bijna geen woorden vuil aan de onrust die de dienstplicht teweegbracht; ze benadrukten bovendien dat de welgestelde burgers zich niet al te druk maakten over het lot van de ongelukkige jongens die in het Franse leger moesten dienen. De reden hiervoor is het remplaçantenstelsel. Zie ter illustratie een befaamd rapport uit 1813: *Aperçu sur la Hollande*, waar de intendant van Binnenlandse Zaken, Baron F.J.B. d'Alphonse, verantwoordelijk voor was. In het rapport, kwam de conscriptie ook aan bod. De intendant schreef dat deze weinig tegenwerking ondervond. Iedereen kende de

Oproerkraaiers waren vooral arme boeren, arbeiders, vissers of vrouwen, die hun zonen tegen wil en dank in aan Napoleon's leger moesten afstaan. Zij waren niet ten onrechte uiterst bezorgd en strijdlustig. Een onbemiddelde jongen die zo ongelukkig was een verkeerd lot te trekken met dienstplicht in het Franse leger als gevolg, tekende tegelijkertijd vrijwel zeker zijn doodsvonnis. Het Franse leger voerde vele oorlogen ver van huis en door de slechte voeding, hygiëne en medische verzorging bereikten vele dienstplichtigen soms niet eens het slagveld.

25.000 Nederlandse soldaten, waarvan ongeveer 14.000 Nederlandse dienstplichtigen, waren onderdeel van de Grande Armée van Napoleon die in 1812 een ramzalige veldtocht in Rusland ondernam. In de brieven die soldaten naar huis schreven klonk vooral hun angst door en de onvrede over de barre omstandigheden. Soms ook van een christelijke berusting: 'het was Gods wil'. Want dat laatste was een reden voor sommige soldaten om zich te schikken in het noodlot. Het hoogtepunt van het verzet tegen de dienstplicht ontstond in 1813 bij de bekendmaking van de desastreuze gevolgen van de dramatisch verlopen Russische veldtocht, waarbij het keizerlijke leger door extreme koude, honger, ziektes, veldslagen en Kozakkenaanvallen vele honderduizenden mannen had verloren. Van de Nederlandse dienstplichtige soldaten die meegingen keerden verreweg de meesten eveneens niet terug.

De afkeer, of in ieder geval gereserveerde houding ten opzichte van het nieuwe fenomeen nationale dienstplicht, bleek in de dagen niet iets typisch Nederlands te zijn. Een blik over de grenzen heen leerde dat ook in andere Europese landen vergelijkbare bezwaren bestonden ten aanzien van de dienstplicht. Daar had de overheid evenzeer te kampen met protest, simulanten en deserteurs. Overall in Europa waar de dienstplicht in de een of andere vorm werd ingevoerd werden ontduiking en desertie al snel beschouwd als randverschijnselen die inherent waren aan het rekruteringsysteem. Zelfs na het tijdperk Napoleon, die zoveel dienstplichtige jongens in zijn veldtochten over de kling had gejaagd, verdwenen in Europa deze negatieve gevoelens over dienstplicht en het fenomeen van dienstplicht-ontduiking niet. Dit mede als gevolg van de indringende verhalen van overlevenden, brieven en vooral: de enorme lijsten met gesneuvelden in de kranten. Nog lang na de val van Napoleon zouden de gruwelen van vooral de Rusland veldtocht diep in het collectief geheugen van de gemeenschap blijven voortleven en hun houding en gedrag t.o.v. militaire dienstplicht bepalen.

Dienstplicht ontwijking en desertie

Desertie had niet alleen grote vervolgrisco's in voor de betrokkene zelf, maar ook voor familie en dorp. Want zij moesten als straf op eigen kosten soldaten of regimenten in huis nemen, boetes betalen of zelfs nieuwe soldaten leveren. Soms had een deserteur geluk, omdat het administratieve systeem toch niet voldoende sluitend was, of dat de betrokken casus met een ruimhartige blik werd afgehandeld door de Nederlandse autoriteiten, en ontkwam men zo aan straf en noodlot.

Voor de officieren gold dat ze een eed van trouw hadden gezworen en die woog bij hen persoonlijk zwaar. Dat wilde echter niet zeggen dat ze wel blij waren met de Franse annexatie: tijdens de officiële inauguratieplechtigheden van de officieren heerste een grafstemming, zo blijkt uit brieven en dagboeken.

wetten en regels, evenals de noodzaak om zich eraan te conformeren. Daarnaast drukte de conscriptie volgens hem, dankzij het recht van plaatsvervangende, niet zwaar op de hogere klassen. Verder was er geen sprake van serieuze tegenwerking omdat de burgers met enige politieke invloed zich wijselijk erbuiten hielden.

De Waalse prefect van het departement Zuiderzee, graaf Ph.F.Ch. de Visscher de Celles, schreef in andere bewoordingen hetzelfde toen hij november 1812 in een brief aan de minister van Binnenlandse Zaken in Frankrijk opmerkte dat de conscriptie geen punt van publieke discussie was omdat 'de rijke burger zich liet vervangen'.

GENERALE DIRECTIE der CONSCRIPTIE
en **R E V U E N.**
EXTRACT uit de Minuten der Staat - Secretarie.
In het Paleis van Rambouillet, den 11 Augustus 1811.
NAPOLEON, Keizer der Franschen, Koning van Italie, Beschermmer van het Rhyuverbond, Bemiddelaar van het Zwitsersch Bondgenootschap, enz. enz. enz.
Op het rapport van onzen Minister van Oorlog;
Hebben wy gedecreteerd en decreteren het geen volgt:
Art. 1. Er zal in de zeven Hollandische Departementen en in die van de Monden van den Ryn, van de Monden van de Schelde en in het Arrondissement Breda, met het Departement van de twee Nethen vereenigd, eene oproeping worden gedaan van drie-duizend-zes-honderd Conscrits, van de klasse van 1809.
De klasse van 1809 bevat de jonge Lieden, geboren van den 1 January tot den 31 December 1789 ingesloren.
2. Van de 3600 opgeroepen Conscrits zullen er 2400 voor den dienst van de Landmagt en 1200 voor den Zee dienst bestemd zyn.
3. De 3600 Conscrits zullen door de Departementen in de volgende evenredigheid worden geleverd:

DEPARTEMENTEN.	CONTINGENT		TOTAAL.
	Voor de Land- magt.	Voor de Zee- magt.	
Zuiderzee	600	300	900
Monden van de Maas	480	240	720
Opper - Yssel	214	107	321
Monden van den Yssel	168	84	252
Vriesland	194	97	291
Wester - Eems	192	96	288
Ooster - Eems	152	76	228
Monden van den Ryn	334	117	451
Monden van de Schelde	80	40	120
Arrondissement Breda	86	43	129
Totaal	2400	1200	3600

Overzicht met de door Napoleon geëiste oplevering van conscrits per Departement voor land- en zeemacht. Extract uit de Minuten der Staat-Secretarie in het Paleis van Rambouillet, den 11 Augustus 1811.

Hans Tigchelaar²⁸ werd in januari 1811 door de gemeente Arum (Friesland) op een alfabetische lijst geplaatst, behorende tot de lichte van het jaar 1808. Op een nog onbekende dag, ergens na 3 februari, moest Hans zich 's ochtends vroeg melden in Bolsward, de hoofdplaats van het kanton, om daar mee te doen aan een loting. De bedoeling daarvan was om te bepalen of hij als "conscrit" (dienstplichtige of loteling) zou worden gekozen of was uitgeloot. Op 25 februari bleek zijn naam op de lijsten van de ingelote personen te staan. Op kosten van de mairie zou hij toen twee hemden, 2 paar schoenen, 2 paar sokken, een ransel en een soldij van 9 francs (per maand?) hebben gekregen. *"Spoedig daarop werden de lotelingen opgeroepen om voor de Raad van Rekrutering te verschijnen. De raad keurde de jongemannen, accordeerde remplaçanten en verleende in bijzondere gevallen uitstel of vrijstelling."*

14 januari 1811 deserteerde Jean Trille; infanterist van het 123 ste Regiment van Linie uit Oldenzaal²⁹

De troepenmacht was op weg naar haar nieuwe depot bij Boulogne. Jean Trille was als beroepssoldaat en afkomstig van het Hollandse 2^{de} Regiment Infanterie waar hij op 28 oktober 1810 in dienst was getreden. Op 1 februari werd hij bij verstek veroordeeld tot 9 jaar dwangarbeid en zijn ouders kregen een boete van

²⁸ Hans Tigchelaar, de Grande Armée en het 33e Regiment Lichte Infanterie, door Taco Tichelaar <http://tacotichelaar.nl>

²⁹ Kwartaalblad Nederlandse Genealogische Vereniging afdeling Twente, 27^e jaargang 2011, nummer 1.

1.500 Francs opgelegd, een bedrag dat bij arme mensen vaak leidde tot verbeurdverklaring van goederen. Er werd op 4 februari 1811 een opsporingsbevel opgesteld door een majoor van het regiment in Bergen Op Zoom. Daarin stond dat Jean op 22 december 1791 in Oldenzaal geboren zou zijn als zoon van Lucas en Christine aldaar. De maire (burgemeester) van die stad werd gewaarschuwd, die echter geen gegevensaanluiting vond met het opsporingsbevel. In het stamboek van het regiment waren de gegevens praktisch gelijk aan die in het opsporingsbevel, zij het dat als geboortedatum 28 november 1779 werd opgegeven en de naam gespeld werd als Trelle. Uit de kerkboeken van de stad Oldenzaal blijkt dat rond die datum geen kinderen met de naam Trelle geboren waren. Uitgaande van het feit dat de toenmalige administrateurs van het Hollandse leger een naam opschreven zoals het uitgesproken werd zou het wellicht opportuun zijn om de naam Trelle te associëren met de 'ter Ellen', een bekende familienaam in Oldenzaal. Het blijkt nu dat op 4 april 1784 ene Lucas ter Ellen trouwde met Christina van den Berg alias Borg, waarvan een der vier zoon Joannes Hermannus heette, geboren 5 juli 1790. De ambtenaar van de Burgerlijke Stand in Oldenzaal maakte kennelijk eenzelfde fout als destijds de administrateur van het regiment. Ze schreven iets fonetisch op en controleerden dat niet afdoende met de brongegevens.

Hiermee is het verhaal echter nog niet af. Want rond dezelfde tijd werd ook Johannes Hermannus (geboren 05-07-1790) opgeroepen³⁰. Hij behoorde tot de lichte 1810 die ook beroepsmilitairen herbergde. In Twente voldeden maar drie opgeroepen personen aan het hiervoor vermelde (= pontonnier zijnde militairen). Ze waren allen timmerlieden van beroep. Op de 23 februari 1812 moesten ze zich melden in Zwolle en ze arriveerden op 22 maart 1812 in Straatsburg. Ze waren betrokken bij het slaan van één van de twee bruggen over de Berezina op 26 november 1812.

De zin: '*À faite la campagne de 1812 en Russie est présumé y avoir été fait prisonnier de guerre*' staat bij de meeste pontonniers in het stamboek en dat geldt helaas ook bij deze drie Twentenaren.

'Johannes Trelle' kan onzes inziens gevoeglijk gelijkgesteld worden met Johannes Hermannus ter Ellen. Johannes Trille (of Trelle) deserteerde als jonge beroepsfuselier en ontsnapte vervolgens aan dwangarbeid omdat de legeradministrateur zijn naam niet correct had opgeschreven en daardoor de burgemeester van Oldenzaal de oproep van het opsporingsbevel kennelijk verkeerd beoordeelde (en dus afwees). Onder zijn werkelijke naam (Johannes Hermannus ter Ellen) leefde hij daardoor een jaar als vrij man in zijn geboortestad. Echter begin 1812 werd hij desniettemin gerekruteerd als dienstplichtige en kwam hij als pontonnier om bij de Berezina. De legercarrière van Johannes Hermannus ter Ellen alias Johannes Trelle was grillig en wat bizar. De feitelijke waarheid kunne we niet achterhalen. Maar het illustreert de grote kans op verwarring bij namen en in registraties en de mogelijke consequenties daarvan voor de betrokkenen. Ook bij historisch- en genealogisch onderzoek moeten we er rekening mee houden, want onjuiste registraties beperken de zoektocht en kunnen leiden tot onvolledige en onjuiste resultaten³¹.

³⁰ Bron: Chateau de Vincennes, Inv.Nr. 23 YC 155, Matricule Nr. 142 en Chateau de Vincennes, Inv.Nr. 25 YC 224, 1 Batallion de Pontonniers Strasbourg, Matricule Nr. 1978.

³¹ Van essentieel belang indien men onderzoek doet in de stamboeken van het Franse leger; de kans dat Nederlandse namen correct zijn overgenomen is namelijk vrij klein. Men moet bij het nazoeken diverse naamvarianten uittesten en daarnaast de complementaire informatie benutten om voldoende eenduidigheid en uitsluitel te verkrijgen.

4. Over Napoleon Bonaparte ³²

Napoleon Bonaparte (geboren te Ajaccio, Italië, 15 augustus 1769 en overleden te Sint-Helena, 5 mei 1821) was een Frans generaal en dictator tijdens de laatste regeringen van de Franse Revolutie.

In 1800 kwam Napoleon Bonaparte via een staatsgreep aan de macht in Frankrijk.

Als Napoleon I was hij van 2 december 1804 tot 11 april 1814 keizer der Fransen. Van 17 maart 1805 tot 11 april 1814 was hij ook koning van Italië en van 1806 tot 1813 'beschermers van de Rijnbond'.

Zijn juridische hervorming, de Code Napoléon, had een grote en blijvende invloed op het recht in vele landen, onder andere in Nederland en België. Hij wordt eveneens herinnerd om zijn rol in de door hem veroorzaakte napoleontische oorlogen en voor de titel van keizer die hij aannam. Het lukte hem tijdelijk een groot deel van Europa onder zijn gezag te brengen. Doch uiteindelijk werd hij definitief verslagen.



Napoleon hield gedurende meer dan 10 jaar een stevige bestuurlijke en militaire grip op een groot deel van Europa. Hiernaast zijn een aantal der grote veldtochten geduid.

Napoleon voerde een 60-tal veldslagen die grotendeels door hem werden gewonnen ³³. Deze vonden over het gehele Europese continent plaats en waren veelal tegen staten/ koninkrijken of allianties daarvan, en ze kostten in totaal zo'n 1,75 mln. aan doden en gewonden. Hij werd hij op 18 juni 1815 te Waterloo verslagen door meerdere landen samen, waaronder Engelsen (Duke of Wellington), Pruisen (Maarschalk Gebhard Leberecht von Blücher) en Russische Kozakken (General-Major Alexandr Ivanovich Chernyshev).

³² Napoleon Bonaparte (1769-1821); veldheer, staatsman en keizer.

³³ Tegelijk was Internationale Diplomatie Napoleons zwakste kant. Hij heeft vooral zijn meerdere moeten erkennen in de aristocraat Graf/ Vorst Klemens von Metternich (1773-1854). Keizer Franz II benoemde Klemens in 1809 tot Minister van Buitenlandse Zaken van Oostenrijk. Von Metternich wist als diplomaat van aanzien internationale coalities te smeden die uiteindelijk Napoleon ten val brachten. Hij was de voorzitter van het Congres 1814-1815 te Wenen waar werd besloten over de naoorlogse grenzen in Europa, de invoering van grondwetten en de oprichting of opheffing van middelgrote staten, waar onder *het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden*. Von Metternich bleef tot aan zijn dood een van de meest invloedrijke staatsmannen op het internationale politieke speelveld van de 19^e eeuw.

Oorlogsproclamatie aan Rusland (1812) ³⁴

In het Hoofdkwartier te Wilkowszky in Polen maakte de Franse Keizer Napoleon op de 22^e Juni 1812 aan het Franse leger bekend dat de oorlog met Rusland was uitgebroken. De Proclamatie luidde aldus:

“La seconde guerre de Pologne est commencée. La première s’est terminée à Friedland et à Tilsit: à Tilsit la Russie à juré éternelle alliance à la France et guerre à l’Angleterre. Elle voile aujourd’ hui ses serments! Elle ne veut donner aucune explication de son étrange conduite, que les aigles francaises naient repassé le Rhin, laissant par là nos alliés à sa discrétion. La Russie est entraînée par la fatalité! Ses destinées doivent s’accomplir. Nous croirait-elle dégénérés? Ne serions-nous donc plus les soldats d’ Austerlitz ? Elle nous place entre le déshonneur et la guerre. La choix ne saurait être douteux. Marchons donc en avant! Passon le Niemen, portons la guerre sur son territoire.

La seconde guerre de Pologne sera glorieuse aux armées francaises comme la première; mais la paix que nous conclurons, portera avec elle sa garantie et mettra un terme à cette orgueilleuse influence que la Russie a exercée depuis cinquante ans sur les affaires de ‘ Europe”.

Napoleon zocht en vond hierin een motief om Rusland aan te vallen. Hij appelleerde daarbij aan het Franse eergevoel en patriotisme. Bij deze strijd waren meer dan 600.000 soldaten aan Franse zijde betrokken. Er volgde een verschrikkelijke oorlog, eindigend in een smadelijke Franse afgang (zie verderop). Samen met zijn bondgenoten versloeg Tsaar Alexander I Napoleon definitief tijdens de Slag bij Leipzig (16-19 oktober 1813); de grootste veldslag in Europa vóór de Eerste Wereldoorlog ³⁵. Napoleon werd door het coalitieleger eerst door Duitsland heen en vervolgens door Frankrijk tot in Parijs achtervolgd. Daar werd hij gedwongen tot aftreden en toen verbannen naar Elba. Hij kwam ontsnapte echter van dit eiland en werd na de slag bij Waterloo (18 juni 1815) opnieuw verbannen naar St Helena ³⁶ waar hij in 1821 overleed. Na de definitieve val van Napoleon richtte Alexander I op 26 september 1815 de Heilige Alliantie op, een bondgenootschap van Rusland, Oostenrijk en Pruisen. Dit bondgenootschap moest een christelijk tegenwicht bieden tegen de humanistische en democratische ideeën van de Franse Revolutie en de gevolgen daarvan ³⁷.



Napoleon



Tijdens een veldtocht in karakteristiek pose



Verbannen naar Elba

³⁴ 1812 La Campagne de Russie : De la diplomatie au passage du Niémen, Hamish Davey-Wright, traduction E.Papot et I. Delage, Juin 2012

³⁵ Tijdens een 3-daagse veldslag in oktober 1813 te Leipzig versloegen de gecombineerde legers van Oostenrijk, Pruisen, Zweden en Rusland (alliantie) op overtuigende wijze het Grote leger van Napoleon. Er namen 500.000 manschappen aan deel, er werden 2,200 kanonnen ingezet er waren 127.000 doden en gewonden te betreuren. De alliantie verdreef vervolgens Napoleon uit Duitsland in 1813 en trok in 1814 Frankrijk in, bezette Parijs en dwong Napoleon tot aftreden en verbanning naar Elba.

³⁶ Een eiland in het zuiden van de Atlantische Oceaan, zo'n 2.000 km ten westen van de Afrikaanse kust.

³⁷ Weliswaar hadden Rusland, Oostenrijk en Pruisen elk een andere vorm van het christendom (de Russisch-Orthodoxe Kerk, het Rooms-Katholicisme en het Protestantisme) doch ze hanteerden allen als leidraad de christelijke principes van liefde, gerechtigheid en barmhartigheid en de christelijke moraliteitnorm (zowel privé als publiek).

Sint-Helena Medaille d'Honneur

In 1857 had Frankrijk weer een koning: Napoleon III. Hij loste in dat jaar één van de punten uit 't testament van de keizer Napoleon in. Alle 405.000 dan nog levende veteranen van het Franse leger uit de periode 1792-1815 werden onderscheiden met de Sint-Helenamedaille als teken van hun bijzondere verdiensten en eer. "Aux compagnons de la gloire de Napoleon 1^{er}" stond er op 't doosje. Bij de medaille hoorde een certificaat zoals op de afbeelding hierna. Het toewijzen van het ereteken werd administratief zorgvuldig gezien en afgewikkeld. Vele Franse oud-militairen droegen hem met ere. Maar dat was duidelijk minder tot geheel niet het geval door de kompanen in andere landen, waaronder in Nederland. Als deze medaille al uitgereikt werd aan een Nederlandse veteraan, dan was het niet zomaar gebruikelijk dat hij 'm droeg. Want geschiedenis wordt geschreven en later zichtbaar gemaakt door en voor de overwinnaars.

PRÉFECTURE DE LA MEURTHE
1^{re} Division.

Nancy, le 16 août 1857.

Monsieur le Maire de *A. Metz* est prié d'adresser immédiatement à la Préfecture un relevé des anciens militaires de la République et de l'Empire qui, ayant servi de 1792 à 1815, ont droit d'obtenir la médaille instituée par décret du 18 de ce mois. Ce relevé, qui pourra être établi à la suite de la présente, ne doit pas être confondu avec les renseignements demandés par une note consécutive du 10 de ce mois. Le tableau ci-dessous doit comprendre tous les anciens militaires de la République et de l'Empire encore existants, qu'ils aient ou non obtenu des secours ou des pensions.

Le Préfet de la Meurthe,
ALBERT LENCLE.

NOMS ET PRÉNOMS DES ANCIENS MILITAIRES.	ÂGE.	GRANDEUR dans laquelle ils ont servi.	ÉTAT ou SERVICE de l'EMPIRE sous la République et l'Empire.
1161 <i>Borde Jean</i>	67	66 ans	<i>Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1793-1794. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1795-1796. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1797-1798. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1799-1800.</i>
1164 <i>Guarbert Michel</i>	61	48 ans	<i>Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1793-1794. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1795-1796. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1797-1798. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1799-1800.</i>
1170 <i>Scheuch Joseph</i>	66	38 ans	<i>Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1793-1794. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1795-1796. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1797-1798. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1799-1800.</i>
1171 <i>Schermann (Marie)</i>	73	66 ans	<i>Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1793-1794. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1795-1796. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1797-1798. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1799-1800.</i>
1172 <i>Reinwald (Marie)</i>	72	62 ans	<i>Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1793-1794. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1795-1796. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1797-1798. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1799-1800.</i>
1173 <i>François (Joseph)</i>	69	62 ans	<i>Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1793-1794. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1795-1796. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1797-1798. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1799-1800.</i>
1174 <i>Kopp (Lambert)</i>	82	62 ans	<i>Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1793-1794. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1795-1796. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1797-1798. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1799-1800.</i>
1175 <i>Sallmann (Marie)</i>	78	62 ans	<i>Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1793-1794. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1795-1796. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1797-1798. Compagnon de bataillon de la République pendant la campagne de 1799-1800.</i>

N^o 1980.

Monsieur le Maire de la Commune d'Azerailles, Canton de Baccarat, Arrondissement de Lunéville, Département de la Meurthe, M. Joseph de Baccarat, âgé de 67 ans, ancien militaire, domicilié à Azerailles, Canton de Baccarat, Arrondissement de Lunéville, Département de la Meurthe, qui a fait partie de la Compagnie de Baccarat, pendant la campagne de 1793-1794, et qui a fait partie de la Compagnie de Baccarat, pendant la campagne de 1795-1796, et qui a fait partie de la Compagnie de Baccarat, pendant la campagne de 1797-1798, et qui a fait partie de la Compagnie de Baccarat, pendant la campagne de 1799-1800.

En fait de quoi vous avez obtenu le présent certificat que les lois ont assigné aux anciens militaires de la République et de l'Empire.

Azerailles le 9 Juin 1857.

Le Maire
J. Metz

Le Sous-Préfet
J. Metz

MAIRIE D'AZERAILLES MEURTHE

Links een lijstje van rechthebbenden (zie de leeftijden!) en rechts een individualisering op schrift. Onder: het uitgereikte doosje plus de inhoud; de medaille (voor-achterzijde) en certificaat ³⁸.



³⁸ Les médaillés de Sainte-Hélène <https://www.stehelene.org/php/accueil-m.php?page=2&lang=nl>

Nederlandse deelname aan de veldtocht in Rusland ^{39 40 41 42}

Napoleons *Grande Armée* bestond niet alleen uit Fransen. Bij de Ruslandcampagne van 1812 waren ook Nederlandse militairen aanwezig die meevochten onder Franse vlag. In de Hollandse eenheden dienden beroeps- en dienstplichtigen uit alle delen van het toenmalige Koninkrijk Holland. Het Nederlandse aandeel bedroeg circa 25.000 man. Officieel telde het Franse leger negen Nederlandse regimenten in haar gelederen: het 123^e, 124^e, 125^e en 126^e linie-infanterie, het 33^e regiment lichte infanterie, het 3^e regiment garderegrenadiers, het 2^e regiment lichte garde lansiers (rode lansiers), het 11^e regiment huzaren en het 14^e regiment kurassiers.

In april 1811 ontving het 33^e Regiment Lichte Infanterie in Groningen 203 rekruten van de jaarklasse 1808 uit de noordelijke departementen Friesland, Ooster- en Wester Eems. In augustus, toen het regiment zijn depot in Givet had betrokken, waren er 721 nieuwe instromers afkomstig uit niet minder dan zeven verschillende departementen. Ook andere regimenten zoals het 123^e Regiment Infanterie van Linie en het 11e Regiment Huzaren, werden aangevuld met rekruten uit alle delen van het vroegere Koninkrijk Holland. Hun samenstelling, waarin Groningers en Friezen hun legerplaats deelden met Zeeuwen en Brabanders, vormde een afspiegeling van de bevolking van het vroegere koninkrijk. Maar dat gold niet voor alle Hollandse regimenten. In het 125^e en het 126^e Regiment Infanterie van Linie dienden merendeels rekruten uit de departementen Zuyderzee en Monden van de Maas. Een uitzondering vormden de Limburgers. Aangezien hun gewest reeds in 1795 bij Frankrijk was gevoegd, dienden zij niet in de Hollandse maar in de Franse regimenten.

Zowel de infanterieregiment 123^e tot 126^e als het 33^e regiment lichte infanterie, als het 3^e regiment garderegrenadiers hebben de Ruslandcampagne niet doorstaan. De barre terugtocht uit Rusland staat bekend vanwege het grote aantal soldaten dat omkwam als gevolg van de vrieskou en Russische aanvallen, vooral tijdens de overtocht over de rivier de Berezina. Uit bronnen blijkt dat al deze regimenten geüniformeerd waren volgens het Franse model, dus niet volgens het model van het Koninkrijk Holland.

Binnen een militair regiment werkten een groot aantal specialisaties samen. Onderofficieren waren onmisbaar voor de scholing van de soldaat. De geweermaker, de foerier, de kanonnier, de chirurgijn, de mannen van de elitiecompagnieën, de jagers en de officieren in verschillende rangen en functies vormden samen het regiment, waarbij de sterkte van het regiment nogal afhankelijk was van de inzet van het individu. Die inzet werd bepaald door de mix van de beloning die de soldaat ten deel viel en de uitgeoefende dwang gericht op de gewenste inzet. Handhaving van de discipline vond plaats via een strafsysteem binnen het regiment en via de krijgsraad. De soldaat kreeg weliswaar soldij voor zijn werk, maar in de praktijk werd er veel te weinig geld ter beschikking gesteld voor het regiment. Tijdens de veldtochten werd er geheel niet uitbetaald en/ of was er achterstallige soldijbetaling. Soms werd ook in natura betaald in de vorm van een broek, of schoenen of een jas. De verzorging binnen het eigen regiment was de grootste vijand van de soldaat. Niet het slagveld maar het ontbreken van een constante en kwalitatief verantwoorde voedselvoorziening, erbarmelijke levens- en werkomstandigheden en

³⁹ Nederlanders-in-het-leger-van-napoleon-het-uniform-in-1813. Leger museum/ World Press, 2012

⁴⁰ Historisch Museum Korps rijdende artillerie, periode 1810-1814, door Kaptein N.J.A.P.H. van Es.

⁴¹ Kurassiers waren zwaar bewapende cavaleriesoldaten te paard die een borstharnas droegen dat een kuras heette

⁴² Bloedbelasting – Masterscriptie over de Conscriptie in het Departement Zuyderzee. Mr. P.D. Hoogenraad, 2012, Vrije Universiteit Amsterdam

onvoldoende medische voorzieningen leidden vaak tot het verlies van grote aantallen levens⁴⁴.



Royaume de Hollande – Infanterie (volgens de Franse regelgeving):
Chaque demi-brigade d'infanterie doit compter 98 officiers et 1.995 hommes de troupe. L'état-major se compose de : 1 colonel, 1 capitaine adjudant major et 12 musiciens. L'état-major de chaque bataillon se compose de : 1 lieutenant-colonel, 1 lieutenant quartier-maître, 1 capitaine adjudant, 1 chirurgien, 1 aide-chirurgien, 2 élèves chirurgiens, 1 tambour-major et 1 armurier. Chaque bataillon compte 9 compagnies, dont une de grenadiers et 8 de fusiliers. Une compagnie se compose de : 1 capitaine, 1 premier lieutenant, 1 second lieutenant, 1 sergent-major, 3 sergents, 1 caporal-fourrier, 6 caporaux, 2 tambours, 60 grenadiers ou fusiliers. L'infanterie de ligne modifia complètement sa tenue, et remplaça le chapeau par le shako, prit l'habit blanc dont la forme fut modernisée (et préfigura la coupe de l'infanterie française du règlement de 1812), et remplaça les guêtres longues par des guêtres courtes. Le 2e régiment avait la couleur distinctive bleu céleste, le 3e écarlate, le 4e le rose, le 5e le vert, le 6e le vert clair, le 7e le jaune, le 8e lilas, et le 9e le noir.

De Hollandse conscripts tijdens de veldtocht naar Rusland

La Grande Armée waarmee Napoleon in juni 1812 Rusland binnentrok telde rond de 600.000 soldaten. Het leger bestond behalve uit Fransen onder meer uit Duitsers, Belgen, Hollanders, Polen, Zwitsers, Spanjaarden, Portugezen, Italianen, Illyriërs (Balkan) en Oostenrijkers. Het Franse aandeel bedroeg minder dan de helft daarvan. De Hollandse eenheden bestonden uit dienstplichtigen, vrijwilligers en beroepsmilitairen, welke laatsten doorgaans tot het officierscorps behoorden. De eerste categorie was afkomstig van de lichten van de jaarklassen 1808 tot en met 1810 en de wees- en armjongens die bij het Regiment pupillen van de Keizerlijke Garde waren ingedeeld. Het is niet duidelijk of Nederlandse rekruten van de jaarklasse 1811 nog actief aan deze campagne hebben deelgenomen.

Nadat de Hollandse regimenten en compagnieën met verse dienstplichtigen op sterkte waren gebracht vertrokken ze in de loop van 1812 naar het oosten om deel te nemen aan Napoleons Russische veldtocht. De Hollandse eenheden bevatten drie cavalerieregimenten: het 11^e Regiment Huzaren, het 14^e Regiment Kurassiers en het 2^e Regiment Cheval-légers Lanciers. Voorts: het 3^e Regiment Grenadiers van de Oude Garde, het 33^e Regiment Lichte Infanterie, het 123^e tot en met 126^e Regiment Infanterie van Linie en het 1^e bataljon pontonniers. De Hollandse artilleristen waren over verschillende legerkorpsen verdeeld. In het Regiment pupillen van de Keizerlijke Garde dienden de wees- en armjongens. Het was de wens van Napoleon om de soldaten en onderofficieren van de Hollandse regimenten zoveel mogelijk uit uitsluitend Hollanders te laten bestaan.

De Hollandse eenheden trokken aan het hoofd van de Grande Armée juni 1812 mee de Niemen over.

Zij hadden vervolgens een actief aandeel in de gevechten tijdens de opmars van het leger naar Moskou. De Hollanders werden ingezet tijdens gevechten bij Orsha, Krasnoye en Polotsk en bij de bloedige verovering van Smolensk. Aan de vooravond van de Slag bij Borodino had Napoleon al meer dan 200.000 man verloren door ziekten, desertie en honger. De slag bij Borodino kostte de Grande Armée nog eens 30.000 man en eiste ook haar tol van verschillende Hollandse regimenten. Op 14 september trok Napoleon met zijn troepen het verlaten Moskou binnen. Het duurde echter niet lang of er braken enorme branden uit die de stad voor een groot deel in de as legde. Nadat de keizer een maand lang tevergeefs op een bericht van de tsaar wachtte, begon hij noodgedwongen met de nog resterende 108.000 man op 19

⁴⁴ Voetstappen zonder echo, E.J. Rieksen, 2020, UvA
<https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/110158542/706883.pdf>

oktober 1812 aan de terugtocht. Nergens onderweg verliep dat traject zonder problemen. Regelmatig was er een treffen met de Russen, waarbij ook de Hollanders, en vooral de infanterieregimenten van linie, het zwaar te verduren kregen. Bovendien sloeg eind oktober het weer om en vanaf 7 november vrozen de soldaten bij honderden tegelijk dood. Ook de Hollandse regimenten, die door de gevechten reeds flink waren uitgedund, leden vreselijk en velen stierven door ellende en gebrek of sneuvelden.

Tijdens de slag bij Krasnoe op 17 november werden het 11^e Regiment Huzaren, het 33^e Regiment Lichte Infanterie en het 3e Regiment Grenadiers, dat door Napoleon wel eens '*la gloire de la Hollande*' was genoemd, vrijwel volledig vernietigd. Slechts een enkeling, zoals kapitein-luitenant-majoor T.C.C. Veeren van het 33^e Regiment, wist op wonderbaarlijke wijze aan de slachtpartij bij Krasnoye te ontkomen. Dankzij de twee bruggen die de 400 (voor een flink deel Hollandse) pontonniers onder leiding van de kapiteins Benthien en Bush over de Berezina sloegen, konden de restanten van de Grande Armée alsnog aan de vernietiging door de Russische legers ontsnappen. Hun inzet in het ijskoude water kostte de meesten van hen het leven. Behalve Benthien keerden alleen een onderofficier en zes pontonniers terug in het vaderland⁴⁵. Het 125^e en 126^e Regiment Infanterie van linie, waar veel soldaten uit het departement Zuyderzee dienden, maakten deel uit van de divisie Partouneau, die de achterhoede van het leger vormde en de overgang van de Berezina moest dekken. Die divisie was gedwongen zich over te geven en ook de Hollanders die niet waren gesneuveld gingen in krijgsgevangenschap. Slechts enkelen overleefden daar de koude, honger en andere ontberingen⁴⁶.

Nederlandse Rusland-veteranen hebben hun memoires maar beperkt gepubliceerd terwijl toch velen onder hen een dagboek zullen hebben bijgehouden. Mogelijk zijn deze onderweg verloren gegaan of namen er later afstand van. Dit gelet op het gebeurde of ter verdringing om nog andere redenen. De ervaringen en ellende die wel op schrift kwam was vooral bedoeld voor de huiselijke kring en eventueel voor hun krijgsmakkers. Dit als een vorm van verwerking door de militair enerzijds en als uitleg en herinnering voor de familie en vrienden anderzijds. In de volgende hoofdstukken meer daarover, gekoppeld met een bepaalde krijgsgebeurtenis of 'de tocht onderweg'. Hierna in het kort iets over enkele dienstplichtige/vrijwillige deelnemers wiens gegevens terug te vinden zijn in de Franse registers.

Theodore Piquet^{47 48}, wordt geboren op 3 juni 1784 te Bergen op Zoom als zoon van Arnoud Piquet en 'Anne Marie B'. Hij diende bij het 33^{ste} regiment lichte infanterie ('infanterie légère' in 't frans), waarvoor hij werd ingeschreven in 't register 22Yc234 met stamboeknummer 286. Dit regiment werd in 1808 opgericht uit wat groepjes soldaten die in Spanje vochten, maar werd in 1809 opgeheven. Doch een jaar later werd het regiment weer opnieuw opgericht, bestaande uit 'Hollandse' troepen. We hebben 't dan over 1810, dus het kan goed zijn dat Theodore toen als één van de eerste Bergse dienstplichtigen aan de slag moest. Van het '33^{ième} régiment d'infanterie légère' is bekend dat zij vocht in 'Slusk' en 'Krasnoe'. Als we weten dat met Krasnoe de slag bij Krasny bedoeld werd, kunnen we er ook vanuit gaan dat 'Slusk' de slag bij Smolensk was, want dat waren twee plaatsen die de 'Grande Armée' van Napoleon aandeed op haar terugtocht vanuit Moskou. Op 19 oktober 1812 vertrokken de Fransen uit Moskou en op 9 november kwamen ze aan in Smolensk (bij de huidige grens met Wit-Rusland), dan nog steeds bedreigd door Russische troepen. Van de soldaten die er over waren was slechts veertig procent bewapend. Dan hebben we 't nog niet gehad over de omstandigheden op de reis die ze hadden gemaakt vanuit Moskou: temperaturen ver onder nul, honger, een tekort aan paarden en andere materialen en

⁴⁵ A. Zamoyski, 1812. *Napoleon's fatal march on Moscow* (Londen 2004), 465-467

⁴⁶ Geerts, Samenwerking en confrontatie, 177

⁴⁷ <https://www.openarch.nl/nim:efb8c5dd-51d3-8aa6-3c8a-94d722c98000/nl>

⁴⁸ Vechten voor Napoleon, een genealogisch en historisch verhaal, Jim Bernaards, Bergen op Zoom

constante aanvallen door Russen en Kozakken. Napoleon kreeg daar een nieuw idee: ze moesten naar Minsk zien te komen; want daar stond een groot Frans voorraaddepot.

De 19-jarige Hark Schoneveldt uit Monnickendam⁴⁹ maakte en de tocht naar Rusland eveneens mee als voltegeur (infanterist). Vanuit Polen schreef hij een brief aan zijn moeder met als adressering: 'Aan de wedu Ben Schooneweld in Monnickendam, Department Zuiderzee tot Holland'. Briefpost HRme, waar overheen gestempeld: No 8 Grande Armée, Starghard den 27 Mei 1812. In de tekst zijn enkele aanvullingen/verbeteringen ter verduidelijking aangebracht.

Zeer Geliefden Moeder, daar ik U Niet Na Laaten kan om u een Letterjen te Schrijven, hooppenden Dat Gij allen Nog Vris en gezond Zijn. En Zoo het anders met u Is, het zou mijn van herten Leed zijn om te hooren.

Maar Lieven Moeder, ik Moet u met Grootten Armoed Latten Weeten, alsdat Tans in Poolen legt, In Als dat daar zoo Grootten Hongers Nood, Alsdat veelen Menschen sterven van de honger en van het ongedierten Krappee. Alsdat Gij mijn omstandigheid Wel Kunnen Begrijpen. En alsdat Wij allen oogen Blikken Na het Slagtveld Toe gaan.

Terzijde. Nog voor er nog maar één schot was gelost, kwam het leger al in de problemen. De bevoorrading bleek in de praktijk niet zo te werken als op papier stond. Het kostte toen al heel wat mensen en dieren het leven, terwijl de strijd nog moest beginnen(caeg)

Maar lieven Moeder, Weest zoo Goed En Laat mijn broer Dirk Een Brief schrijven na Mijn Lieven Vrinddin tot Aarhem (Arnhem? Haarlem?). Har adres is: aan Zien van der Kragt, woonden op de Beek tot Harhem, Bij het tughuis (tuchthuis, tuighuis??). Want Mijn hert En Bloed verlangt Na haar. En schrijf haar alsdat zij Maar Goeden Moet houden alsdat God Mijn het Leeven Spaard, als ik Dan Weeder te Rugkom. En ander Hoop ik, alsdat ik in de Eeuwigen Zalligheid Bekommen Magt en Alsdat dan allen voor de Eewigen Regter Stoel Mag verscheinen Mag.

En doen deezen Wens aan alle vrienden van mijn. Maar og, Lieven Broers en Zusters, wees Tog u Moeder Gehoorzaam, doen tog het Geen Wat zij Beveeld, en Gedenk toch dat God eenmaal van U zijden Weg Neemd en Daar om, Eerd haar zoo lang zij nog Bij u Lieden is.

Mijn adres is: H. Schooneveld, Voltezeur onder 123 Regiment, 5 Batteljon, 5 Kompenie Voltezeur, de tweeden diviezen, het 2 Korps der prince.

Maar Lieven Moeder, Gij moet mijnnen Wens voldoen, dat Mijn Verzoek is, Zoo Gou het Mogelijk Is te Schrijven, want mijn hert en Ziel Verlangd Na u om te Weeten, Hoe het met u gesteld is. Maar gij moet den Brief op de post de Grooten Armeedoen, dat is eindelijk de Veldpost.

Nu weet ik Geen Meer te Schrijven als Duizend maal De Groetenis van mijn u E D W Zoon tot ter Dood toe.

Hark Schooneveld tot der dood toe. Duizend Maal.

Notaris Age Volkerse werd d.d. 31 oktober 1821 door de rechtbank gecommiteerd om hem (Hark) te vertegenwoordigen als curator bij een nalatenschaps-afwikkeling. Hark had het niet overleefd, maar een overlijdensverklaring was er niet.

A. Zamoyski beschrijft in 'Moscow 1812: Napoleon's Fatal March', het volgende: 'Nicolas Planat de la Faye en zijn superieur, Generaal de Jean Ambroise Lariboisière, kwamen op een avond aan bij een kleine hut. Ze troffen er twee Hollandse lotelingen die zich binnen bij een vuur zaten te warmen en gooiden hen eruit, ondanks de smeekbeden van een van hen, een tiener. Ze hoorden hen buiten jammeren toen ze in slaap vielen en toen ze de volgende morgen op weg gingen blijk hij doodgevroren'.

Het zou zomaar het verhaal kunnen zijn over de tiener Hark Schoneveldt uit Monnickendam in Rusland!

Infanterist Hans Tigchelaar⁵⁰ diende in 1811 en in 1812 in de "Grande Armée", het leger van Napoleon, maar hij ging verloren tijdens de campagne naar Rusland die meer dan 2.000 kilometer lopen vergde. Het is mogelijk dat hij Vilnius en Minsk, de hoofdsteden van Litouwen en Wit-Rusland heeft gehaald. Of hij zelf Moskou heeft gezien is niet zeker. Dat hij bij de terugtocht een van de 60.000 uitvallers was of uiteindelijk omgekomen is in de slag bij Krasny ligt wat meer voor de hand dan de kans dat hij tot de groep van overlevenden behoorde. Hans Johannes Tigchelaar was, volgens mededeling van zijn broers Auke, Evert en Rinse Johannes, begin 1813 bij Erfurt nog wel in dienst, maar wordt later (1814) alsnog als vermist opgegeven. Betrouwbare registratie en informatie, zeker over oorlogssituaties en lotgevallen, was in die tijd een nog groter probleem dan tegenwoordig. De werkelijke feiten kunnen we niet meer achterhalen.

⁴⁹ Jaarboek vereniging Oud Monnickendam 2012; over Hark Schoneveldt en de tocht naar Rusland.

⁵⁰ Hans Tigchelaar, de Grande Armée en het 33e Regiment Lichte Infanterie, door Taco Tichelaar

<http://tacotichelaar.nl>

Grenadier Joannes Jacobus Knoet⁵¹. Hij ging ogenschijnlijk vrijwillig in dienst. Zijn vader was al militair, dus zo'n carrièrestap zou voor hem niet bijzonder zijn geweest. Zij het dan dat hij op dat moment reeds vijf kinderen had bij zijn vrouw Barbara Pluijmen. Zijn latere overlijden is terug te vinden in de stamboeken uit die tijd van 't Franse ministerie van defensie. Hij werd daar destijds onder inventarisnummer 21Yc871, stamboeknummer 1864, ingeschreven als Jean Jacques Knoet, geboren te Bergen op Zoom op 28 maart 1780, zoon van Jean Knoet en Jaqueline Hanevade. Op 10 april 1809 was hij aangekomen bij Napoleons leger, waar hij als vrijwillig fuselier diende; 'enrôlé volontaire' werd er namelijk in de stukken vermeld.

particuliers	profession			
N.° 1864. <i>Knoet.</i> (prénoms) <i>Jean Jacques</i> fils de <i>Jean Knoet</i> et de <i>Jaqueline Hanevade</i> né le 28 mars 1780 à <i>Bergen op Zoom</i> , canton de <i>Bergen op Zoom</i> département d' <i>du département de l'Escaut</i> taille d'un mètre 72 centimètres, visage <i>pleint</i> front <i>large</i> yeux <i>bleus</i> nez <i>et</i> bouche <i>entrouverte</i> menton <i>court</i> cheveux <i>et</i> sourcils <i>bruns</i> marques particuliers <i>J</i>	Arrivé au Corps le 10 avril 1809, enrôlé volontaire le 10 avril 1809 incorporé, venant d conscriit de l'an remplaçant un conscriit de l'an du département d compris sur la liste de désignation du canton de sous le N.° son dernier domicile était à <i>Bergen op Zoom</i> département d' <i>du département de l'Escaut</i> . profession <i>Sellier</i>	<i>2. Bat. grenad.</i> X	<i>secondes armées 1809</i> <i>Grenad 17 avril 1810</i>	<i>Deserté le .. 1813</i> <i>a fait le camp de 1809.</i> <i>2451</i>

Bron: Ministère des Armées, Parijs

Op 17 september 1810 ging deze Joannes aan de slag als grenadier bij 't tweede bataljon grenadiers van het 124^{ste} regiment infanterie van de linie. Zijn uiterlijk werd opgenomen en er werd ook genoteerd dat hij deelnam aan de campagne van 1809. Belangrijker is de regel: "deserté le .. 1813"; daar komen we zo op terug. Het 124^{ste} regiment infanterie van de linie werd in 1810 heropgericht en was toen volledig een Nederlands regiment. Het werd gevormd uit het derde regiment 'Hollandse' infanterie en het eerste bataljon van het zevende regiment Hollandse infanterie. Bij dat regiment diende Jean Jacques Knoet als fuselier en hij werd vervolgens mee overgeplaatst naar het 124ste regiment infanterie van linie. Daar diende hij als vrijwillig grenadier, dus feitelijk een beroepsmilitair tussen de Nederlandse dienstplichtigen.

Onder kolonel Jean-Baptiste Lafitthe nam hij deel aan de veldtocht op Rusland in 1812. Dat hij daarvan terugkwam mag gerust een wonder heten. In 1813, sloten de Pruisen zich aan bij de Russen in hun strijd tegen Frankrijk en werden er meerdere veldslagen gevoerd in Oost-Duitsland. Ook hieraan nam 't 124^{ste} regiment deel; de slag bij Lützen, de slag bij Bautzen, de slag bij Stettin en de slag bij Wittenberg. In ditzelfde jaar zou Knoet gedeserteerd zijn. Doch kan ook betekenen dat hij daar sneuvelde maar dat niet geregistreerd werd. Maar stel dat hij wel deserteerde; je vecht al vier jaar lang voor de keizer en je hebt in 1812 allemaal jonge dienstplichtigen leren kennen. Trouwe strijdmakers waren het, waarvan het overgrote deel niet met je mee terug marcheerde. En dan mag je weer opnieuw vol aan de bak in meerdere veldslagen! Kun je hem de desertie kwalijk nemen? In ieder geval kwam hij niet terug. Misschien toch daar gesneuveld, of wellicht gestorven door uitputting of in krijgsgevangenschap? We weten 't niet.

⁵¹ Idem

Pontonnier Jean Hopmans ⁵²

Volgens de index bij de inschrijvingen van Nederlandse militairen onder Napoleon deed hij dienst in het Eerste Bataljon pontonniers. Hij was volgens die inschrijving geboren te Bergen op Zoom op 24/10-1789, als zoon van Inatherie Hopmans en Marie Catharina Melsen. Zij inventarisnummer is 25Yc224 en het stamboeknummer 2697. De inschrijving is helaas niet verder na te gaan in de online openbaar gemaakte Franse militaire registers. Dat hij de veldtocht naar Rusland als pontonnier heeft meegemaakt en ook heeft overleefd zou wel heel bijzonder zijn. Maar dat is vooralsnog nog niet aan te tonen op basis van de beschikbare Franse database informatie. Mogelijk is hij tijdig overgeplaatst of uit dienst gestreden en is hem zo de ellende van de veldtocht van het Grote Leger in Rusland bespaard gebleven?

Pontonier Closset ^{53 54}

Nakomelingen met de naam Closset hielden zich bezig met scheepsreparaties aan de toenmalige houten schepen en maar er werden ook boten gebouwd (werf in Devant-le-Pont te Visé onder Maastricht). Binnen het beroep van pontonnier wordt ook gesproken over de Scieurs de long of "soyeurs" d.w.z. plankenzagers.



*"Rond 1810 eiste Napoleon de dienstplicht van een zoon uit iedere familie voor de veldtocht naar Rusland. **Zo ook van ene CLOSSET. Aangezien hij alles wist van houtbewerking werd hij bij de pontonniers ingedeeld waar hout voor de aanleg van doortochtbruggen werd gebruikt.** De 400 pontonniers waren bijna allen Nederlanders. Nadat in 1812 Napoleons leger in Moskou was verslagen moest op 26 november op de vluchtweg de rivier de Berezina worden overgestoken. Onverwacht was het ijs gesmolten en dreven brokstukken ijs in het water. Er was nauwelijks hout, omdat de Russen waren teruggetrokken en alles achter zich hadden verbrand - de tactiek van de verschroeide aarde. Zelfs Moskou werd in brand gestoken. Tegen de bevelen van Napoleon in had de commandant, generaal Baptist Eblé, een paar karren hout en ijzerwerk achtergehouden. Er werden onder vijandelijk vuur twee schraagbruggen gebouwd. Soldaten moesten het ijskoude water in. Tengevolge van de beschietingen door de Russen lagen de bruggen vol met dode manschappen en paarden. Een brug stortte in en deze moest ondanks het koude water weer worden*

hersteld. Zeer velen kwamen niet meer terug, doch wel onze held Closset. Bij zijn thuiskomst in Visé werd ter zijner ere een groot feest gegeven en kreeg deze voorvader een mooie Luikse klok cadeau".

Deze klok staat nu in het huis van Nicole, dochter van Paul Closset.

Opschrift wijzerplaat: N. A. Olivier à Herstal. .

⁵² Vechten voor Napoleon, een genealogisch en historisch verhaal, Jim Bernaards, Bergen op Zoom

⁵³ Industriële activiteiten en politieke machtswisselingen binnen Maastricht in de 19de en begin 20ste eeuw
<https://www.breurhenket.com/maastricht.htm>

⁵⁴ Closset. Van Visé naar Sint-Pieter en Maastricht. Van sloopstimmerlieden tot firmanten in baggeractiviteiten en de grindhandel. <https://www.breurhenket.com/Visemaastricht.htm>

5. Pontonniers in het Franse leger

Pontonniers vormen een onderdeel van de genie met als hoofdtaak het aanleggen van tijdelijke bruggen over rivieren in tijden van oorlog. Het brugdek wordt gelegd op aan elkaar gebonden pontons (drijvers). Die techniek is al heel oud bekend en in gebruik⁵⁵. Het Corps Pontonniers van keizer Napoleon werd in 1792 opgericht in Straatsburg, een grensstad met Duitsland sinds 1681. Deze eenheid bestond aanvankelijk vooral uit soldaten vanuit de Elzas, want zij hadden voldoende ervaring met rivieren vanwege de Rijn. Wie echter ook veel ervaring met rivieren hadden waren de Nederlanders. Nederlandse pontonniers onder kapitein George Diederich Benthien onderscheidden zich in 1812 bij de Berezina, tijdens de terugtocht van de resten van de legers van Napoleon na de mislukte invasie van Rusland.



Etendard du 1er bataillon des pontonniers du Rhin

Shako et Fusil

*'Destiné à protéger des coups de sabre porté de haut en bas et des intempéries, le **shako** ressemble à un tube évasé vers le haut avec une visière agrafée sur le fût en feutre. Le dessus est en cuir de vache. Les seules distinctives propres aux pontonniers sont la cocarde nationale et un plumet ou un pompon de couleur écarlate.'*

De **Shako** is versierd met een koperen anker en de driekleurige kokarde. Het korps van pontonniers, draagt het uniform dat bekend staat als 'de kleine soldaten van Straatsburg', de stad waar het korps oorspronkelijk werd gevormd. Uniformen: links NL en rechts FR, bewaarplek: Musée de l'Armée in Parijs.

De Pontonnierskazerne in Strasbourg⁵⁶

Vanaf de oprichting van de eerste Franse compagnieën van vrijwilligers in 1792 werden de pontonniers ondergebracht in de infanteriekazerne van het **Ancien Régime** (oude regime = het Frans Koninkrijk vóór de Revolutie van 1779) dat bekend stond als *'de la courtine des juifs'*. Het complex werd gebouwd in 1740, op een plek niet ver van de kathedraal van Straatsburg. Bijna een eeuw lang diende die kazerne als militair onderkomen, opleidingsschool en materieeldepot voor pontonniers. Het complex bevond zich ten zuidoosten van de citadel, tegenover het drassige gebied aan de rand van het kanaal tussen de Rijn aan de rechterkant en de Ill aan de linkerkant. De hoofdingang lag in de wijk *'des Droits de l'Homme'*, en was omgeven door water. Een uitgang aan de achterkant van de grote binnenplaats kwam uit op de inschepingskade voor de boten van de bruggenschool die regelmatig op het kanaal voer.

Het hoofdgedeelte was een west-oost georiënteerd lang bakstenen gebouw met gevels aan de noord- en zuidzijde. Naast de begane grond waren er nog 3 verdiepingen. Via 3 trappen bereikte men de vijftig kamers met vijf bedden voor totaal 750 personen. Het gebouw was het betegeld. De twee gevels bevatten

⁵⁵ Volgens de geschiedkundige schrijver Herodotus legden de Perzen onder Koning Xerxes I al in het jaar 480 voor Christus een pontonbrug over de Hellespont om Griekenland te bereiken.

⁵⁶ Historique du corps des pontonniers militaires <http://jf-coutel.com/pontonnier93.fr/effectif.html>

26 buitenramen en verder waren er 12 dakvensters, eveneens met openslaande ramen. De officieren waren gehuisvest in een rechts daarvan gelegen gebouw, waarnaast het depot was. Ten westen van de kazerne lagen gebouwen in gebruik bij de Directie Staf Genie en de Operatie der Genie.

In 1825 werd de pontonnierskazerne opnieuw in ere hersteld door er 'het korps van koninklijke pontonniers' te huisvesten. In 1871 werd het enige tijd gebruikt door het Duitse leger en rond 1890 werd het verwoest onder het bewind van keizer Willem II van Duitsland. Later herbouwd in de stijl van het 15e-eeuwse Straatsburg en dan her-bestemd als middelbare school voor jonge meisjes ("*l'école municipale supérieure de jeunes filles*", "*Höhere Mädchenschule*"). Bij de inhuldiging daarvan in 1903 kreeg het als naam mee: de "Internationale Hoge School van Pontonniers" (Lycée international des Pontonniers). Hiermee bestendigt dit etablissement de herinnering aan de roemruchte pontonniers van weleer die er bijna een eeuw lang woonden, namelijk van 1792 tot 1870.



La caserne face nord en 1825 était en jaune, selon le plan de la citadelle reconstituée au 1/600^{ème} par le Musée des Plans-Reliefs à Paris dont les relevés datent de 1829/30. - cliché de Christian Carlet- Après 1825, le régiment occupa également la caserne des pêcheurs, à droite dans le prolongement du bâtiment de pontonniers.



La Caserne face sud vers 1900. On voit au premier plan les fortifications et la porte dite des juifs et sa passerelle. Sur le canal se jetant dans la rivière l'ill sont rangés les bateaux de l'école des ponts. Les bâtiments à gauche sont ceux du Génie.

Het werk van een pontonnier

De pontonniers gebruikten meerdere technieken en hulpmiddelen om rivieren veilig over te kunnen steken, zoals bootbruggen, zwevende bruggen of ook geïmproviseerde schraagbruggen met ter plaatse gevonden materiaal. De brugdekken lagen op bateletten of boten die over het land werden aangevoerd. Ook gebruikte men pontons (boten met een platte bodem een vierkant uiteinde) die het leger eveneens in haar kielzog meesleepte. Zwevende bruggen waren "veerboten" die over een rivier werden geleid langs een kabel die de twee oevers met elkaar verbond. De pontons die het Franse leger toepaste waren volgende een beproefd Nederlands ontwerp: in 1622 veroverden de Fransen een aantal Nederlandse tinnen pontons bij de Slag om Fleurus. Het is naar dit voorbeeld dat kolonel Martinet⁵⁷ van het Koninklijke Franse Infanterie Regiment de koperen pontons bouwde die werden gebruikt in de oorlog van 1672 tegen de Verenigde Provinciën der Nederlanden en haar bondgenoten. Later werden deze pontons vervangen door de zogenaamde "avant-garde" boten (6 m lente, 600 kg gewicht, draagkracht 4.400 kg), die op een onderstel met wielen verplaatsbaar waren.

De bouw van bruggen onderweg vereiste het transport van zwaar materieel. Om die reden waren pontonniers in het Franse leger operationeel verbonden met de artillerieregimenten. Want de artillerie beschikte over al de vereiste transportmiddelen plus voorzag ze in de vereiste de voorzorgsmaatregelen (beveiliging, opslag, verwijderen, etc.). In de legers van andere mogendheden (Engeland, Oostenrijk, Pruisen, Nederland) maakten de pontonniers uitsluitend deel uit van de Genie. Echter ook in Frankrijk stonden de pontonniers onder het eindgezag van het Corps der Genie.



Opleiding en houding bepaalden voor een belangrijk deel de operationele kwaliteit van de pontonnier-eenheden.

In de Franse tijd was die kwaliteit niet altijd voldoende, zoals blijkt uit de brief van 29 février 1797 van Generaal Eblé⁵⁸, toen commandant en chef artillerie van 'l'Armée du Rhin', aan de Minister:

"... Je suis cependant parvenu à écarter ceux (les officiers du 1^{er} bataillon) qui ne savent pas écrire, ainsi que ceux qui, par leur ineptie et leur mauvaise conduite, ne méritent pas de commander à d'autres hommes". Son bataillon sera complété officieusement à huit compagnies en février 1797, mais son existence n'est confirmée que par la loi du 9 septembre 1799. En son sein cohabitaient les deux compagnies lombardes, renforcées par une troisième créée en 1800 puis dissoute en 1801 pour être intégrés dans le deuxième bataillon affecté à l'armée d'Italie avec les renforts venus de France⁵⁹.

Generaal Eblé greep hard in door officieren van onvoldoende kwaliteit te verwijderen en cultuur en manschappensterkte weer op niveau te brengen. Het eerste bataljon was oorspronkelijk bedoeld voor operaties in het 'Departement du Rhin' in ruime zin. Het andere stond ten dienste van legers buiten Alpen. Op 13 juli 1808 werd de sterkte van het 1^e Bataljon opgehoogd tot 10 compagnieën, het 2^e werd teruggebracht tot 6. Vier compagnieën van het 1^e gingen naar Spanje en Portugal; een compagnie van de

⁵⁷ Jean Martinet: Luitenant-Kolonel en Inspecteur generaal Franse leger, gericht op vakmanschap en oefenen (drill-master) en discipline. Daardoor tegelijk succesvol en verafschuwd door zijn manschappen. Bron: Wikipedia.

⁵⁸ Jean Baptiste Eblé (Saint-Jean-Rohrbach, 21 december 1758 - Koningsbergen, 31 december 1812) was een Frans generaal, ingenieur van de genie en artillerist in de napoleontische oorlogen, aan de zijde van Napoleon. Bij de Slag aan de Berezina in november 1812 behoedde hij Napoleons Grand Armée voor volledige vernietiging in Rusland.

⁵⁹ Pontonniers 1789-1815 <https://www.1789-1815.com/pontonniers.htm>

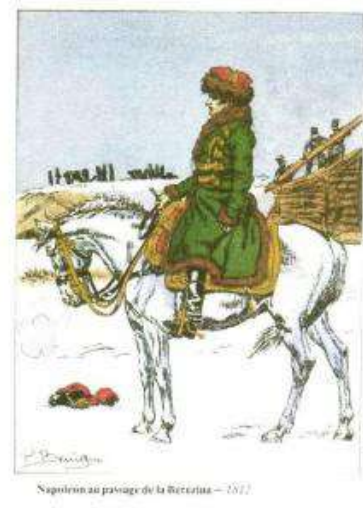
2^e ging naar Spanje. Op 16 maart 1809 werden de Bataljons verder gereorganiseerd en werd er een materieel depot gevormd onder bevel van een tweede kapitein die tegelijkertijd de leiding had over de kledingvoorziening. Op 10 oktober 1810 groeide het 1^e Bataljon verder uit met de compagnie van pontonniers van de Bataafse Republiek Holland en werd daarmee totaal 11 compagnieën groot.

Pontonier-inzet tijdens Franse veldtocht naar Rusland⁶⁰

In 1812 voerde generaal Eblé het bevel over alle pontonniers van de "Grande-Armée" in Rusland, bestaande uit 7 compagnieën van het 1e Bataljon en de 4 compagnieën van het 2^e Bataljon. Het overgebleven deel van het 2^e bataljon 'marcheerde mee' met het leger van de onderkoning van Italië, Eugène de Beauharnais. Tijdens de Ruslan-terugtocht liet Napoleon te Orcha (op 19 november 1812) vrijwel alle materieel, inclusief voertuigen en 60 boten plus verdere uitrusting, verbranden onder het motief dat de rivieren bevroren zouden zijn en hij de de pontonpaarden nodig had voor het trekken van de artilleriestukken. Tevergeefs maakte generaal Eblé bezwaar en drong aan om minimaal 15 boten te houden. Eblé kon echter slechts wat schaarse middelen redden: zes kisten met gereedschap, twee landsmederijen en twee voertuigen geladen met kolen voor de smidse. Hij vroeg daarom zijn manschappen om zelf ook een stuk gereedschap mee te dragen onderweg.

Zo slaagden ze er later toch in om de dringend benodigde twee bruggen over de Bérézina te bouwen. Hij zette daar 7 compagnieën pontonniers voor in: 2^e, 7^e, 9^e van het 1^e Bataljon en 2^e, 3^e, 4^e en 5^e van het 2^e bataljon. De toewijding van deze pontonniers bij de Bérézina passage is bekend:

*" Gestimuleerd en ondersteund door de aanwezigheid van generaal Eblé, toonden de pontonniers een doorzettingsvermogen en een grenzeloze toewijding bij het moeizame herstel van de bruggen; op meer dan 400 die begonnen te water , om bruggen te bouwen of te repareren, is slechts een zeer klein aantal in leven gebleven. (...) Van al deze plichtsgetrouwe martelaren is er slechts één naam in de geschiedenis overgebleven. Die van generaal Eblé, die een maand later stierf. Doch deze naam dekt met glorie ook die van 400 onbekende helden, en overige overlevenden van 2.000, die in plichtsbetrachting hun eerbiedwaardige leider evenaarden."*⁶¹



Links: Generaal *Eblé* spreekt zijn pontonniers die in het ijskoude water hebben gewerkt moed in.
Rechts: Napoleon op zijn witte paard 'Austerlitz' bij de Berezina doorsteek.

⁶⁰ Pontonniers 1789-1815 <https://www.1789-1815.com/pontonniers.htm>

⁶¹ Uit de geschiedenis van het korps van pontonniers.

Tijdens een terugtocht was het na de oversteek van het eigen leger gebruikelijk dat de tijdelijke brugoversteek weer werd vernietigd, bijvoorbeeld door deze in de brand te steken. Zo kon de vijand er geen gebruik van maken om te achtervolgen. De pontonnier zag op die manier zijn heldhaftig en vaak onder moeilijke omstandigheden verricht werk letterlijk in rook opgaan!

Zowel het 1^e als 2^e Bataljon der pontonniers, die zich zo bijzonder hadden onderscheiden bij de oversteek van de Bérézina, waren door deze tragische gebeurtenis vrijwel volledig verdwenen. Het is niet precies bekend hoeveel pontonniers er uiteindelijk zijn teruggekeerd. Maar het moeten er slechts weinig zijn geweest. Op 18 april 1813 werden in een decreet de zeven compagnieën, die toen in feite dan niet meer bestonden, alsnog 'onderdrukt in naam'. Het 1^e Bataljon werd heropgebouwd met zes nieuwe compagnieën bestaande uit mannen van deze niet meer genoemde bataljons, verder aangevuld met nieuwe dienstplichtigen vanuit het depot in Straatsburg en ook nog met matrozen van de 17^e flottielje bemanning. Ook het 2^e Bataljon werd hervormd en, volgens hetzelfde decreet, werd ook nog een 3^e Bataljon opgericht met een sterkte van 6 compagnieën.

De historische band tussen de Fransen en deze pontonnier Bataljons blijkt uit het volgende:

*La mémoire collective des pontonniers persiste dans le 6^{ème} Régiment du Génie créé en 1894 à Angers et toujours en garnison dans cette ville à la caserne Eblé, le légendaire général des pontonniers de la Berezina*⁶². In Nederland is de pontonnierskazerne te Dordrecht vernoemd naar Kapitein G.D. Benthien.

Kapitein Georg Diederich Benthien, een Nederlands Pontonnier officier, werd in 1812 beroemd door zijn heldhaftige rol tijdens het terugtrekken van het Franse leger vanuit Moskou. In 1811 was hij vanuit Dordrecht als 1^e Kapitein overgeplaatst naar van het Franse leger. Voorafgaand aan en ook tijdens de Franse veldtocht naar Rusland werden onder zijn leiding op een groot aantal plaatsen tijdelijke bruggen geslagen. Soms gebeurde dit met benutting van lokale middelen (hout, boten, gereedschap en arbeid). Benthien's zoon Anthonie bericht later uitvoerig daarover (zie het hoofdstuk over de Berezina). Het relaas van zoon Anthonie is zodanig gedetailleerd en plaats-tijd-gebeurtenis gekoppeld dat die informatie vrijwel zeker moet zijn ontleend aan de persoonlijke aantekeningen en opmerkingen van Georg Benthien zelf.

Bij keizerlijk besluit van 25 Sept. 1812 (te Moskou) werd Benthien benoemd tot ridder van het Legioen van Eer. Tijdens de terugtocht uit Moskou werden de 7^e compagnie (Benthien) en de 11^e compagnie (Busch) belast met het slaan der bruggen over de Berezina bij Studienska (26-28 Nov. 1812), een rivier die toen vol ijsschotsen lag. Onder bijzonder moeilijke omstandigheden, zonder voldoende materiëel en in snerpande koude, kwamen de bruggen tot stand en kon zo een deel van het 'Grote Leger' worden gered. Terwijl ook Hollandse regimenten infanterie en kurassiers de aftocht dekten ontkwamen de keizer en restanten van zijn Grande Armée naar het veiliger Vilnius⁶³. Van de gehele compagnie keerden slechts 1 officier (Benthien) en 7 pontonniers in het vaderland terug. Ook de regimenten die de brug beveiligden werden vrijwel weggevaagd door de strenge koude en de Russische aanvallen.

⁶² Historique du corps des pontonniers militaires <http://jf-coutel.com/pontonnier93.fr/effectif.html>

⁶³ Tegenwoordig hoofdstad van Lithouwen. In 1812 werd Vilnius kortstondig veroverd door het Franse Keizerrijk tijdens de Veldtocht van Napoleon naar Rusland. Op 28 juni 1812 maakte Napoleon zijn intrede in de stad. Hij installeerde de Nederlander Dirk van Hogendorp als gouverneur van Vilnius en de stad werd voorzien van een Frans garnizoen. Op 7 december 1812 keerden de eerste Franse troepen terug in de stad, maar ondanks de maatregelen die Van Hogendorp had genomen sloeg het uitgehongerde leger aan het plunderen. Bron: Wikipedia.

Benthien werd in 1813 Pruisisch krijgsgevangene. In 1814 kwam hij weer in vrijheid en sloot zich op 24 juni 1814 aan bij het nieuwgevormde Nederlandse leger bij het hem vertrouwde regiment der Pontonniers.



Links: Portret van Kapitein G.D. Benthien ontleend aan 'Geschiedenis der Pontonniers door J.D Eysten, 1908. Rechts: 'Kapitein Benthien aan de Beresina'^{64 65}, Lourens Alma Tadema, rond 1859/1869. We zien de schragen waarop het brugdek moest komen en pontonniers in het ijskoude water.

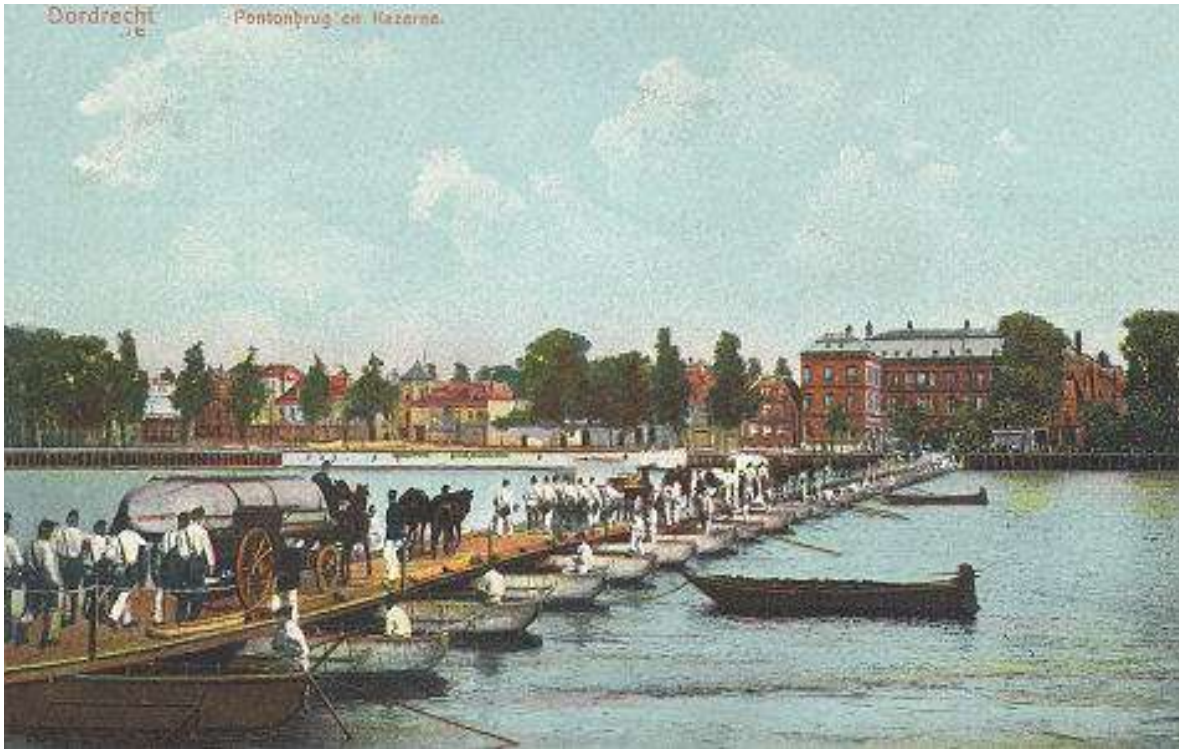
<p>Benthien, George, Diederich.</p> <p>Ridder van het Legioen van Eer, (volgens Bosscha bij Besluit van 25 September 1813).</p>	<p>Vader: Joachim Frederik, gezezen Kapitein in het Hanoveraansche Leger.</p> <p>Moeder: Charlotta Flotho.</p> <p>Geboren te Wittingen, in het Keurvorstendom Hanover, den 29sten October 1769. (1767).</p> <p>Laatst gewoond te Delft.</p> <p>Religie: Luthersch.</p> <p>Taille: 6 voet.</p> <p>Breed voorhoofd.</p> <p>Oogen: Blauw.</p> <p>Neus, Mond en kin: Ordinair.</p> <p>Kleur: Bloozend.</p> <p>Haar en Wenkbrauwen: Bruin.</p> <p>Spreekt Hollandsch en Fransch.</p> <p>Geh. met Magdalena Antonia, Dochter van Robert Chevallier, gezezen predikant en Barta van Ronselaar, geboren te Apeldoorn.</p> <p>1 mannelijk kind 14 Mei 1804 geboren en 2 dochters.</p> <p>(De zoon en de twee dochters nog onverzorgd).</p>	<p>In dienst getreden als Kadet bij de Hanoversche Armée, den 22 Feb. 1787</p> <p>Daarvan met demissie afgegaan als Fourrier, den 5 Junij 1795</p> <p>Weder in dienst getreden als Sergeant bij de 7de Halve Brigade Hollandsche Infanterie, 1e Bataillon, den 29 Sept. 1796</p> <p>Sergeant Majoor bij de Compagnie Hollandsche Pontonniers, den 23 Nov. . . 1798</p> <p>Aangesteld als 2de Luitenant bij dezelve Compagnie, den 23 September . . 1798</p> <p>2de Kapitein bij dezelve Compagnie, den 29 October 1804</p> <p>1ste Kapitein bij dezelve Compagnie, tot de vereeniging met Frankrijk in 1811, den 8 Aug. 1808</p> <p>In dezelfde graad bij het 1ste Bataillon Fransche Pontonniers, tot den 26 Junij 1814, den 1ste Januarij. 1811</p> <p>Aangesteld als Kapitein in Nederlandschen Dienst, bij het Bataillon Pontonniers, Mineurs en Sappeurs bij Besluit van Z. M. N^o. 86 den 27 Junij. . . 1811</p> <p>Bij het 3de Bataillon veld artillerie overgegaan met de Compagnie Pontonniers den 1 Jan. 1823</p>
--	---	---

Bron: Bataljon Pontonniers, Mineurs et Sappeurs, Stamboek der Heeren Officieren
 Benthien diende vanaf 23 september 1796 (luitenant) tot 21 september 1823 (Kapitein) in het Bataafse leger. In zijn rang van 1^e Kapitein Hollandsche Pontonniers werd hij op 1 Januari 1811 overgeplaatst naar

⁶⁴ **George Diederich Benthien** (Wittingen in Hannover, 29 oktober 1767-'s-Hertogenbosch, 1 augustus 1836) was Nederlands officier der Genie. Hij was de zoon van Joachim Benthien, kapitein in het leger van Hannover, en Charlotte Flotho. In 1800 trouwde hij met de toen circa 19-jarige Machtelina Antonia Alberthoma Chevallier. George Benthien diende van 1810 tot 1814 in het Franse leger en werd in 1826 als Nederlands majoor gepensioneerd. Zijn loopbaan begon in het leger van de keurvorst van Hannover waar hij het tot fourrier bracht. Benthien werd in 1795 sergeant in het Bataafse leger waar hij opklom tot kapitein der pontonniers. Deze rang bekleedde hij eveneens in het Keizerlijke Franse leger, waarin hij in 1812 deelnam aan de veldtocht van Napoleon naar Rusland. Bronnen: Benthien, Busch en de bruggen over de Berezina in Jaarverslag Vereniging Oud-Dordrecht, 1980 en George Diederich Benthien in Wikipedia.

⁶⁵ Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek, Deel 1, P.J. Blok, P.C. Molhuysen, 1911, Sijthof Pers Leiden

het 1^{ste} Bataljon Franse Pontonniers en diende er tot 26 Juni 1814 ⁶⁶.



Oefenen vóór de Pontonnierskazerne aan de Buiten Walevest te Dordrecht. Dit kazernegebouw kwam in 1883 gereed ⁶⁷. Volgens ministeriële beschikking is het in 1934 omgedoopt in 'Benthien-kazerne'. Een restauratie vond plaats in de jaren 90 van de 20e eeuw en daarna staat het als Rijksmonument te boek.



⁶⁶ Geschiedenis der Nederlandse Pontonniers, J. Eysten. Basis is een handgeschreven dagverhaal van Benthien's zoon Anthonie (1804-1864), overgenomen en bewerkt door Kuijpers en Boschscha. Zijn zoon Anthonie, geboren 14 Mei 1804, diende van 24 September 1823 tot 28 December 1826 als 2^{de} luitenant bij de Divisie Pontonniers, waarbij hij de aantekeningen van zijn vader als grondslag heeft genomen Want in 1823 werd de vader bijna geheel blind en was er van schrijven voor hem waarschijnlijk geen sprake meer.

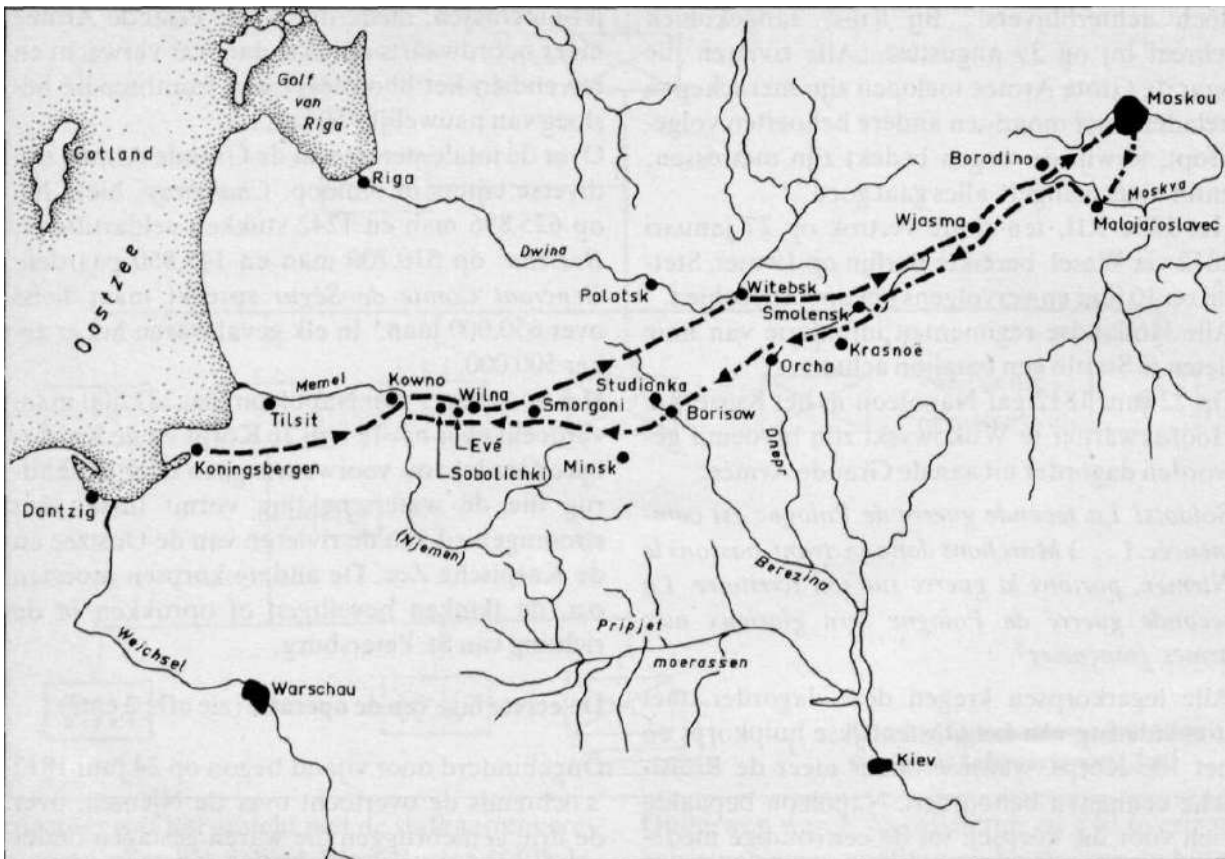
⁶⁷ (...) *Op den beganen grond vinden wij onmiddellijk bij den ingang eene cantine voor manschappen en eene voor onderofficieren, tevens eetzaal; vooral de eerstgenoemde munt uit door sierlijkheid en gezellige inrigting, waarin niets ontbreekt. Ter linkerzijde daarvan vinden wij de woning van den adjudant-onderofficier. Verder zijn in den regtervleugel de politiewacht en de verschillende arrestkamers aangebragt. Aan de linkerzijde bevindt zich de keuken, waarin twee kooktoestellen. Voorts nog eenige bergplaatsen, privaten enz. Aan de rivierzijde is een open plein gelaten tot het verzamelen der troepen. Op de eerste en tweede verdieping bevinden zich op elk, vier groote zalen voor manschappen, allen voorzien van een doelmatige kagchel, benevens drie reinigingslokalen, eenige privaten enz., terwijl de regtervleugel meerendeels voor kamers van onderofficieren is ingerigt. (...)*

<https://beeldbank.regionaalarchiefdordrecht.nl/>

6. Het verloop van de veldtocht naar Rusland

Het Grote Leger trok op 24 juni 1812 Rusland binnen met volgens inschatting in totaal zo'n 700.000 soldaten en overige personen. Na een moeizame veldtocht met grote verliezen kwam Napoleon aan in Moskou, doch werd verdreven door het platbranden van de stad en logistieke problemen.

Hij trok zich langs vrijwel dezelfde route terug als op de heenweg, mede gebruikmakend van het feit dat hij van plaats tot plaats mede werd beschermd door achtergebleven Franse detachementen. Maar ook deze detachementen werden, net als de Grande Armée (het Grote Leger) zelf, steeds lastiggevallen door vijandelijke troepen en ze moesten eveneens de eerste kou van de winter en nog meer ellende trotseren.



Schets van de veldtocht van het Grote Leger van Napoleon in Rusland in 1812 ⁶⁸

Al in augustus 1811 begon Napoleon op papier met de voorbereiding van zijn Russische veldtocht en op 22 juni 1812 verklaarde hij de oorlog aan Rusland. Kort tevoren had hij een laatste bod voor vrede gestuurd naar Sint-Petersburg. Napoleon kreeg hierop geen antwoord en gaf daarom het bevel om Russisch Polen binnen te trekken, met de optimistische woorden: *“Over twee maanden vraagt Rusland mij om vrede.”* ⁶⁹ Inmiddels had hij zijn leger weten uit te breiden tot zo'n 600.000 gevechtssklare mannen. Daarmee was dit het grootste leger uit de Europese geschiedenis, voor minder dan de helft bestaande uit Fransen. Er waren twintig nationaliteiten in te vinden, waaronder de Hollandse, en elk legeronderdeel sprak zijn eigen taal. Gelukkig was de algemene voertaal van de officierskorpsen de Frans taal.

⁶⁸ De veldtocht naar Rusland in 1812 onder keizer Napoleon I, door Luitenant-Kolonel der infanterie G. A. Geerts, in *De Militaire Spectator*

⁶⁹ 'Wat een karakter tonen die barbaren', *Thema Tijdschrift 1812*, Roy de Beunje, 2019,

Als verdediging- en verzwakkingmiddel maakten de Russen met succes gebruik van de tactiek van de verschroeiende aarde. Daarbij werden alle voorraden onderweg tijdig weggehaald en zelfs de waterputten vergiftigd, waardoor er in het Franse leger allerlei besmettelijke ziekten e.d. uitbraken. Napoleons troepenmacht werd door deze tactiek gedwongen het Russische gebied steeds verder en sneller binnen te dringen, wanhopig op zoek naar nieuwe voorraden. Zelfs zonder een zware veldslag te hebben geleverd geraakte het grote leger door desertie, ziekte en honger zo al een derde van de manschappen kwijt.

Napoleon trok op 13 augustus 1812 de Dnepr (Oostzijde Wit Rusland) over. Van 16 tot 18 augustus vond de Slag bij Smolensk plaats (450 km ten westen van Moskou). Dit was de eerste zware confrontatie tussen beide legers. Die slag eindigde onbeslist. Voor ze zich terugtrokken staken de Russen de stad in brand. Kutuzov was nu Russisch opperbevelhebber en Barclay was de baas over het Eerste Leger. De Russen wisten een goede defensieve positie te creëren bij Borodino op 120 km ten westen van Moskou. Daar volgde op 7 september een van de meest bloederige veldslagen uit de napoleontische oorlogen ⁷⁰. De Franse maarschalk Ney (1769-1815) was de grote held van deze slag: *'Dapperste der dapperen'* en *'Prince van de Moskva'* waren eretitels die hij meer dan verdiende. Van de eens zo majestueuze Grande Armée van meer 600.000 man bereikten echter minder dan 250.000 Smolensk, terwijl er bij Borodino nog nauwelijks 110.000 gevechtssklare manschappen in het hoofdleger beschikbaar waren.



⁷⁰ Twentenaar Johannes Rickhoff was actief in de Slag bij Borodino. De kurassier, uitgerust met harnas, helm, pistool, karabijn en sabel, veroverde met zijn regiment de aarden vesting van de Rajeovski Redoute. Hij werd krijgsgevangen gemaakt, overleefde en zou later weer veilig thuis komen en ook dat laatste is bijzonder
Bron: Historisch Nieuwsblad, Angela Dekker, 2012.

De eendaagse grote veldslag te Borodino op 7 september 1812 was een der bloedigste ooit gevoerd.

De slag om Borodino op 7 september 1812 had voor Napoleon de beslissende kunnen worden op zijn tocht naar Moskou. Door het verschrikkelijke verlies van 30.000 manschappen, veel materieel en paarden bleek het echter een Pyrrusoverwinning. In overleg met de tsaar besloot opperbevelhebber Kutuzov om na Borodino de stad Moskou door Napoleon te laten innemen. Want gebrek aan voedsel en de extreme Russische winterkou zouden uiteindelijk vanzelf het einde van 'die Corsicaan' gaan bepalen. Een week na zijn 'overwinning bij Borodino' trok Napoleon Moskou binnen en trof de stad met honderden koepels in lichterlaaie aan. De schrijver Stendhal (1783-1842), kwartiermeester in de staf van Napoleon, beschreef het vuur als *'een piramide van koperkleurige rook, waarvan de basis op de grond stond en de top tot in de hemel reikte.'* Drie weken lang wachtte Napoleon vergeefs op capitulatie door tsaar Alexander I. Toen zijn voedselaanvoer volkomen was gestagneerd moest Napoleon op 19 oktober noodgedwongen het bevel om terug te keren.



Napoleon in Moskou, door Albrecht Adam, 1840

Hoewel aanvankelijk niet de bedoeling verlieten de Fransen Rusland via vrijwel dezelfde route als de heenweg⁷¹. Bevoorrading van het Franse leger was inmiddels vrijwel onmogelijk geworden.

⁷¹ Napoleon marcheerde aanvankelijk richting Zuid-West naar Kaluga, teneinde niet te hoeven trekken langs eerder door oorlogsmaterieel benutte wegen richting Smolensk. Want op de heenreis was het traject Smolensk-Moskou door het oorlogsgeweld erg beschadigd. Er was er veel platgebrand, wegen waren vrijwel onbegaanbaar geworden en er was vrijwel geen voedsel voor paarden en soldaten te krijgen. Echter het Russische leger dwong bewust Napoleon

Door het gebrek aan voedsel raakten de overgebleven paarden van het leger ernstig verzwakt, waarbij een groot deel ervan stierf of ze werden gedood door hongerige soldaten. Echter zonder haar paarden hield de Franse cavalerie eveneens op te bestaan, waardoor de cavaleriesoldaten gedwongen waren om in hun ongemakkelijke kaplaarzen verder te lopen. Door gebrek aan paarden moesten ook vele kanonnen en wagens worden achtergelaten, waardoor het leger zonder artillerie en bevoorradingskonvooi kwam te zitten. De hongerige soldaten aten alles wat ze onderweg vonden: paarden, honden en katten. Toen honger en ziektes een steeds zwaardere tol eisten en de herfstregens overgingen in een ijskoude winter, waarbij bevriezing nog meer levens eiste, nam het aantal soldaten dat deserteerde snel toe. Vele van deze deserteurs werden door Russische boeren gevangengenomen en geëxecuteerd. Het Russische woord 'sjaromyzjnik' (bedelaar, bedrieger) komt van het Franse 'cher ami' (beste vriend), aangezien de soldaten bij de lokale bevolking tevergeefs om hulp smeekten tijdens de extreem koude winter.

De kozakken die de slinkende Grande Armée aanvielen grepen achterblijvers en gewonden en beroofden hen van de uit Moskou meegenomen buit. Toen de koude feller werd kleedden de kozakken hen uit en lieten ze naakt of in lompen achter in de sneeuw. Weliswaar met grote verliezen lukte het Napoleon om na de Slag bij Krasnoi verder door te dringen tot Orsja. Zo kwam het leger voor een tweede keer langs Borodino en dat bood een gruwelijke aanblik. Tienduizenden opgezwollen lijken lagen over het desolate land verspreid. Napoleon had nu nog maar een klein deel zijn leger over. Hij liet zijn correspondentie en vaandels verbranden en gaf opdracht om alle niet strict noodzakelijke wagens achter te laten, ook die met het brugmaterieel ^{72 73}.

De ultieme uitdaging: de Berezina rivier

De Slag aan de Berezina zorgde voor een nieuwe nederlaag doordat de Russische Maarschalk Kutuzov de tijd rijp vond voor een open veldslag. Aangekomen aan de rand van de Berezina Wit-Rusland had de keizer nog slechts 49.000 strijders over, dat exclusief 40.000 laatkomers en achterblijvers. Het Grote Leger werd steeds maar weer opgejaagd en belaagd door de 70.000 man van Kutuzov die de beproefde partizanentactiek van steekaanvallen toepaste. Ze moesten daarom zien zo snel als mogelijk de rivier over te steken. Terwijl de Kozakken de troepen bleven kwellen, die toch al van alles waren beroofd, regelden de pontonniers van generaal Eblé een passage over de rivier. Er werden twee bruggen geslagen van omstreeks 90 meter lang en 5 meter breed.

De 400 Nederlandse pontonniers, de 123^e en 124^e (Nederlandse) regimenten infanterie en ook het 14^e regiment kurassiers waren direct betrokken bij deze bruggenbouw en bij de verdediging van de omgeving. Twee dagen lang dekten deze Nederlandse troepen de aftocht van het Grote Leger. Eén der bruggen werd aangelegd door de Nederlandse pontonniers onder bevel van kapitein George Diederich Benthien (1767-1836). Een groot deel van de pontonniers kwam om door het ijskoude water van de Bérézina. Commandant Benthien, sergeant-majoor Ary Schröder ⁷⁴ en zes van de 200 Nederlandse pontonniers

min of meer dezelfde route terug af te leggen. Door gebrek aan voedsel voor manschappen en paarden en onderkoeling door de bittere kou verzwakte dit het Franse leger verder. Voortdurende en onverwachte guerrilla-achtige aanvallen door Russische soldaten en Kozakken vergrootten die verliezen extra.

Not Waterloo: This Was the Moment Napoleon Met His Match. Napoleon Bonaparte's intuition failed him in the fight for the southerly route out of Moscow during the Patriotic War of 1812. By the Warfare History Network, F. Quinn ⁷² Leo Tolstoy (2006) *War and Peace*. Translated by Louise & Aylmer Maude. Wordsworth Classics of World Literature, Book XV, chapter 10, p. 86

⁷³ THE BRIDGES THAT EBLÉ BUILT <http://www.wtj.com/articles/berezina/>

⁷⁴ Geboren 3 september 1774 in Bergen op Zoom, mogelijk overleden 30 maart 1826 in Tournay (Doornik) België. BHIC: 31-3-1826 ovl. Bergen op Zoom. Hij stichtte een gezin met Barbara Frederica Kruse/ Croese. Een nakomeling (Ed Friezer) schreef een artikel in NATO/OTA NORTHERN STAR Magazine for HQ JFC Brunssum, May 2013, p. 22-23.

overleefden de bouw van de brug en ook de verdere tocht terug naar huis. Generaal Eblé maakte eveneens de terugtocht uit Rusland geheel mee doch stierf daarna als gevolg van uitputting in Königsberg (Pruissen).

Het 2^e Corps van Maarschalk Oudinot stak als eerste de rivier over en bond op de westoever de strijd aan met de Russen om zo een afleiding te creëren. Op 27 november 1812 waagde Napoleon zich samen met zijn staf (de Keizerlijke Garde en zijn secretariaat) en oorlogsbuit (een schatkist en verdere uit Moskou geroofde privé-buit) de brug over en bereikte Vilnius op 5 december. Naast Napoleon ontsnapten de meest weerbare restanten van de Grande Armée aan de Russen gedurende de drie overtochtdagen (26-29 november) over de twee bruggen. Dit was inclusief vrouwen, pro-Franse Russen en andere meetrekkende lieden. Maar tegelijk vielen er ook duizenden doden tijdens de oversteek.

Toen in opdracht van generaal Eblé de bruggen in brand werden gestoken waren er nog zo'n 10.000 achterblijvers op de oostelijke oever van de rivier ⁷⁵. Ze werden later door het leger van Kutuzov vernietigd of krijgsgevangen gemaakt.

Aan de westoever staakten de Russen de achtervolging van degenen die de overkant wel hadden gehaald. In de daaropvolgende weken slonk het overgestoken deel van de Grande Armée nog verder door de extreme koude en de ondervoeding. Men ging zich zelfs te buiten aan kannibalisme. Het uitgedunde leger sjokte bij strenge vorst verder tot het op 7 december in een van oorlogsgeweld gespaard Vilnius aankwam.

De Nederlandse luitenant kolonel Tellegen raakte weliswaar gewond tijdens de terugtocht uit Moskou, doch behoorde tot de overlevenden van de Grande Armée. Hij schreef over de terugtocht naar Vilnius: *'Voorwaarts, voorwaarts was ons parool, naar Wilna [Vilnius], waar we op 7 december aankwamen, bijna dood van de felle kou.'* *'Mijn degen was doormidden geschoten. Ik had al verschillende kogels door mijn kleren zien gaan, toen ik een kogel in mijn linkerborst kreeg die twee ribben brak, waarvan ik nog de littekens kan laten zien. Ik moest het slagveld verlaten. [...]. Langs de weg zagen we soldaten zich warmen rond een vuur; sommigen onder hen waren al dood. Ook op de weg lagen mensen te creperen; anderen waren al gestorven. Geen wonder, zonder voedsel en kleding. Slapen was ondenkbaar. Wie oververmoeid in slaap viel, wachtte de eeuwige slaap'* ⁷⁶.

Vilnius en de grens over

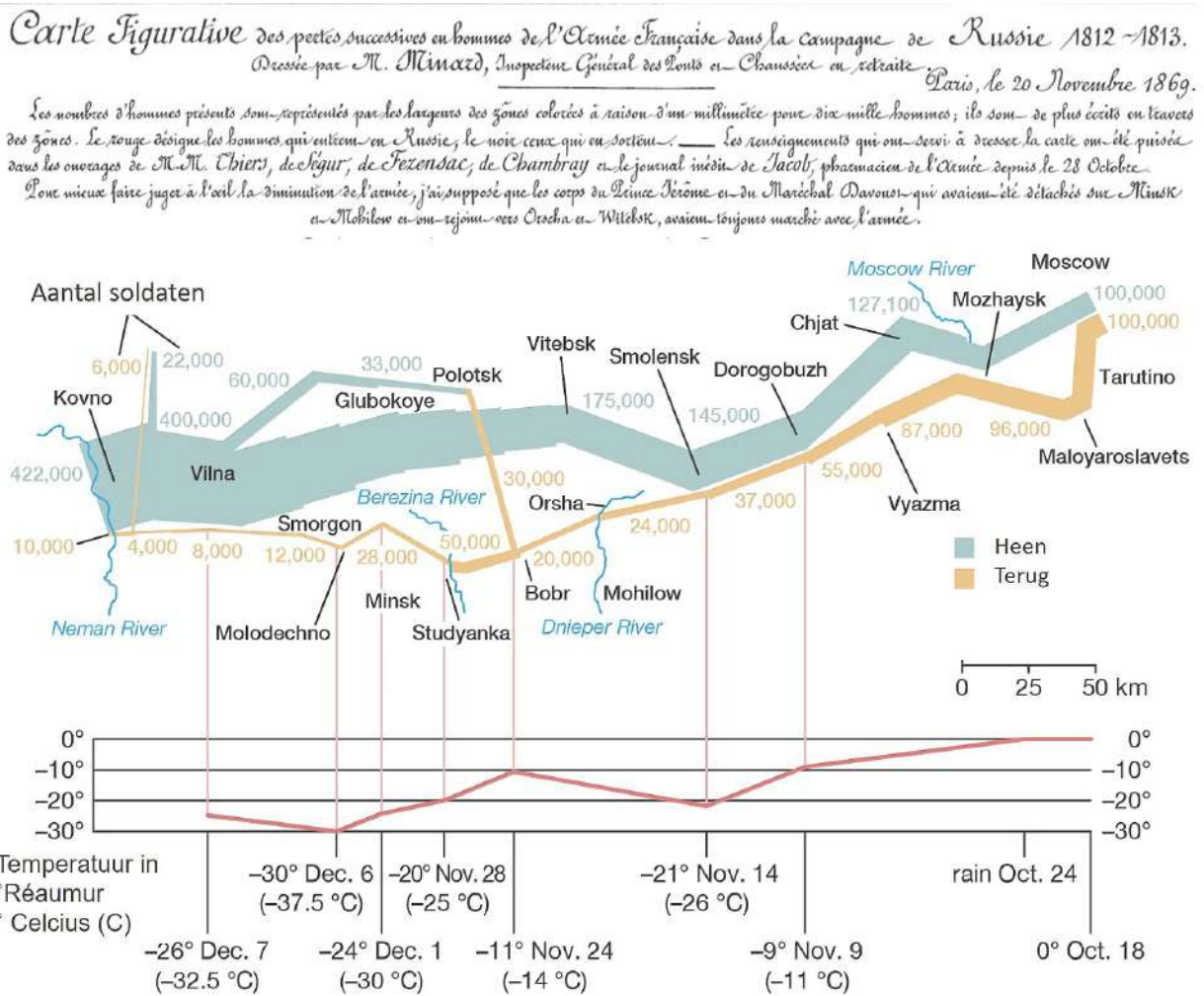
Op 5 december vertrok Napoleon naar Parijs waar hij op 18 december 1812 aankwam. De keizer vond zijn aanwezigheid daar geboden in het belang van Frankrijk, het keizerrijk en het leger. In een communiqué in het Franse staatsblad "Le Moniteur" kondigde Napoleon zijn terugkomst aan met de bijzondere woorden: *"De keizer is op weg naar Parijs en heeft zich nooit beter gevoeld"*. Napoleon had inmiddels het opperbevel overgedragen aan zijn zwager Murat, die echter uit angst voor de Russen reeds twee dagen later op zijn beurt de benen nam. Met hem vertrok meteen ook de rest van het leger, althans wie daartoe in staat was. De bijna 10.000 zieken en gewonden bleven nood gedwongen achter. Op 9 december 1812 kwam een uitgehongerde, oververmoeide en in lompen gehulde resthorde van het leger aan in het Franse hoofdkwartier in Vilnius. Het spookleger trok vervolgens verder in westelijke richting naar het Oost-Pruisische Königsbergen, waar Franse reserve-eenheden gestationeerd waren.

Op 14 December 1812 eindigde na bijna 6 maanden de veldtocht naar Rusland, toen de laatste Franse troepen Russische bodem definitief verlieten.

⁷⁵ De veldtocht naar Rusland in 1812 onder keizer Napoleon I, door Luitenant-Kolonel der infanterie G. A. Geerts, opgetekend in De Militaire Spectator De Militaire Spectator is sinds 1832 hét militair-wetenschappelijke tijdschrift voor de Nederlandse krijgsmacht..

⁷⁶ Als generaal-majoor stierf hij na ruim vijftig jaar actieve diensttijd op 68-jarige leeftijd in 1855. Zijn uniformjas met kogelgaten uit de oorlog van 1812 hangt in het Nederlands Legermuseum. Bron: Napoleon naar Moskou, Parijs-Moskou: 550.000 doden, door Angela Dekker, Historisch Nieuwsblad

Kaart van de desastreuze veldtocht van Napoleon naar Rusland in 1812 door Charles Minard ⁷⁷



De afnemende breedte van de strook tijdens de heenweg (blauw) en de terugweg (lichtbruin) duidt de resterende omvang aan van het Franse leger (la Grande Armée) gedurende de Russische campagne van 1812. Op de terugweg is er enige gelijkloop met het temperatuurverloop waarneembaar. De oorspronkelijke kaart is van Charles Minard in 1869. Ter verduidelijking iets aangepast en aangevuld.

Aan het begin van de veldtocht bestond La Grande Armée volgens Minard uit 512.000 combattanten ⁷⁸. Daarvan zijn er zo'n 100.000 gesneuveld en 200.000 om andere redenen overleden, 50.000 ziek/ gewond achtergelaten, 50.000 gedeserteerd en 100.000 krijgsgevangenen gemaakt. Per saldo overleefden zo'n 12.000 de barre veldtocht. Ook Nederlandse regimenten werden niet gespaard. Slechts een paar honderd keerden naar Nederland terug. Hoewel de Franse propagandamachine het een en ander probeerde te verdoezelen, was het een kwestie van tijd voordat de verschrikkelijke waarheid over deze monstrueuze en roemloze teloorgang van manschappen in erbarmelijke omstandigheden in haar volle omvang zichtbaar werd.

⁷⁷ Frans civiel ingenieur Charles Minard is een bekend om zijn info-grafische weergave, zoals deze bijzondere prent.

⁷⁸ Er zijn uiteenlopende cijfers in omloop. Het Franse leger had ook de 'non-combattant'; personen die niet rechtstreeks aan vijandelijkheden deelnamen, zoals militaire artsen en ander medisch personeel, aalmoezeniers, koks, muzikanten en anderen. Het maximumaantal komt volgens latere bronnen daarmee uit op 685.000 'deelnemers' en 70.000 overlevenden (mogelijk is dit laatste cijfer inclusief krijgsgevangenen repatrianten).

7. De noodlottige oversteek van de Berezina bij Studienska

Opgejaagd door drie aanvankelijk afzonderlijk opererende Russische legers trok het leger van Napoleon zich in de voorwinter van 1812 terug uit Moskou. Door de erbarmelijke omstandigheden (ziekte, ontbering en aanvallen) waren de overlevingskansen tijdens de tocht vrijwel nihil. Eind november bereikte Napoleons leger de oevers van de rivier de Berezina, het laatste natuurlijke obstakel tussen zijn leger en de veiligheid van de Poolse grens. Maar in plaats van de rivier vast genoeg bevroren te vinden om er met zijn mannen overheen te steken, had een ongebruikelijke dooi de Berezina in een ijskoude waterstroom veranderd. Omdat hij eerder opdracht had gegeven om de pontonnier-uitrusting te verbranden, was deze hachelijke situatie van Napoleon op zichzelf al ernstig genoeg. Het werd vooral kritiek doordat het leger van admiraal Chichagov de overkant (westzijde) vasthield en die van Kutusov en Wittgenstein oostelijk snel dichterbij kwamen. Alleen nog een wonder kon hem en zijn 'Grote leger' redden en dat bleef helaas uit...

Brug over de Berezina ⁷⁹

De Berezina wordt gevoed door meer dan vijftig zijrivieren, doch vervoert uiteindelijk nog eenderde minder water dan de Maas, IJssel of Schelde in Nederland! Ze stroomt vanuit een enkele kilometers noordelijker gelegen uitgestrekt moerasgebied van 20.000 ha en heeft onderweg maar weinig val. Generaal Jean-Baptiste Eblé construeerde met vierhonderd pontonniers onder moeilijke omstandigheden twee bruggen over het ijskoude rivierwater. Deze bruggen waren vijf meter breed bij een lengte van zo'n honderd meter. De pontonniereenheid bestond vooral uit Nederlanders en velen daarvan verloren hun leven bij de werkzaamheden: ze werden meegesleurd of bezweken aan onderkoeling. Slechts enkele pontonniers, waaronder kapitein George Diederich Benthien, overleefden de aanval van de Russen op en nabij de brug over de Berezina. Enkele Nederlandse Regimenten dekten de overgang van de Grande Armée van Napoleon. In de ochtend van 29 november gaf generaal Jean-Baptiste Eblé opdracht om de bruggen te vernietigen. Hij stelde dat later tot de avond uit omdat er te veel wachtenden op een oversteek waren.

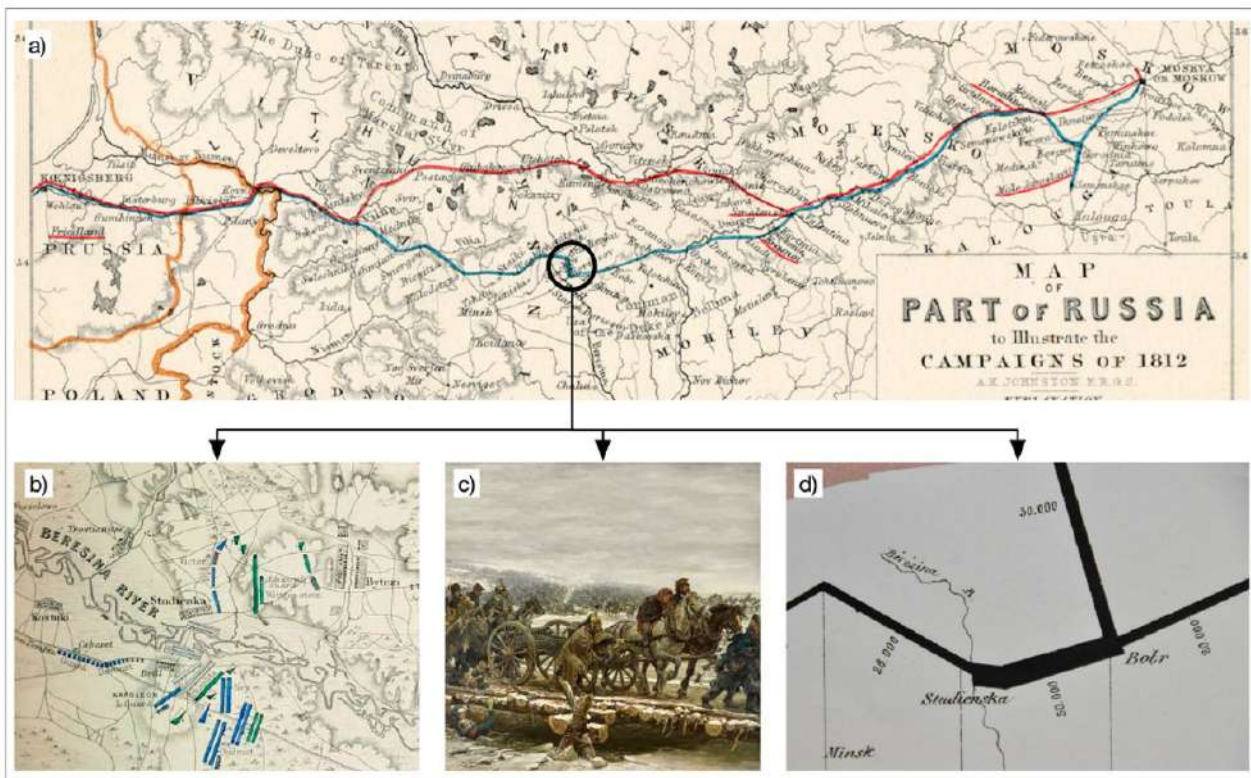


Blik op de Berezina. Het hekwerk rechts staat om het Franse monument heen. We kijken uit op het doorsteekpunt van het Franse leger via de 1^e brug in 1812 ⁸⁰. Bij de plek van de 2^e brug staat eveneens een monument. Er is een groter Wit- Russisch monument in het Brilev Veld. Verder is er een Frans oorlog-kerkhof. Bij het oversteken van de rivier en bijbehorende slag bedroegen de verliezen aan Franse zijde 30.000 tot 40.000 doden en gewonden, aan Russische zijde 6.000 tot 10.000 doden en gewonden. Begin 2021 zijn later gevonden resten van terugtocht-overledenen plechtig herbegraven nabij Smolensk.

⁷⁹ De terugtocht van het 33^e regiment door Hans Tichelaar

⁸⁰ 10 januari 2015 op locatie 54° 19' 31,6" Noord, 28° 21' 19,8" Oost in het dorp Stoedzjenka.

Wikimedia Commons & 'Battle at the Berezina, traces of war'.



Plaats-tijd verhaal van de historische ‘Berezina overstek’, Journal of Maps, Menno-Jan Kraak & Irma Kveladze (2017) ⁸¹. De prent bestaat uit de volgende deelweergaven: (a) de geografische hoofdkaart die het hele pad van Napoleons Russische campagne toont (Bron: Atlas naar Alison's geschiedenis van Europa 1848, plaat 73); (b) nader inzoomen op de Berezina-rivierovergang, waarbij de positie van Russische (groene) en Franse troepen (blauw) wordt verduidelijkt. Bron: Atlas to Alison's History of Europe 1848.

Oprichting aan en acties van Generaal Eblé bij de overstek van de Berezina

Lettre du Major Général Au Général Eblé. Bobr, le 24 Novembre 1812, a quatre heures et demie du matin:
“Monsieur le général Eblé, l'empereur ordonne que vous partiez avant six heures du matin, pour vous rendre en toute diligence au quartier-général du duc de Reggio, à Borisow, et travailler à établir plusieurs ponts sur la Bérézina pour le passage de l'armée. Vous vous diviserez en deux. Si tout votre monde ne peut pas aller assez promptement, vous prendrez avec vous ce qui peut le mieux marcher, de manière à ce que vous arriviez dans la nuit, et que vous soyez au travail demain à la pointe du jour, et que l'autre partie puisse être au travail demain avant midi. Ayez soin de laisser en route des ateliers pour réparer les ponts et les plus mauvais passages. Je donne le même ordre au général Chasseloup; vous vous entendrez avec lui et avec M. le duc de Reggio, pour les travaux à faire sur la Bérézina, où il est indispensable que l'armée puisse passer au plus tard demain.”

Vertaling:

“Generaal Eblé, de keizer beveelt dat u voor zes uur 's ochtends vertrekt en zo snel als mogelijk naar het hoofdkwartier van de hertog van Reggio in Borisow gaat en eraan werkt om daar meerdere bruggen over

⁸¹ Menno-Jan Kraak & Irma Kveladze (2017) Narrative of the annotated Space–Time Cube – revisiting a historical event, Journal of Maps, 13:1, 56-61, DOI: [10.1080/17445647.2017.1323034](https://doi.org/10.1080/17445647.2017.1323034)

de Berezina te bouwen voor de doortocht van het leger. U splitst het in twee bruggen. Als al uw mensen niet snel genoeg mee kunnen gaan, neem dan degenen mee die het beste kunnen lopen, opdat u 's nachts aankomt en in morgen bij het aanbreken van de dag aan het werk bent. De rest die later aankomt kan dan in de morgen voor 12.00 uur aan het werk zijn. Regel de opdrachten voor reparatie van de bruggen en de slechtste passages. Ik geef ditzelfde bevel aan generaal Chasseloup. Kom tot overeenstemming met hem en met de hertog van Reggio over de noodzakelijke werkzaamheden aan de Bérézina, waarbij het essentieel is dat het leger uiterlijk morgen op z'n laatst daar kan passeren."

Philippe de Ségur beschrijft het dramatische gebeuren als volgt ⁸²

"Het is in La Bérézina dat de pontonniers legendarisch worden. Op 25 november 1812, rond vijf uur 's ochtends, arriveerde generaal Eblé, die het bevel voerde over de brugbemanningen van het leger in Borisov. Het heeft zeven compagnieën pontonniers, dat wil zeggen ongeveer 400 man. De uitrusting die essentieel is voor het welslagen van een operatie, waarvan het lot van het leger afhangt, is aangekomen dankzij de zorg van generaal Eblé die in Smolensk de voorzorg had genomen om elke pontonnier een stuk gereedschap, vijftien of twintig grote spijkers en een paar clameaux (bevestigingshaken) mee te laten nemen. De plaats van doorgang wordt zorgvuldig gekozen: op dit punt is de Bérézina ongeveer 110 m breed; de maximale diepte varieert van 2 m tot 2,30 m. De stroming is traag, maar de bodem van de rivier is modderig en ongelijk. De randen zijn drassig en er verschijnt ijs boven het water. De pontonniers gingen op 25 november 1812 om 5 uur 's avonds aan het werk. Huizen worden gesloopt en bomen gekapt om voor het nodige hout te kunnen zorgen."

"Op 26 november werden twee bruggen opgeleverd die ongeveer 200 m uit elkaar lagen. De rechter is reeds om één uur 's middags klaar. Pontonniers moesten in het water werken tot aan de oksels. Het water bevroor en er vormden zich ijsblokjes rond de schouders en hun armen die zich aan het vlees vastklampten en hevige pijn veroorzaakten. Ze verdroegen echter deze pijn zonder zich getroffen te voelen, zo groot was hun ijver "(Thiers, 1866). "Dezelfde dag werd rond vier uur de linker brug voor voertuigen opgeleverd. Helaas treden daar drie breuken in op. De mannen zijn volstrekt uitgeput. Eblé geeft daarop het goede voorbeeld door zichzelf in het water te werpen. De generaal en zijn pontonniers slaagden erin om de 50.000 man van de Grande Armée te redden."

Op de 29^e november steekt Generaal Eblé de bruggen in brand om achtervolging te verhinderen."

De onmenselijke omstandigheden eisten een hoog slachtofferlot. Aanvankelijk verliep de oversteek nog redelijk geordend, maar gaandeweg groeide er chaos. Oorzaak was dat de Fransen op de oostelijke oever steeds meer blootstonden aan vijandelijk vuur. De drang om sneller dan mogelijk weg te komen nam daardoor hand over hand toe ⁸³:

"(...) de wanorde (werd) van uur tot uur groter, en de passage werd menigmaal gestremd door de overgrote menigte welke elkaar niet behoorlijk uitwijken kon, zoodat onoverzienbare hoopmen menschen, paarden, voertuigen en. zich voor de bruggenhoofden, als 't ware, opeengepakt hadden. Geïsoleerde infanteristen drongen nog het beste door, terwijl enkele cavaleristen met de sabel in de vuist zich toegang tot de bruggen baanden. Orde was van toen af volstrekt niet meer te houden (...). Daarbij kwam nog dat vele paarden voor de bruggenhoofden van honger en vermoeienis neerstortten. Wel werden er krachtige pogingen aangewend om eene opruiming van hinderlijke voorwerpen, voor het hoofd der tweede brug, alwaar de stremming het grootste was, te doen. Doch dit gelukte slechts gedeeltelijk, zodat

⁸² Philippe-Paul graaf van Ségur (Parijs, 4 november 1780 - Parijs, 25 februari 1873) was een Franse militair en historicus. In 1812 maakte hij als brigade-generaal deel uit van de Grande Armée tijdens de invasie van Rusland. Hij vocht als lid van de staf van Napoleon aan het hoofd van de troepen mee in alle oorlogen van de keizer.

⁸³ De 'Nederlandse' brug over de Berezina, drs. M.M. Bakker, <https://www.bruggenstichting.nl/tijdschrift/ouder/39-bruggen-2010/314-de-nederlandse-brug-over-de-berezina>

voor beide bruggenhoofden vele mensen onder de voet geraakten en vertrapt en overreden werden.”

De eerste brug behield steeds haar structurele samenhang ondanks de zware last van de overtrekkende troepen. Daartoe moesten de pontonniers wel onophoudelijk het brugdek herstellen, want paarden traptten er voortdurend doorheen. Bij de tweede brug, meer bestemd voor de zware voertuigen, bezweken enkele jukken al op de avond van de 26^{ste} en ook op de daaropvolgende dagen sneuvelden er schragende delen. Doch de Franse generaal Eblé wist de pontonniers steeds zodanig aan te sporen dat breuken werden hersteld. Zo kon de gehele Franse artillerie zich over deze 2^e brug in veiligheid te brengen.

J. Bosscha beschreef in zijn ‘Veldtocht naar Rusland’ het toneel op de oever van de rivier als volgt ⁸⁴:
“Het angstgehuil der onafzienbare menigte ongewapenden, zieken, gewonden (...) belemmerd te midden van voertuigen en kanonnen en lijken en wild dooreen loopende paarden, terwijl het vijandelijke geschut een menigte kogels en granaten in dezen ordellozen hoop slingerde; en hoe zij die nog eenige kracht hadden drongen naar de bruggen, en elkander terugstieten of onder den voet traptten, en van de brug in de rivier drongen; en hoe daar geworsteld werd door mensen en paarden met den stroom en het drijfijz; en hoe men zich vastklemde aan de brugschragen en daarvan weder afgerukt werd, en wat zich van menselijke ellende de verbeelding ijselijks kan voorstellen, dat is, naar de verzekering van vele ooggetuigen, daar gezien op dien dag.”

Luitenant Louis de Rochechouart, een Frans officier in de staf van de Russische generaal Tsjetsjagov, schreef destijds daarover: *“Iets treurigers, pijnlijkers is niet mogelijk! Je zag stapels lichamen van dode mannen, vrouwen en zelfs kinderen, van soldaten uit allerlei onderdelen, allerlei landen, bevroren, vermorzeld door vluchtenden of geveld door Russische kartetsgranaten. Iets verschrikkelijkers dan die twee kapotte bruggen en de bevroren rivier kun je je niet voorstellen.”*

De overtocht naar de veilige overzijde liep in het verloop van die 29ste november goeddeels af. Men besloot om ‘s nachts de bruggen in brand te steken. In opdracht van generaal Eblé geschiedde dat door de Nederlandse generaal Herman Willem Daendels, ooit patriottenvoorman in Hattem, maarschalk van Holland en Gouverneurgeneraal van Nederlands-Indië. Het op de linkeroever achter achtergebleven deel van het Franse leger verdronk in een laatste wanhopige poging door het ijswater over te steken of werd door de Russen gedood of krijgsgevangen gemaakt. J. Bosscha meldt daarover:
“Maar nog bevonden zich meer dan vijfduizend levenden aan den linkeroever, die, sommigen onmachtig om voort te komen, anderen uitgeput van zielskracht, of bedwemd van vertwijfeling, anderen ook de wagens niet willende verlaten waarin nog eenige levensmiddelen of buitgemaakte voorwerpen vervoerd werden, niet konden bewogen worden om gedurende den nacht over te trekken, en wier wanhoopsgeschrei, toen zij tegelijkertijd de Kozakken zagen aansnellen en de bruggen in vlammen opgaan, het jammertooneel aan de Berezina ijzingwekkend besloot.”

Pontonnier Kapitein Benthien was nog tijdig overgestoken. Hij verzamelde de volgende dag zo goed en zo kwaad als dat ging de restanten van de beide compagnieën. Er resteerden nog slechts veertig man en dat verraaft opnieuw de omvang van drama aan de oostelijke oever met haar vele achterblijvers ⁸⁵. Het Franse leger verloor in die drie dagen zo’n 25.000 mensen, onder wie niet minder dan 10.000 achterblijvers en de non-combattanten geteld werden. De bekende militair historicus Carl von Clausewitz

⁸⁴ J. Bosscha, De Veldtocht naar Rusland, in: [Bosscha, 1870] Neerland’s Heldendaden te land van de vroegste tijden af tot op onze dagen, deel III, Rotterdam z.j., pp. 267-322

⁸⁵ De ‘Nederlandse’ brug over de Berezina, drs. M.M. Bakker

noemde het later: 'Een van de beroerste situaties waarin zich ooit een generaal bevond'



1812, Oversteek Bérézina, January Suchodolski (1797-1875), Nationaal Museum Poznań, Polen



Terugtocht over de Berezina door het Fransche leger op den 27e en 28e Nov. 1812, door Wilhelmus van Groenewoud (1803-1842), schilder, tekenaar en lithograaf van landschappen.

Relaas 'Bruggen over de Berezina' (25-30 november 2012).

Opschreven door zoon Anthonie Benthien, aan de hand van de aantekeningen en opmerkingen van zijn vader Georg Benthien die door hem aangeduid wordt met 'hij' ⁸⁶.

“De 7^{de} en 11^{de} kompagnieën ontvingen het eerst den last om zich met hunne gereedschapwagens 's anderendaags den 25^{sten} November naar gemelde plaats te begeven. Dadelijk na de aankomst verdeelden de kompagnieskommandanten hunne werkzaamheden, om namelijk, door het slopen van huizen het benodigde hout ter vervaardiging van schragen, te bekomen, dewijl het aanvoeren van stamhout uit de naburige bosschen wegens de magteloosheid onzer paarden niet mogelijk zou geweest zijn.

Zeer gelukkig was het, dat al de huizen in dit zoowel als in andere dorpen daar te lande gedekt zijn met eene soort van planken verkregen door kloving van dennenstammen, ter lengte van 8 à 10 voet. De bewoners dezer streken weten zeer handig deze klovingen te verrigten. Van deze planken werden de gaafste uitgezocht om tot dekvloer te dienen.

Gedurende den vollen arbeid begon het ontzettende militaire schouwspel, dat Napoleon's schier opgeloste armée dit punt met drommen naderde en ter dezer hoogte ging bivakkeren. Intusschen arriveerde dien dag achtereenvolgens ook het overschot van de pontonnierkompagnieën bij het groote leger ingedeeld. Ook vertoonden zich de generaal Eblé en de luitenant-kolonel Chapuis, kommandant van het 2^{de} bataillon pontonniers. De generaal Eblé gaf ons zijne goedkeuring over het reeds gedane werk en tevens den wensch te kennen, dat de rest der nog aan te maken schragen zoo mogelijk nog steviger vervaardigd werden. Hij keurde de 20, vóór onze komst onder den kavallerie-generaal Corbineau vervaardigde schragen, als veel te zwak, geheel af en gaf tevens den last dat er preparatieven tot eene tweede brug gemaakt werden.

Deze tweede brug werd onder de orders gesteld van den generaal der genie Chasseloup. Aan dezelve werkten zoowel als aan de eerste het overschot der pontonniers van de andere legerkorpsen mede, terwijl de eerste brug die door de 7^{de} en 11^{de} kompagnie begonnen was, bestendig bleef onder het toezigt van den generaal Aubry, kommanderende de artillerie van het 2^{de} legerkorps. Intusschen viel de vorst in, zoodat beide rivieroeveren met ijs bedekt werden.

In den nacht van 25 op 26 November, toen de generaals Eblé en Aubry zich overtuigd hadden, dat er materialen in genoegzame hoeveelheid voorhanden waren, werd er met het overbruggen der rivier, welke op dat punt eene breedte van 280 à 300 voet zal hebben, een begin gemaakt. Wat nu den bouw dier brug zeer bezwaarlijk maakte was, dat er hoegenaamd geen vaarttuig noch vlot voorhanden was, zoodat het zeer moeilijk viel de schragen goed te plaatsen en hunne kopstukken in hetzelfde waterpasse vlak te brengen.

Om deze plaatsing der schragen - nadat de gewone wijze dit te doen als te langwijlig bevonden was - te bewerkstelligen, werden er van de pontonniers vrijwilligers gevraagd, die telkens ten getale van vier met de door hun gedragen wordende schraag te water gingen, en deze dan met veel moeite (wegens de modderige rivierbedding) trachtten te plaatsen. De uit het water komende manschappen waren allen zoodanig verkleumd en stijf van koude, dat ofschoon men aan elk hunner ter aanmoediging vijftig francs gaf, de meesten echter slechts éénmaal te water gaan konden, die zich daarna bij de bivakvuren zoo goed mogelijk trachtten te herstellen. Tot onderliggers der dekvloer werden de wandbalken der afgebroken dorps huizen gebruikt. Deze waren, doordien ze aan twee kanten beslagen waren, al dadelijk aanwendbaar. Men bezigde van deze balken 5 à 6, naarmate der stevigheid, voor elke spanning. De schragen, ten getale van 23 voor elke brug, kwamen op afstanden te staan van 14 tot 16, soms van slechts 8 à 9 voet, van elkander. Zij waren 3,7 tot 8 voet hoog. Als sluitribben werden de langste houten door brugkrammen aan de

⁸⁶ J. Eysten, *Doorlopend verhaal van de dienstverrichtingen der Nederlandsche Pontonniers onder den majoor G.D. Benthien 1797-1825* (overgedrukt uit de Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. Deel xxxii; z.p. z.j.) 101. In 1908 was het werk van Benthien nog spoorloos, zie: B.R.F. van Vlijmen, *Vers la Bérézina (1812). D'après des documents nouveaux* (Parijs 1908)

onderleggers bevestigd, gebezigd. Vermits de planken veelal te kort waren om in eens de breedte der dekvloer uit te maken, zoo werden er telkens twee, soms tot drie toe, voor de stevigheid, op elkander gelegd en op de onderleggers zooals het uitviel, vastgespijkerd.

Op de tweede brug bestond de dekvloer grootendeels uit rondhouten, bij gebrek aan stevige planken, dewijl deze brug, die omstreeks 300 pas van de eerste lag, voor overtocht der voertuigen dienen moest. Al dien arbeid, het plaatsn der schragen, het gelijk maken der ruwe houten en het opspijkeren der planken ging in het donker, bij het verwijderd licht der bivakvuren, in weerwil van den betoonden ijver, slechts langzaam voort. Intusschen arriveerden voortdurend pêle-mêle [bij beetjes] de overblijfselen der groote armee, equipages, legervoertuigen enz. 't welk alles zich ter wederzijden der brug neersloeg, zoodat het confuse tooneel van uur tot uur toenam.

Napoleon zelf vertoonde zich den 26^{sten} November, des morgens vroeg, met zijn geheel gevolg en nam zijn intrek in het ellendige huis, dat wij beide pontonnier-kapiteins tot onzen inloop gekozen hadden. Eene groote menigte maarschalken, aides-de-camp en andere hoofdofficieren kwamen met hunne voertuigen en equipages opdagen, terwijl allen in de buurt moesten bivakkeren, zoodat bij het aanbreken van den dag eene onoverzienbare massa militairen van alle wapens, paarden en voertuigen, den linker Berezinaoever besloeg.

De bruggenarbeid werd bij den dageraad met verdubbelden ijver voortgezet. Op de helft der brugslengte werd het plaatsn der schragen zeer moeilijk, wegens de grootere diepte der rivier (die echter niet meer dan 6 à 7 voet bedroeg): nu was er eene schraag te hoog, dan eene andere te laag, zoodat met dat verhoogen en verlagen veel tijd verloren ging. Onder de pooten der schragen werden ter vermindering der inzakking planken gespijkerd.

Intusschen had Napoleon zich met zijn gevolg in de nabijheid der brug begeven, juist op het punt waar hij, kapitein, voor den oogenblik bezig was met de gaafste planken voor de dekvloer uit den hoop te zoeken. De Keizer wachtte met het hoogste ongeduld de voltooiing der brug af, die omstreeks 1 à 2 uur des namiddags plaats had. Zeer kort voor deze voltooiing trad de maarschalk, hertog van Reggio, naar den generaal Aubry en vroeg hem: 'hoe lang het nog zou kunnen duren alear de brug voltooid was?' Het antwoord luidde: 'Monseigneur, encore dix minutes.' Op deze verklaring werden door Napoleon en zijn gevolg vrolijke gezigten getrokken, en de maarschalk gaf dadelijk bevel dat de batterijen van het tweede legerkorps, die reeds en ligne gereed stonden, de brug zouden naderen, waarna kort daarop eenige vuurmonden en kaissons dezelve langzamerhand overtrokken.

Men wete, dat op den regter Bérézinaoever de Russen slechts ¾ uur van ons gebivakkeerd lagen, doch dat de vijand, door onze troepen krachtdadig aangetast, spoedig van daar verdreven werd. Na den overtocht dier vuurmonden was de passage een heele poos gestremd, door dien de pontonniers zich bezig moesten houden met verscheidene schragen te herplaatsen die ongelijk ingezakt waren. In den laten avond passeerde Napoleon met zijn geheele suite onze brug, en de meeste equipages van generaals, alsmede militaire voertuigen togen insgelijks over. Toen was het nog mogelijk om orde te houden.

De tweede brug was 2 à 3 uren na de eerste mede voltooid geworden. Bij deze hadden er gedurende de driedaagsche overtocht, vele onheilen plaats door het bezwijken van schragen. Tot het aanbreken van den morgen van den 28^{sten} November liep alles nog in redelijk goede orde af, doch reeds denzelfden ochtend werd de wanorde van uur tot uur grooter, en de passage menigmaal gestremd door de overgrooten menigte welke elkaar niet behoorlijk uitwijken kon, zoodat onoverzienbare hoopen menschen, paarden, voertuigen enz. zich voor de bruggenhoofden, als 't ware, opeengepakt hadden.

Geïsoleerde infanteristen drongen nog het beste door, terwijl enkele kavalleristen met de sabel in de vuist zich toegang tot de bruggen baanden. Orde was van toen af voltrekt niet meer te houden, aangezien er bajonetten ontbraken om de overtrekkende menigte geregeld te besturen. Daarbij kwam nog dat vele paarden voor de bruggenhoofden van honger en vermoeienis neerstorten. Wel werden er krachtige pogingen aangewend om eene opruiming van hinderlijke voorwerpen, voor het hoofd der tweede brug, alwaar de stremming het grootste was, te doen, doch dit gelukte slechts gedeeltelijk, zoodat voor beide bruggenhoofden vele menschen onder den voet geraakten en vertrap of overreden werden.

Hij, kapitein zelf, bevond zich tegen den middag in gevaar in 't nauw te geraken door den ontzettenden aandrang. Tegen den avond van den 29^{sten} November ontving hij van den generaal Aubry den last de brug te verlaten en mede op te marscheren, ten einde welligt nog elders bij andere passages gebezigd te kunnen worden. Met de uiterste moeite en inspanning aan den overkant gekomen deed hij zijn best om door toeroepen zijne pontonniers om en bij zich te verzamelen. Het toen overgekomen aantal bedroeg slechts 15 man, welk aantal, in den loop van den volgenden dag, tot tusschen 30 en 40 vermeerderde, zijnde de overigen bij den bruggenarbeid of bezweken, gevangen of gedood.

Toen er aan het herstel der bruggen, onder een werkzaam vijandelijk artillerievuur, zoodat de projectielen door de opeengepakte massa's heenvlogen, niet meer te denken was, en de pontonniers onmogelijk werkzaam wezen konden, terwijl er reeds bevel tot het verbranden gegeven was; eerst toen verliet hij (kapitein Benthien) met zijne bijeengebrachte manschappen, den 30^{sten} 's morgens, de noodlottige oevers der Bérézina na van het begin tot het einde een werkzaam deel aan de bewerkstelling van dezen gedenkwaardigen overtocht gehad te hebben. Van toen af begon de vorst in te vallen, zoodat de pontonnierdienst overtollig werd."

Kapitein Louis Bégos van het 2e Zwitserse Bataljon zag Napoleon aan de oever van de rivier.

Terwijl de ingenieurs en pontonniers druk bezig waren, ontvouwde zich het volgende ('hij' = Napoleon):
"Nadat hij was afgestegen, leunde hij tegen enkele balken en planken die bij de bouw werden gebruikt. Hij keek naar de grond. Toen hief hij met een overduidelijk ongeduldige houding zijn hoofd op en richtte zich tot generaal Eblé: 'Het duurt erg lang, generaal! Heel lang!' 'U kunt zien, Sire,' (antwoordde Eblé) 'dat mijn mannen tot aan hun nek in het water zitten en het ijs vertraagt hun werk. Ik heb geen eten of alcohol om ze mee op te warmen.' 'Dat is voldoende,' antwoordde de keizer. Hij staarde naar de grond, maar even later begon hij weer te klagen, schijnbaar vergat hij wat de generaal hem zojuist had verteld." ⁸⁷

⁸⁷ *Napoleon in Russia, The Soldiers' Experience on the Campaign of 1812, The Engineers Work to Save the Army.* From the memoirs of Captain Louis Bégos of the 2nd Swiss Army Battalion during the retreat from Moscow. Bégos survived. His own unit had numbered 1,787 officers and men in August 1812; in January 1813 it counted but 93 officers and men (second source: *Swiss at the Beresina*). They stood under supreme command of the French Marshal Nicolas Oudinot. There is a Swiss war memorial at Berezina.

8. Persoonlijke verhalen over de verschrikkelijke terugtocht uit Rusland

Tijdens de terugweg uit Rusland streden de soldaten van het Grote Franse leger hun strijd allang niet meer voor Napoleon of voor de idealen van de Franse Verlichting, maar zuiver en alleen om te kunnen overleven samen met de kameraden naast hen. De sneeuw en vrieskou verbrak vrijwel elke band met het 'normale leven'. Ieder voor zich probeerde heelhuids thuis te komen, weg uit de witte koude hel. De Grande Armée verloor uiteindelijk meer dan een half miljoen soldaten en 200.000 paarden en het verlies aan geschut en voorraden was niet eens te becijferen. Rond de 25.000 Nederlandse militairen namen deel aan de Russische veldtocht. Slechts enkele honderden van hen keerden levend terug.

'Loop, lomperd! ... Ga er anders bij liggen, welja, dan vries je dood ... Vooruit toch, kerel! Ben je zó zot? Vooruit, volhouden! We zijn er haast', gromt een zware stem en een stevig vuiststoot zet de woorden kracht bij. Samen zwoegen ze voort, vóóran in de donkere drom afgejakkerde soldaten, die in de duistere nacht door de eindeloze sneeuwvlakte trekt. Sámen, achter elkaar. Frans Pommer, één van de weinige overgebleven Hollandse conscrits, gaat voor. Jean Larousse, één van Napoleons oude kurassiers, volgt hem.'
*'Lopen moet je, of doodvriezen. 't Is één van beide! Vooruit!' Frans Pommer kan bijna niet meer. Zijn moede ogen hebben het verlangend staren in de verte allang opgegeven. Ze kijken versuft op de ruggen van zijn makkers die voor hem gaan. Soms vallen ze moedeloos dicht en sjokt hij blind, half bewusteloos verder. Door zijn versleten schoeisel steken de pijnlijk verkromde, bevroren tenen. Lopen moet hij, doorlopen, altijd maar doorlopen. Stilstaan is de dood. Ja, ja, dat weet hij wel. Jazeker, dat weet hij wel. ... Maar hij kan niet meer. Al dagen-, wekenlang zwoegen ze door de onmetelijke sneeuwvelden van dit ellendige land. Soms, als ze hout vinden, dan maken ze een vuur. Dan koken ze soep van dode paarden en vechten ze om het beste plekje bij de vlammen. Soms overnachten ze in een afgebrande, eenzame boerderij, of in de ruïne van een geplunderd en verlaten klooster. Dan worstelen ze om binnen te komen. Wie buiten blijft, die sterft in de moordende ijskou. Ieder denkt aan zichzelf, niemand denkt aan eenander...'*⁸⁸

'Wat ik van Napoleon weet?' Natasja schudt haar hoofd.

'Onder de grond van onze kolchoz moeten vele Franse soldaten zijn begraven, maar nu staan er kool, uien en aardappelen.' Het paar leeft alleen; de kinderen wonen in Minsk, zestig kilometer naar het zuidwesten. Op de vraag naar nazaten van de bewoners van toen slaat ze haar helderblauwe ogen op naar het verveloze plafond voor ze zich wendt tot de journalist. *'Lieve schat, ons land is in 1812 verwoest; de huizen zijn in brand gestoken en de bewoners zijn gevluht of vermoord. Nadien zijn er tijdens de Revolutie en de burgeroorlog velen gesneuveld of vermist geraakt, dan wel gedepoteerd naar de Goelag onder Stalin. Ik was een tiener toen de Duitsers hier in de zomer van 1941 binnenvielen en in de regio 619 dorpen inclusief de bewoners met de grond gelijk hebben gemaakt als represaille tegen de partizanen.'*
Ze zucht. 'We moesten voedsel geven aan beide partijen: 's nachts aan de partizanen, overdag aan de Duitsers.' Sporen van de fatale veldtocht van Napoleon zijn alleen terug te vinden in de monumenten aan de rivieroever, weet ze. *'De Sovjets hebben ooit een poging gedaan een koets met goudstaven op te duiken, maar ze hebben niets gevonden.'*⁸⁹

Twintenaar Johannes Rickhoff was actief in de Slag bij Borodino. De kurassier, uitgerust met harnas, helm, pistool, karabijn en sabel, veroverde met zijn regiment de aarden vesting van de Rajeovski Redoute.

⁸⁸ W.G. van de Hulst, Van Hollandse jongens in de Franse tijd, Baarn: Bosch&Keuning N.V. z.j. pag. 5-12

⁸⁹ De rijdende artillerie op veldtocht in Rusland 1812, Kapitein N.J.A.P.H. van Es over de geschiedenis van het korps, geschreven tussen 1898-1904. Citaten ontleend aan de in 1889 verschenende memoires van de luitenantgeneraal Frederic Carel List (1784-1868) <https://www.korpsrijdendeartillerie.nl/storage/Geschiedenis-van-Es-deel-4-1.pdf>
<https://www.historischnieuwsblad.nl/napoleon-naar-moskou/>

Hij werd krijgsgevangen gemaakt, overleefde en zou later weer veilig thuis komen. Dat is bijzonder. Wie aan de plaatselijke bevolking werd overgedragen, wachtte de marteldood of levende verbranding. De bevolking had geleden onder de oorlog, de woede was groot. Het totaal aantal krijgsgevangenen wordt geschat op 150.000 tot 200.000. Wie aan de volkswoede ontkwam, werd gedeporteerd naar Siberië of de Oeral, maar zou al in 1813 in vrijheid worden gesteld en zich zelfs in Rusland mogen vestigen⁹⁰.

In een van de plaatsen waar een sterk garnizoen was gelegerd - zoals in Stettin - bevonden zich tevens de achtergelaten bataljons van het 123^e t/m 126^e Regiment. De vesting stond onder bevel van generaal Grandeau d'Abancourt. **Soldaat Antonie Mulder uit den Briel (ZH)**, voltigeur (hij was kennelijk een 'lichte' infanterist, klein van gestalte en een goede schutter) bij het Bataljon van het 124^e Regiment, schrijft in een van zijn 9 bewaard gebleven brieven het volgende:

“ We hebben veel honger en koude moeten lijden, doordal we 5 weken onder de blote hemel hebben moeten slapen; ik loop genoegzaam naakt. Wij hebben vier maanden moeten leven met een half pond brood en een pond paardenvlees iedere dag. En toen de paarden waren opgegeten kregen wij ook de haver met dop en al, die wij door de grote honger zo rauw hebben moeten eten. Wij waren zeer verheugd als wij een hond of kat konden krijgen. Dit alles hebben wij met smaak gegeten en met meer smaak dan van vers koevlees, dat ik thuis heb genoten.”⁹¹

Kapitein C.E.J. HOGERWAARD sneuvelt in Borodino.

Op 8 October 1812 deelde Rijdende Artillerie Kapitein Victor DE CARAMAN⁹² formeel per brief van uit Moskou aan Mevrouw de Weduwe HOGERWAARD het sneuvelen van haar echtgenoot mee⁹³.

MOSKOU le 8 Octobre 1812.

Madame.

„Désigné pour prendre le Commandement de la Comp^{ie} d'Artillerie à cheval qu'avoit Monsieur HOGERWAARD; c'est avec le plus profond regret que je remplis le devoir pénible de vous annoncer sa mort honorable & glorieuse sur le champ de bataille de Mosaisk le 7 Septembre; cette triste nouvelle n'ayant pu vous être transmise dans ces momens de troubles; je suis obligé de confirmer celles qui vous sont déjà parvenues peut-être indirectement.

„Ayant eu l'avantage de connoître personnellem: Mr. HOOGERWAARD; je ne puis Madame que joindre mes regrets à votre juste douleur & vous offrir de consolation que le souvenir honorable & l'estime qu'ont conservée pour lui, tous ceux qui l'ont connu.

„J'ai trouvé à mon arrivée ni ses effets & chevaux vendus; j'ai pris aussitôt soin de tout ce qui lui appartenoit & j'aurai l'honneur de vous en rendre un compte exact aussitôt que le tout aura été régularisé.

„Le résultat des recettes & dépenses se monte à environ 550 francs; parcequ' il avoit disposé d'avance de ses appointemens de Mai & Juin & qu'il se trouvoit quelques dettes à liquider.

„J'aurai soin Madame de vous faire parvenir tout ce que j'ai entre les mains, dès qu'il se présentera une occasion favorable.

„Veuillez être persuadée Madame de la peine que me cause la commission dont je suis chargé. Tous les Officiers partagent votre douleur & y prennent un vif & sincère intérêt, s'il se trouvoit quelque chose en quoi je puisse vous être utile daignez, je vous prie disposer de moi.

„Je suis avec le dévouement le plus respectueux Madame.

Votre très obéissant serviteur

(signé) V. DE CARAMAN.

Capitⁿ Command. la 7^e Comp^{ie} du 1^{er} d'Art^{ie} à cheval
1^{er} Corps d'Armée.”

⁹⁰ Idem

⁹¹ <https://www.militairespectator.nl/sites/default/files/bestanden/uitgaven/1983/1983-0052-01-0019.PDF>

⁹² Victor De Caraman (1786-1837) was toen ordonnansofficier van de keizer. In 1814 werd hij opgenomen in de empireadel (Napoleontische adel) met de titel baron. Hij bekleedde later hoge rangen in het Fransche leger en voerde diverse commando's. Bezweek in Algerije te Constantine tijdens een cholera-epidemie. Bron: Wikipedia.

⁹³ Blz. 137 <https://www.korpsrijdendeartillerie.nl/storage/Geschiedenis-van-Es-deel-4-1.pdf>

Opperwachtmeester Emmert AUGUSTIJNS schrijft op 30 juli 1813 vanuit Kontersdorf in Silezië een aanvullende persoonlijke brief aan de weduwe met informatie over het sneuvelen van haar echtgenoot: *“Mevrouw! UE: gelieve wel geïnformeerd te zijn of UE: gesneuvelde man een korte dood op het slagveld heeft gehad, den 7^e September 1812 bij Mosaïsk; omstreeks voor de middag te 10 a 11 uren werd Z.E: door eene kogel van 12” benevens een kanonnier het Hoofd weggenomen, zodat het Lichaam geensints de minste bewegingen meer maakte; ik stond in persoon er bij, het Bloed van UE: man heeft mij nog lang op de shaket gezeeten; ik hebbe de eer gehad mijn kapitein benevens twee kanonnières (aan wederszijden een) van de Kapitein te Begraven”.*

Voorts vermeldt hij in een andere brief aan de weduwe: *“Het Kruis heeft de fourier op het slagveld den 7^e September te Mosaïsk van UE: gesneuvelde Man genomen, om het zelve te bewaren en het bij de eerste gelegenheid aan de jonge Heer HOGERWAARD present te doen. ”*



Het sneuvelen van Rijdende Artillerie Kapitein C. E. J. HOGERWAARD bij Borodino 7 Augustus 1812 ⁹⁴.

⁹⁴ Prent vervaardigd in 1898 door van **Jan Hoynck van Papendrecht** (1858-1938). Hoynck van Papendrecht is vooral bekend geworden als schilder van het militaire leven, dat in die jaren vele malen kleurrijker was dan nu het geval is. Behalve een zeer begaafd illustrator was Hoynck van Papendrecht een meester in het aquarelleren. Bron: Wikipedia.

Uit de memoires van de Sergeant Jean Bourgogne op de oevers van de Bérézina ⁹⁵.

Zoveel mannen verdrongen zich nu om ons vuur dat we noodzaak waren het te verlaten en weer een eindje terug te gaan. De verwarring en wanorde bleven toenemen en bereikten hun volle hoogtepunt toen maarschalk Victor werd aangevallen door de Russen en granaten en kogels op ons neervielen. Om onze ellende compleet te maken, begon er sneeuw te vallen en er blies een koude wind. Deze vreselijke toestand duurde de hele dag en de volgende nacht. Al die tijd raakte de Bérézina geleidelijk gevuld met ijs, dode lichamen van mannen en paarden, terwijl de brug geblokkeerd raakte met karren vol gewonde mannen, waarvan sommige over de rand in het water rolden. Tussen acht en negen die avond begon maarschalk Victor zich terug te trekken. Hij en zijn mannen moesten de brug oversteken over een enorme berg lijken. In de nacht van 28 op 29 was het voor alle ongelukkige stakers aan de overkant mogelijk om over te steken, maar, verlamd door de kou, bleven ze achter om zich op te warmen door de warmte van de brandende wagens die met opzet waren aangestoken.

Ikzelf bleef achter met zeventien mannen en een sergeant genaamd Rossière, geleid door een van de mannen, aangezien hij bijna blind was geworden en rilde van de koorts. Ik had medelijden met hem en bood aan hem mijn berenvel te lenen om hem te bedekken, maar er was 's nachts zoveel sneeuw gevallen dat de mantel doorweekt was. De sneeuw smolt toen door de hitte van het vuur en kleren droogden weer op. Echter toen ik 's ochtends de berenhuid vastpakte, was hij zo hard als ijzer en nutteloos om te dragen, en ik moest hem achterlaten. Ik wenste het echter tot het laatst bruikbaar te maken en legde hem daarom over een stervende man. We hadden een ellendige nacht doorgebracht. Veel van de mannen van de keizerlijke garde waren omgekomen. Om ongeveer zeven uur in de ochtend van de 29e ging ik richting de brug, in de hoop nog wat van onze mannen te vinden. De ongelukkige mannen die geen gebruik hadden gemaakt van de nacht om weg te komen, waren bij de eerste aanblik van de dageraad naar de brug gehaast, maar toen was het al te laat. Er waren al de nodige voorbereidingen getroffen om de brug af te branden. Velen sprongen in het water in de hoop door de drijvende stukjes ijs te zwemmen, maar geen van hen bereikte de kust. Ik zag ze allemaal tot aan hun schouders in het water en, overmand door de vreselijke kou, kwamen ze allemaal ellendig om. Op de brug zat een fourageur met een kind op zijn hoofd. De moeder stond voor hem en huilde bitter. Ik kon niet langer blijven, het was meer dan ik kon verdragen. Net toen ik me afwendde, viel een kar met een gewonde officier van de brug, inclusief het paard. Vervolgens staken ze de brug in brand en er is mij verteld dat er toen scènes plaatsvonden die onmogelijk te beschrijven waren voor afschuw. De details die ikzelf had gezien, waren nog slechts kleine schetsen van de vreselijke gebeurtenissen die erop volgden.

Generaal List ⁹⁶ wijdt in zijn memoires eveneens een passage over het vernietigen van de bruggen te Berezina en gaat eveneens in op de overige verschrikkingen tijdens de verdere terugtocht:

“Dit [het afbranden van de bruggen] gebeurde door Generaal Eblé op last van Napoleon in het belang van het wegtrekkende Franse leger. Doch was een doodvonnis voor de achterblijvers, die de brug nog niet waren gepasseerd. Zij vonden dan een jammerlijke dood in de rivier of vielen in vijandelijke handen. De Kozakken gingen vreeselijk te werk. Het door het Fransche leger geleden ellende aan de Berezina was ontzettend en de gevechten op beide oevers geleverd, waren zeker het bloedigste van den gehele terugtocht.”

⁹⁵ Adrien Jean Baptiste François Bourgogne was de zoon van een kleermaker/handelaar uit Condé-sur-Escaut in Frankrijk. Hij trad in militaire beroepsdienst bij Vélites of the Guard. Tussen 1809 en 1811 vocht hij in Oostenrijk, Spanje en Portugal. In 1812 werd hij te Vilnis opgenomen in de Keizerlijke Garde. Zijn memoires zijn gebaseerd op de brieven aan zijn moeder en de persoonlijke aantekeningen tijdens zijn krijgsgevangenschap later (1813) in Pruisen. Bron: Memoirs of Sergeant Bourgogne, 1812-1813, by Adrien Jean Baptiste François Bourgogne, Paul Cottin & <https://www.gutenberg.org/files/59489/59489-h/59489-h.htm>

⁹⁶ C. List, C.L. Scheidler List, *Herinneringen van den luitenant-generaal Frederic Carel List, door zijn zoon uit zijn nagelaten papieren samengesteld* (Den Haag 1889). **Frederik Carel List** (1784 -1868) was een Nederlands generaal en politicus. Hij trad op 6 mei 1811 in dienst bij de garde der rijdende artillerie en werd op 29 januari 1812 benoemd tot tweede kapitein en maakte in die rang de veldtocht in Rusland mee.

„De koude stelde zich opnieuw met schrikbarende kracht in. De wegen waren met lijken bezaaid en daar de raderen der voertuigen niet meer wilden draaien, maar over den grond voortschoven, bleven vele lijken met armen of beenen tusschen de speeken hangen en werden op die wijze medegesleept.

Op elk bivak lieten wij lijken achter; vele manschappen ontwaakten niet meer, maar gingen gedurende den slaap de eeuwigheid in en niet zelden gebeurde het, dat ik tusschen twee lijken den nacht had doorgebracht. De paarden waren als het ware aan de stukken vastgeklonken, de strengen onbeweeglijk aan de trekhoutenvastgevroren. Vele manschappen werden half bevroren op de stukken medegevoerd; maar daar de paarden dagelijks in krachten afnamen, moest men daarvan afzien en de zieke manschappen achterlaten. Roerend en dramatisch was het definitieve afscheid dat wij van elkander namen.... De kolonel HENRION, anders een vrij hardvochtig man, had zich achter een boom geplaatst, toen ik mijn manschappen dit besluit mededeelde; hij barstte in tranen en luid snikken uit.”

„Den 8e verloor ik mijn laatsten onderofficier, L'AMOUR genaamd. Hij was in eene groote schuur van een posthuis gegaan en had zich daar op een naakt lijk bij een vuurtje nedergezet. Hij had de muts verloren en was blootshoofds, het haar verwilderd en den staart los. Ik sprak hem vriendelijk en bemoedigend toe, gaf hem een hoed van iemand, die juist den geest gegeven had, deed hem opstaan en vatte hem onder den arm om hem mede te nemen. Hij was echter niet meer in staat een voet te verzetten en verzocht mij om hem bij het vuur gerust te laten sterven. Hij reikte mij een zakje met geld toe met verzoek het aan zijne moeder te doen geworden, indien ik in het leven mocht blijven en Frankrijk terug zien. Dit zeggende barstte hij in tranen uit. Ik beloofde het hem en heb ook woord gehouden.

“Daar men geen knoop meer kon vastmaken, zag ik manschappen met de broek in de hand doodvriezen. Dit deed mij besluiten mij de broek van achteren open te snijden en de opening met schapenvachtte sluiten. Daar mijne muts te Smorgoni was verbrand, had ik mij eene politiemuts a la Marie Louise weten te verschaffen, waarvan de achterklep los gemaakt over de ooren en den nek geslagen en onder de keel kon worden vastgemaakt. Ons eenig voedsel bestond nu uit rauw vleesch en als men zoo gelukkig was voor goud een weinig meel te kunnen koopen, - zilvergeld had geene waarde meer en werd weggeworpen, daar het te zwaar was - dan maakte men zich eene galette [Franse taart, vergelijkbaar met pizza], die men op de heete asch liet gaar worden, als men tenminste droog hout kon machtig worden. Brood was niet meer te bekomen en had weinig waarde. Van een gendarme had ik een bevroren stuk brood, zoo groot als een vuist, voor twee gouden napoleons gekocht. Ik kon het echter niet klein krijgen, noch ontdooien en als ik er de tanden inzette liep mij het bloed uit den mond zoodat ik genoodzaakt was het weg te werpen.”

“Na een onbeschrijfelijk lijden uitgestaan en de afschuwelijkste ellende aanschouwd te hebben, kwam ik eindelijk den 9 December 1812, tegen het vallen van den avond, in de voorstad van Wilna (Vilnius) aan.”



Bivak te Molodetschno van Willem d'Auzon de Boisminart (links) en zijn vriend Jan de Groot Stiffry (rechts) tijdens hun terugtocht op 3-4 december 1812. Soldaten schuilen bij een provisorische beschutting van riet bij een kampvuur, rechts de paarden. Bij het vuur knielt een man met een varkenskop in zijn handen. Links lopen de Franse soldaten in lange rijen door de sneeuw. De Boisminart (1776-°1870) was beroepsofficier met een langdurige gevarieerde carrière en verdienstelijk schrijver, waaronder de *'Herinneringen uit den veldtocht van Rusland'*, 1824.



De dramatische terugtocht - Illarion Prjanisjnikov, 1812



Hollandse Infanterie bij de bruggen over de Berezina, J. Hoyncck, 1911

Uit de memoires van Hendricus Theodorus Verhoef (1790-1865) ⁹⁷

Hendrik Verhoef was een ijverige jonge Hollandse dokter die zo zijn eigen redenen had om in het Franse leger te dienen. Museum Schiedam is eigenaar van het uniformjasje waarmee hij maar liefst drie jaar door Europa en Rusland trok. In zijn latere levensjaren schreef Verhoef zijn memoires uit en daardoor kennen we het verhaal achter de man en zijn jas. Verhoef kwam uit Utrecht en werd arts in maart 1811. Hij zag Keizer Napoleon in september 1811 Utrecht bezocht en dat vervulde hem met veel ontzag en ontroering. Kort daarna vroeg hij toestemming om als medisch officier te mogen dienen in de Grande Armée. Zo maakte hij ook de veldtocht naar Rusland al haar verschrikkingen mee en, inclusief krijgsgevangenschap.



Portret van H.T. Verhoef in het uniform van een assistent-chirurg, ca. 1814, en daarnaast 'Het huis van de dood in 1812', een illustratie uit zijn memoires. Tijdens zijn eenzame voettocht in bittere winterkou vanuit Vilnius naar Glubokoje deed hij namelijk een schokkende ervaring op bij een eenvoudige bar/taverne ("Кабак") ⁹⁸ waar hij eigenlijk alleen iets te drinken verwachtte:

"Wie kan zich voorstellen hoe in dat huis, op dat moment op 400 uur gaans afstand van mijn vaderland, in zo'n knarsende kou, en helemaal alleen, hoe ik me voelde toen ik de deur opendeed en in plaats van de huisbaas en zijn gezin, zag 25 dode mensen in een cirkel, rond verbrande en uitgedoofde stukken hout, rustend tegen en op elkaar, beroofde [...] van de meeste van hun kleding [...]. Snel trok ik me terug uit deze angstaanjagende grot, en sloot de deur in woede met als enig doel dit huis des doods onmiddellijk te verlaten. Maar mijn ogen werden automatisch naar een schuur getrokken - en daar zag ik weer hetzelfde hartverscheurende tafereel, want daar lagen weer evenveel slachtoffers van de rampzalige oorlog. Voor mij was het duidelijk dat deze ongelukkigen waarschijnlijk mijn patiënten in Glubukoje waren die zich vanwege de 'sauve qui peut' van 28 oktober [...] tot hier hadden gesleept, en tenslotte na het vechten tegen de koude, hun wonden en hun ziekten, op de vlucht voor de vijand, in dit seizoen, deze extreem strenge winter, dit onherbergzame Litouwen, door een dovend vuur in de meest ellendige omstandigheden, verstoken van alles wat ze hadden liefgehad, kwamen om in de angstige zekerheid, dat hun droevige geloof voor altijd onbekend zal zijn bij hun ouders en vrienden. "

Het was een gebeurtenis die Verhoefs hart brak. Want het hele idee om zieken en gewonden naar Vilnius te brengen en dat zou leiden tot hun zekere dood, was in strijd met zijn visie als arts. Het is voor het eerst dat hij in zijn teksten spreekt over oorlogsrampen. Op 5 december 1812 werd Verhoef in gezelschap van artsen en gewonden krijgsgevangen genomen in Glubokoje, zo'n 500 km ten oosten van Tallinn. Verhoef werd ondergebracht in het Siberische Archangelsk, waar hij tot juli 1814 als krijgsgevangen arts bleef werken. In oktober 1814 keerde hij terug in Nederland en vestigde zich in 1817 als arts in Beusichem.

⁹⁷ Chirurgijn in Franse dienst, memoires H.T. Verhoef, Museum Schiedam
<https://geschiedenisvanzuidholland.nl/collecties/chirurgijn-in-franse-dienst-1855->

⁹⁸ Hiermee wordt een drinkplek van minder allooï geduid

9. Krijgsgevangenschap, plundering en desertie

Krijgsgevangenschap⁹⁹

Russische studies geven aan dat er van de 'Grande Armée' deelnemers zo'n 110.000 krijgsgevangen zijn gemaakt. Binnen enkele weken na de gevangenneming kwam een groot deel van deze mannen en soms ook vrouwen om. Uit officiële rapporten van de achtenveertig Russische provincies blijkt dat in februari 1813 totaal 65.503 gevangenen waren omgekomen in Rusland. Zoals te verwachten viel, kwam het grootste aantal gevangenen om in provincies waar militaire operaties plaatsvonden omdat daar te weinig huisvesting en verzorging kon worden geboden aan de zieken en gewonden.

Russische heersers hadden zich reeds in het verleden ingespannen om bekwame buitenlanders aan te trekken om zo de industrie en landbouw in Rusland te verbeteren. De gevangenneming van tienduizenden vijandelijke soldaten in 1812 bood hen een gouden kans om de meest bekwame en ijverige in te zetten. De eerste categorie omvatte de Polen, die echter als verraderlijke rebellen werden beschouwd. Ze werden veroordeeld tot ballingschap in de Kaukasus, Georgië en de Siberische linie, waar ze zich moesten aansluiten bij lokale regimenten en actieve dienst verrichten in de keizerlijke strijdkrachten van de tsaar. De tweede categorie waren gevangenen die aantoonde dat hun technische capaciteiten konden worden benut 'in onze fabrieken en industriële ondernemingen'. Zulke arbeiders werden zorgvuldig geselecteerd, naar fabrieken gestuurd en tegen hetzelfde tarief betaald als de Russen zelf. De derde categorie betrof soldaten met een boerenachtergrond; ze werden aangemoedigd om zich als kolonisten te vestigen in de provincies Saratov en Ekaterinburg. En tot slot de vierde categorie: degenen die voldoende vaardigheid betoonden werden in de industrie of de landbouw werden ingezet of om Moskou en andere verwoeste steden weer te herstellen.

Hoewel niet expliciet vermeld in de formele instructies werd gevangengenomen medisch personeel door de Russische autoriteiten eveneens in een aparte categorie geplaatst. Met duizenden zieke en gewonden bij de eigen troepen en een gebrek aan voldoende medisch personeel, boden de Russische autoriteiten genereuze voorwaarden aan Franse en Duitse artsen, inclusief uitzicht op hun vrijheid en volledige betaling. De Russische houding werd medebepaald door de nationaliteit van de gevangenen. Autoriteiten bepaalden de nationaliteit niet op basis van de geboorteplaats, maar vooral op basis van de herkomst van de eenheid waar de gevangene had gediend. De lange traditie van bewondering voor de Franse cultuur betekende dat de Franse krijgsgevangenen, vooral officieren, in feite relatief mild werden behandeld.

Op papier was het Russische beleid tegenover krijgsgevangenen best voorbeeldig te noemen. Echter in de praktijk ontbrak regelmatig de organisatie en ook de wil om dat beleid zo uit te voeren. Wie als krijgsgevangene geen ijzeren overlevingsdrang had en niet op pragmatische wijze het geluk naar eigen hand wist te zetten door te voldoen aan de eisen en wensen van de leidinggevende Russen, was ten dode opgeschreven of pleegde uit wanhoop zelfmoord. Ontsnapping was zeldzaam succesvol omdat men dan onopgemerkt het onmetelijke Rusland door moest trekken. Een sterk gestel alleen was ook niet voldoende om te overleven, want vrijwel alle krijgsgevangenen waren in beginsel kerngezonde jongemannen. Dit laatste was niet verwonderlijk omdat de minder sterke soldaten al eerder tijdens de eerdere campagne waren bezweken.

Sommige krijgsgevangenen kozen er toch voor om in Rusland te blijven omdat ze de vooruitzichten op verder verblijf in het vreemde land aantrekkelijker vonden dan naar het thuisland terug te keren. Bovendien waren niet alle ervaringen met de Russische bevolking en hun gelovige Christelijke cultuur

⁹⁹ Napoleon's Lost Legions. The Grande Armée Prisoners of War in Russia, Alexander Mikaberidze, *Napoleonica*. La Revue 2014/3 (n° 21)

negatief geweest ¹⁰⁰. Na hun trouw aan de Russische soeverein te hebben beloofd namen enkelen van hen zelfs dienst in het Russische leger. Maar de meesten vestigden zich in verschillende steden en dorpen, werkten daar in de industrie en de landbouw, en assimileerden geleidelijk aan in de Russische samenleving.

De militairen die de krijgsgevangenschap overleefden verbleven tot medio 1814 in Rusland.

Hollandse en Duitse krijgsgevangenen kregen wat eerder toestemming om huiswaarts te keren dan de Franse krijgsgevangenen; die pas mochten vertrekken na de Vrede van Parijs van 30 mei 1814.

De Franse achterblijvers maakten van deze situatie gebruik door post voor hun verwanten mee te geven aan Hollanders en Duitsers. '*Cette lettre doit être mise à la poste par un capitaine hollandais qui retourne dans sa patrie*', schreef de Franse officier Coudreux op 21 mei 1814 vanuit Saratov, een stad aan de Wolga, aan zijn broer in Tours ¹⁰¹. De vrijlating van gevangenen werd door de Russen zorgvuldig georganiseerd en gecontroleerd. Gevangenen werden in groepen verplaatst van niet meer dan 200 manschappen (met minstens 3 officieren per 100 manschappen). Ze werden met regelmatige tussenpozen vrijgelaten en altijd vergezeld door plaatselijke functionarissen. De groepen verzamelden zich op drie belangrijke concentratiepunten - Radziwilow, Riga en Byelostock - voordat ze de Russische keizerlijke grens overstaken op weg naar vaderland en huis.

De krijgsgevangenen die terugkeerden naar Holland waren slechts gering in aantal. Zij koesterden hun herinneringen en vonden daarmee soms weerklank in de samenleving. Een tiental Hollandse krijgsgevangenen heeft in egodocumenten verslag gedaan van hun ervaringen in Rusland ¹⁰². Zo vertrok in juni 1814 krijgsgevangene Van Dodewaard uit Saratov, waarna hij op 20 januari 1815 in Arnhem aankwam. Later vertelde hij zijn stadsgenoten met zoveel verve over zijn Russische ervaringen dat een van zijn toehoorders zijn belevenissen optekende en publiceerde ¹⁰³.

Plundering ¹⁰⁴

Alle legers in die tijd werden 'vergezeld door' deserteurs, achterblijvers en plundersaars, die soms samenkwamen om "internationale" roversbendes te vormen. Vooral in de Napoleontische periode nam dat fenomeen endemische proporties aan. 'La Maraude' (georganiseerde plundering) beschrijft de tactiek van Napoleontische legers om het bezit van lokale dorpen of vijandelijke bevolkingsgroepen te gebruiken voor bevoorrading in plaats van afdoende eigen bevoorradingslijnen op te zetten en te benutten. Napoleon was er zelf een overtuigd voorstander van dat zijn legers onderweg grotendeels zelfvoorzienend waren. Dit bevrijdde hen namelijk van de beperkingen van lange aanvoerlijnen en stelde zijn legers bovendien in staat veel sneller te bewegen dan hun meer statische vijanden. De tactiek om via plundering in de levensbehoeften van de Franse soldaten te voorzien bleek aantoonbaar succesvol in West- en Midden-Europa, doch minder tot zelfs geheel niet in de verlaten streken van Spanje en Rusland, waar minder voedsel voorhanden was. Ze mislukte volledig toen het Franse leger zich vanuit Moskou terugtrok over al overwonnen en leeggeroofd grondgebied in de late herfst-/ winterperiode van 1812.

Napoleon kende zelf de zwakke kanten van deze roofactiek en zijn grootste zorg daarbij was de impact daarvan op het moraal en de discipline van zijn mannen. Bij de opzet van Rusland veldtocht had Napoleon (maar zoals later blijkt onvoldoende) rekening gehouden met onvoorziene omstandigheden voor het geval de campagne twee tot drie weken langer zou duren. Daartoe werden er bij de opmars naar Moskou om de zoveel kilometer magazijnen ingericht en gevuld met al het materiaal dat de Grande Armée in nood nodig kon hebben, inclusief voedsel. Tijdens het beleg van Smolensk blijkt uit een veldbericht dat het lokale garnizoen echter veel te zwak was om de voedselopslag te bewaken: "*Marauders (plundersaars) were*

¹⁰⁰ Soldaat Van Dodewaard, *Gedenkschriften*, 39, geciteerd in het document van J. Wetering

¹⁰¹ A. Coudreux, *Lettres du commandant Coudreux à son frère 1804-1815*, G. Schlumberger ed. (Parijs 1908) 215.

¹⁰² Hollandse krijgsgevangenen in Rusland, 1812-1814, Joost Welten, 2009. Leidschrift Leiden

¹⁰³ Van Dodewaard, *Gedenkschriften*, D. Dodewaard, J. De Vletter, 1855, British Library, Historical Print Editions

¹⁰⁴ La Maraude https://en.wikipedia.org/wiki/La_Maraude

already trying to storm the magazines, and the ... [the French Commissariat officer at Smolensk] ... had almost no troops to stop them.” (Lieven, 2009).

La Maraude liet aldus een spoor van schaarste, vernieling en vernietiging achter op het pad van het leger. Het was zeker niet succesvol of mogelijk in regio's die te arm waren om een overschot te hebben of die al geplunderd en onvruchtbaar waren. La Grande Armée kreeg in 1812 indringend met dit laatste probleem te maken. De lokale bevolking was de regio ontvlucht en de Russische legers hadden tijdens hun terugtocht alles reeds vernietigd wat nuttig zou kunnen zijn voor hun vijand. De troepen van Napoleon hadden zelf onvoldoende voorraden geregeld voor hun opmars in het Russische rijk en waren volledig onthand toen ze zich vanuit Moskou door verwoest gebied heen terugtrokken. De onhoudbare kenmerken van de la Maraude-tactiek droegen daarom extra bij tot de ondergang van Napoleon en zijn leger¹⁰⁵.

Ongecontroleerde la Maraude-tactieken leidden vaak tot geweld en zinloze verwoesting. Er zijn vele verhalen over verkrachting, moord en bloedbaden onder de lokale bevolking. Naast voedselroof ontmantelden soldaten huizen en gebouwen om brandhout, metaalafval en andere materialen. Soms was de plundering zo ernstig en gewelddadig dat de lokale bevolking in opstand kwam. Dergelijke vormen van verzet maakten de lokale bevolking tot geduchte vijanden. Gevangengenomen plunderende soldaten werden ten voorbeeld gesteld en gedood door wraakzuchtige boeren of opgehangen door de militaire autoriteiten. Plundering gebeurde zowel op individuele basis als collectief, waaronder in opdracht van de regimentscommandant om in het voedsel (mensen en paarden) van de eigen eenheid te voorzien. Dit leidde regelmatig tot schrijnende taferelen omdat arme mensen zonder mededogen van hun voedsel en bestaan werden beroofd. Volgens ruwe schattingen waren er in Rusland 50-60.000 plunderaars en deserteurs actief, waarvan een aantal later leermeester, huispersoneel of landarbeider werd. Ze verstopten zich in Rusland en overleefden mede dankzij empathie van een deel van de lokale bevolking. Hoewel objectieve gegevens daarover ontbreken mag worden aangenomen dat een behoorlijk aantal van hen Franse soldaten waren.



Prent links: links boven een militair op zijn paard met zeis, graan en hooi voor zijn paard. Daaronder een militair een aandeel van het verzamelde voedsel vraagt, rechts een marketenster¹⁰⁶ te paard met achterop een klein kind en een tonnetje drank die praat met een soldaat met een zak met voedsel op zijn rug. Bron: Joost Welten, 2015, afbeelding Brown University, blz. 257.

¹⁰⁵ “De geketende sprinters van de Grande Armée” – J.A.van de Velde, UvA Scripties.

¹⁰⁶ Beroepsmatig soldatenkampvolgster, ook wel cantinière genoemd, gerechtigd om aan hen waren te verkopen zoals drank, voedsel en kleine benodigdheden voor het dagelijks leven. Deze vrouwen waren in het begin van de veldtocht hun echtgenoten of geliefden gevolgd en hielden zich vooral in de achterhoede van het leger op waar ze zich op verschillende manieren verdienstelijk maakten. Met behulp van hun eigen bendes aan vrijwilligers, bediendes van officieren, wasvrouwen, paardendieners en zelfs criminelen, groeide hun handel al snel uit tot een ware ‘winkel’. Mede geliefd bij de soldaten daar deze bendes alarm sloegen wanneer zij vijandelijke detachementen tegenkwamen.

Desertie ¹⁰⁷

Tijdens de Napoleontische periode was een desertiepercentage van 10% gebruikelijk. Volgens Franse inschattingen kan het totaal aantal deserteurs tijdens de Russische veldtocht wel 130.000 zijn geweest ¹⁰⁸. In die tijd hanteerde het Franse leger twee desertie-classificaties, namelijk van 'Deserteur' (soldaat-deserteur) en van 'Refractaire' (een dienstplichtige die 'vertrok' op weg naar zijn legerdepot). De Refractaire en zijn gezin werden anders beoordeeld en behandeld dan 'de echte deserteur'. De familie van Refractaire werd 'burgerlijk verantwoordelijk' gesteld voor dit ontwijkgedrag en er werd een boete van 1500 frank opgelegd. Dat was veelal zinloos, aangezien de meeste gezinnen zoveel geld niet eens hadden. Een andere methode die tegen families of burens werd gebruikt, was het opleggen van een 'Garnisaire'; dat is het verplicht onderdak moeten bieden aan en voeden van maximaal vier soldaten. Zowel de refractaire als de deserteur verstopten zich vaak in de bergen en moerassen van het gebied en soms formeerden ze zich tot een groep bandieten. Het Franse rijk zette mobiele colonnes van Nationale Garde in en deze waren behoorlijk effectief. In 1811 arresteerden ze 100.000 deserteurs en refractairen. Toen deze onwillige dienstplichtigen aldus verplicht terugkeerden werden ze opgenomen in strafbataljons. Deze regimenten gingen in 1812 eveneens mee naar Rusland.

Een deserteur kon verschillende straffen krijgen, variërend tussen een boete van 1500 frank tot gevangenisstraf en het ondergaan van de 'Boulet'. Bij dit laatste werd men via een ketting van 2,5 meter geketend aan een 8 ponden kanonskogel en moest men deze langere tijd meeslepen. Dat gebeurde zonder uniform en op klompen, het hoofd kaalgeschoren en de baarden intact. Veroordeling tot een doodvonnis was voor nog zwaardere vergrijpen: a) desertie naar de vijand b) desertie tijdens wachtdienst c) een complot/verraad tegen de staat d) desertie met medenemen van de wapens. Naarmate tijdens de Russische veldtocht hongersnood, ziekte en extreme kou steeds meer de overhand kregen nam het aantal deserties dramatisch toe. De meeste deserteurs werden gevangengenomen door de Russische boeren die er niet zachtzinnig mee omgingen. "De oorlog met de gewapende boeren (...) doet ons meer kwaad dan hun leger (...)", schreef destijds ziekenhuis-hospik Bourbon-Gravierre.



Links: Le Boulet; een kanonskogel die de deserteur als onderdeel van zijn straf moest meeslepen, Rechts: Deserteur **Pierre Chaudesaigues** werd in 1809, ondanks een vals paspoort gesnapt en veroordeeld: "Le **jeune homme**, âgé de 22 ans, originaire d'Espinasse, est condamné le 9 janvier 1810 à la flétrissure et à huit ans de fers, c'est-à-dire de travaux forcés avec aux pieds un boulet. Lourde peine, qu'il va essayer d'alléger en adressant une supplique à l'Empereur des Français, Napoléon I^{er}."

¹⁰⁷ Conscription in the Napoleonic Era: A Revolution in Military Affairs? Door Donald Stoker, Frederick C. Schneid, Harold D. Blanton & 'Napoleonic Infantry Handbook' door T E Crowdy.

¹⁰⁸ Marie-Pierre Rey (dir.) et Thierry Lentz (dir.), 1812 : la campagne de Russie, edi8, coll. « Synthèses historiques », 8 novembre 2012, 380 p. (ISBN 978-2-262-04166-3, lire en ligne [archive]).

10. Besluit

In dit boek laten we ervaringen en personen de revue passeren die in 1812 als militair de erbarmelijke veldtocht in Rusland hebben meegemaakt en hebben overleefd. Hoewel de opgetekende belevenissen zich niet zomaar laten veralgemeniseren ¹⁰⁹ geeft het wel een indringend beeld en belangrijke tendensen weer. Het opschalen van het vermelde naar het totaal aantal soldaten in beide legers (Frans en Russisch) maakt ons bewust van de getalsmatige omvang van de ellende en verschrikkingen destijds. Voegen we daar het leed van de burgerbevolking aan toe dan moeten we de impact zeker verdubbelen.

Napoleon sprak in zijn oorlogsproclamatie 1812 over *l'honneur* (eer) als de ultieme prikkel voor zijn soldaten om in actie te komen. Echter uiteindelijk ging het hun allen om overleven, terug naar huis en het gewone leven weer oppakken. De Franse revolutiewaarden: *'vrijheid, gelijkheid en broederschap'* waren de facto door Napoleon vertaald naar iets wat niemand wilde ondergaan: oorlog en ellende.

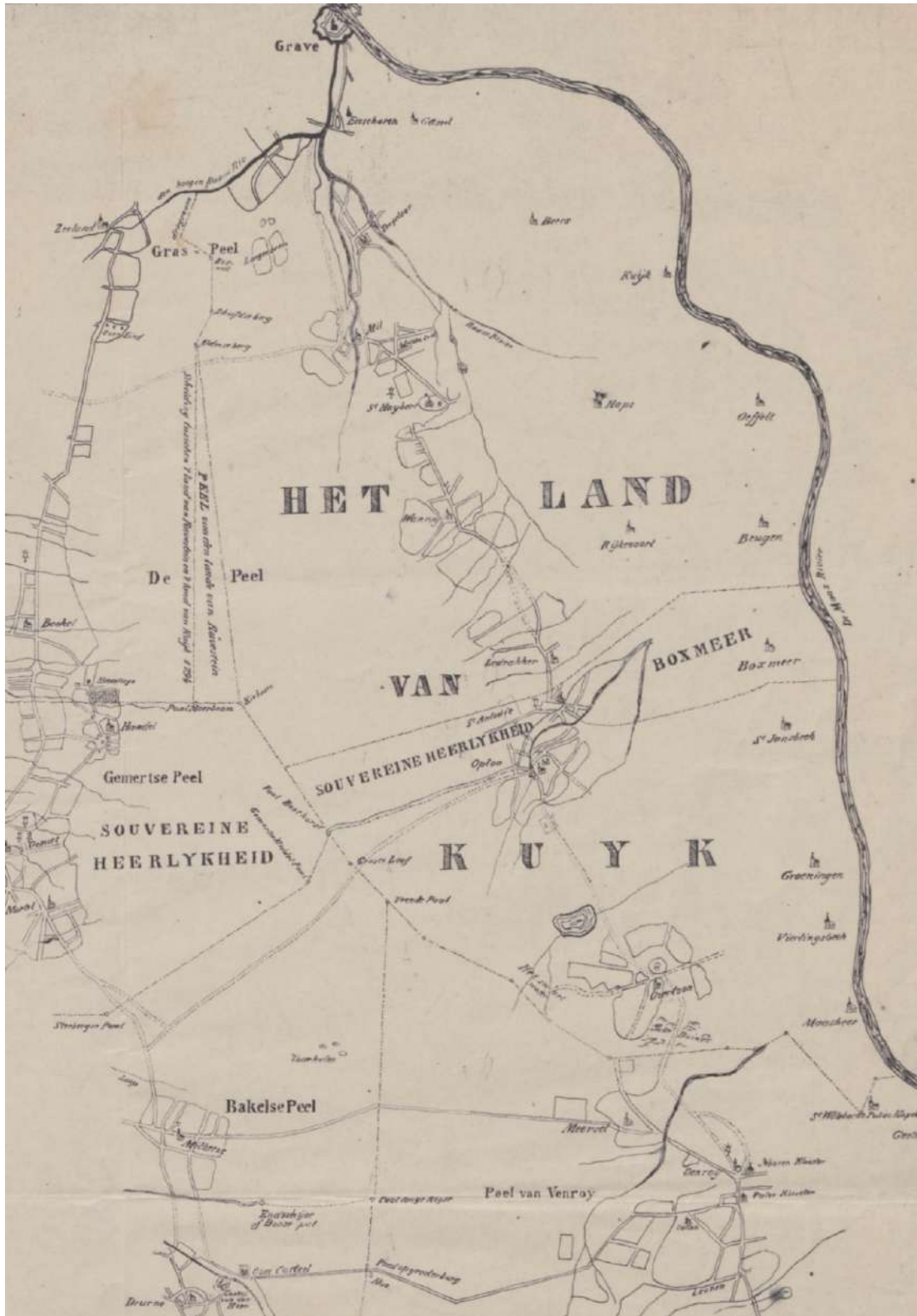
Helaas hebben we daarna nog twee wereldoorlogen gehad. Het menselijk leed en de materiele schade was daarbij zelfs veel groter en drukte bovendien nog sterker op de burgerbevolking. Ondanks de goede bedoelingen, resoluties en actieve inzet heeft De Volkerenbond het oorlogsmatig handelen ook daarna niet kunnen voorkomen of gestopt. De ultieme vredesmissie is en blijft daarom nog steeds dat de Franse Revolutiewaarden alsnog worden aanvaard: elkaar met respect behandelen en voldoende kansen geven om in vrijheid het leven en dat op een zinvolle en prettige wijze persoonlijk inhoud te kunnen geven.

Mijn familielid Jean van den Bruncum zal het daar zeker eens zijn geweest. Dit gelet op zijn eigen ervaringen, opgedaan tijdens een veel te kort durend leven en eindigend in een onvrijwillige rol als dienstplichtig soldaat onder Frans regime met ultieme consequenties.



'Liberté, égalité, fraternité' ou: l'Honneur et la guerre'

¹⁰⁹ Dit gelet op het beperkt aantal memoires en het feit dat ze voor het overgrote deel van officieren afkwamen. Manschappen hebben waarschijnlijk ook meer geleden tijdens de veldtocht. Officieren hadden een grotere kans om veldtochten te overleven, beschikten over een grotere schrijfvaardigheid en ze hadden meer prestige te winnen bij op schriftstellen van hun ervaringen. Krijgsgevangen officieren werden beter behandeld dan soldaten. Sergeant J.W. v.d. Wetering stelde zijn aantekeningen wel op schrift.: Memoires van Jan Willem van Wetering. Kopie in particuliere collectie te Alkmaar (bron: J. Welten, 2009).



1955 "Schetstekening van de Peel gelegen in Noord-Brabant en Limburg" door P. Hendriks volgens de kaart van Hendrik Verhees uit 18e eeuw. Bron: BHIC. Merk op dat in die tijd de bebouwing links en rechts van de Peel rug (een omvangrijk, ontoegankelijk en onbewoond hoogveengebied) is gelegen. Het lager dorpje Beers ligt wat dichterbij de Maas (zie rechtsboven op de kaart). Daar was overstromen een risico, zowel door de natuur bepaald als door menselijke ingrepen (de Beerse overlaat).

Jean van den Bruncum uit Beers, Noord-Brabant, diende in de Franse tijd als Pontonnier in het Grote Leger van Napoleon en is nooit teruggekomen. Aan de genealogische informatie over Jean is de historische context toegevoegd, waaronder over de veldtocht naar Rusland. Zo'n 14.000 Nederlandse dienstplichtigen maakten deze barre tocht mee en de meesten van hen kwamen om door honger en ellende of sneuvelden.



Vaandel van de Pontonniers